

MAGYAR
AKADEMIAI ÉRTESÍTŐ.

A PHILOSOPHIAI,
TÖRVÉNY ÉS TÖRTÉNETTUDOMÁNYI
OSZTÁLYOK KÖZLÖNYE.

II. KÖTET.

1861.

II. SZÁM.

BRANDENBURGI KATALIN
FEJEDELEMSÉGE.

—
SZÉKFOGLALÓUL ELÉTERJESZTÉ

Dr. ÖTVÖS ÁGOSTON, LT.

—

Tekintetes Akademia!

Midőn érdem nélkül nyert székemet ezennel tisztelettel elfoglalni szerencsém van: székfoglaló-beszédem tárgyául *Brandenburgi Katalin fejedelemségét* tűztem ki azon reményben, hogy ha sikerülni fog nekem e tárgyban az egymással sokhelyt ellenkező írók hiányos és homályos előadásait, — mennyiben csekély erőm engedi, — észlelődés és új kútfők nyomán kiegészíteni, és kritikailag kitisztázni: az Akademia jeles, kitűnő és tudós férfiai méltánylatát talán ez által megérdemlenni szerencsés lehetek.

* * *

Károlyi Zsuzsánna, Bethlen Gábor fejedelem első neje,
1622 évi június hó 2-án meghalálozván, férjének örökös

maga után ¹⁾ nem hagyott; Bethlen Gábor tehát, részint hogy „*fejedelmi magot támaszthatna és hagyhatna maga után*“ ²⁾, melyből Isten kegyelméből király is sarjadhatik, részint hogy „*a magyar nemzetnek szabadságát és magyar nemből állatandó királyságát restitúálhatná*“ ³⁾, 1625-ben eltökélé, egy régi fényes, hatalmas fejedelmi családból származott nővel új házassági frigyre lépni, kivel családi összeköttetés által erős szövetségesekre tevén szert, nagy terveit létesíteni képes lehessen.

Bethlen Gábor ekkor dicsősége fénypontján állott: a magyarországi királyságot és a magyar szent koronát, melylyel 1620. augusztus hó 25-én ⁴⁾ megkináltatott, maga önként nem fogadta el, és inkább akart egy kisedet, de független opuliai és rátibori herczegséget — mely egyébiránt soha kezéhez nem jött — bírni, mint a török véd-uralma alatt magyar király lenni; mely nemes, lovagias és önzéstelen gondolkodása miatt egész Európa magasztalta, hős tetteit bámulással emlegette, és mint igazságos, bölcs, ildomos, hatalmas és gazdag fejedelemnek barátságát, szövetségét kora legelső fejedelmei, királyai keresve keresték. És talán ez lehetett oka annak, hogy egy körülnéző, mindent jól megfontoló férfi, mint Bethlen Gábor, egy oly dynastia ajtaján is mert menyasszonyért kopogtatni, hol a kosár-kapás előre látható volt.

Bethlen Gábor célját létesítendő, egy nászkövetséget rendelt, melynek útasításul adta, hogy Bécsbe felmenvén, II-ik Ferdinánd római császár, magyar és cseh királytól *színleg* követelje 1-ör Opuliát és Rátibort, 2-or adja maga a császár is Bethlennek a „*felséges*“ serenissimus czímetet, azonban *valósággal* a követség oda volt útasítva, hogy titkos alkudozást kezdjen a császári udvarnál, a császár második leánya, Czecczil Renáta keze megnyerése iránt; mit ha a követség ki nem

¹⁾ Benkő: Transilvania Tom. 1. 267. l.

²⁾ Szalárdi: Siralmas magyar krónika. 65. lap.

³⁾ Kemény János önéletírása. Kiadta Szalay László. 1481. l.

⁴⁾ Gróf Mikó Imre „Erdély különválása Magyarországtól“ 5. lapja szerint; mások, mint Kari „Hist. Hung.“ III. könyv 172. l. nov. 11-re, Benkő „Transilvania“ I. kötet 266. l. 1619. oct. 11-re, Szalay „Magyarország története“ 20. könyv. 523. l. 1619. dec. 31-re teszi.

eszközölhetne, akkor a császártól kérjen egy kíséret, és nyílt levelet, melylyel a császári birodalmon keresztül szabadon és bátorságosan utazhassék Brandenburgba, a brandenburgi választó fejedelemhez, hogy ennek harmadik hugát *Katalint* kérje meg a fejedelemnek.

Ezen nászküldöttség főbb tagjai voltak : Körtvélyfai *Kovácsóczy István* cancellár, tordai főispány és marossszéki főkapitány ; Hidvégi *Mikó Ferencz* főkomornyik ; *Quádt Mátyás* német gyalog udvari kapitány, és Schuliczí *Schultetus Vaighárd* a fejedelem orvosa, kik mellé kevés, de válogatott kíséret adatott. Ezen kíséret közül kitűnt különösen egy sok testi és lelki tehetségekkel megáldott 18 éves ifjú — *Kemény János*, később erdélyi fejedelem, ki tatár rabságba jutván, 1658-ban fogságában írta le *önéletríását*, melyben nem csak e követség ezen útját beszéli el igen érdekesen, hanem Brandenburgi Katalin fejedelemségéről is minden kor-írók között legterjedelmesebben emlékezik, kinek mint hiteles szemtanúnak jegyzeteit én is ez előadásomban használni fogom.

A küldöttség 1625-ki június hóban indult ki Erdélyből; Ferdinánd császárt, mivel Bécsben akkor valami ragályos betegség uralkodott, nem a fővárosban, hanem *Bécsújhelyen* találta, hol második nejével, mántuai *Eleonorával* és egész családjával tartózkodott.

II-ik Ferdinánd császár egész az ábrándosságig túlbuzgó katolikus volt, kit hasonlóképen túlbuzgó anyja *Mária* bajor hercegnő Ingolstadtban jesuiták által neveltetett és taníttatott, és a ki még mint fiatal, már a lorettói boldogságos szűz *Mária* előtt erős fogadást tett, hogy az *eretnekséget* egész életében üldözni és pusztítani fogja, mit 18 éves uralkodása alatt, főkép a világtörténeti 30 éves vallási háborúban túlon túl is eléggé bebizonyított ¹⁾. E szerint ha más politikai és családi akadály nem létezett volna is, már csak Ferdinánd ezen rajongása elég nagy ok volt arra, hogy Bethlen házassági terve Ferdinándnál megbukjék.

Azonban Bethlen követei Bécsújhelyen kitüntetéssel fogadtattak. Kovácsóczy cancellárt mint katolikust, a csá-

¹⁾ Rotteck : Allg. Weltgeschichte. 4 kötet, 177. lap.

szár szentélyében — udvari kápolnájában — fogadta, és ott neki kárpitokkal és szőnyegekkel bevont elkülönített helyet rendelt.

A követség Bécsújhelyen 3 hétig időzött, s ámbár Ferdinándnak a fejedelem részéről nagy ígéretekkel tett, hogy Bethlen ezután kardját hüvelybe dugva, Ferdinánd ellen nem lép fel, ellenségeinek ellensége, barátjainak barátja leend, és nejét maga után erdélyi fejedelemnek választatja, — nem egészen világosan, de azért elég érthetőleg a tagadó választ a császár kiadta: leánya kezéhez kötve, hogy Bethlen minden erdélyi alattvalóival a katolika vallásra térjen, és Erdélyt nejeének örökségben lekösse ¹⁾. Írásban pedig a követek a császártól ezen választ kapták, hogy Opuliat és Rátibort a császár már fiának, III-ik Ferdinándnak adományozta; a „serenissimus“ czím adásba pedig beleegyezik.

A követség belátván Bécsújhelyen ok nélküli időzését, miután a fejedelem ajándékát a császárnénak, ú. m. a 100 szép magyar tehenet, 40 borjut és 30 bikát átadta ²⁾, és a császártól úti-leveleit kivette, *Krummer* nevű császári kamarás kíséretében július hóban Bécsújhelyről kiindult, és Bécsen, Nikolsburgon, Olmützön, Boroszlón és több városokon keresztül *Berlinbe*, a mai porosz királyság fővárosába, a brandenburgi választó fejedelem székhelyére érkezett.

Bethlen követeit mindenütt jól fogadták, sőt Nikolsburgban a protestáns követeket egy katolikus főpap, *Dietrichstein Ferencz* birodalmi herczeg, bíbornok és olmücsi püspök, egy kisdud vén úr, vendégelte meg.

Berlinben a nászkövetséget a választó fejedelem nagy tisztelettel fogadta, és a várba szállíttatá, s miután az egy ünnepélyes kihallgatás alkalmával Katalinnak kezét Bethlen Gábornak megkérte, mind a választó fejedelem *György Vilmos*, mind pedig maga *Katalin* is a követség kérését elfogadta, mit *Sculthetus Vaighárd* Berlinből aug. hó 13-ról 1625. kelt deák levele által így ad értésére a fejedelemnek: *Isten kegyelméből a mi dolgunk itt szerencsésen halad előre: megegyezvén mind a*

¹⁾ Lebrecht : Siebenbürgens Fürsten. 2. köt. 184. l.

²⁾ Khevenhiller : Annales Ferdinandeis. 10. kötet. 694. l.

felséges választófejedelem, mind pedig a felséges hercegnő (*Ducissa*). Nincs egyéb immár hátra, mint hogy felséged ide köve-
teket küldjön, kik ily nagy szertartásra és a két felséges család
fénye fenntartására alkalmasok; komoly, jeles és előkelő fér-
fiakat, kik ily dologban jártasok levén, mihelyt a házassági
szerződéseket elkészítették, a lakodalmat is Felséged méltóságá-
hoz illendően megünnepeljék. Nem is látom tanácsosnak, hogy
ezen dolog sokáig függőben tartassék; mert magától a választó-
fejedelemtől hallottam mikép a császár részéről titokban azon
munkálódna, hogy felségednek ezen szövetsége füstbe menjen,
épen úgy mint Bécsújhelyen, hol a minap a kancellár úrral és
a többiekkel 3 hetet ok nélkül töltöttünk, semmit egyebet nem vé-
gezhetvén, mint hogy nem ugyan egészen tagadólag, de azért
elég érthetőleg tudunkra adatott, mikép a kisebb leányt nem
adják; a nagyobbikat ugyan, kit sem koros volta, sem ábrá-
zatja, sem termete nem ajánlott, bizonytalanul ide ígérték, de
azzal is már csak a valláskülönbségnél fogva is a házasság
félbe maradt volna. Most midőn Felséged házassági szövetsége-
sében maga vallásbelit talált fel, a császár mi okból akarja e
házasságot elrontani? magamnak másképen megmagyarázni
nem tudom, mint hogy Felséged hatalmának e házasság általi
növekedésétől fél. Szerencsém volt e tárgyban János Keresztély
ligniczi herceggel Felséged tisztelőjével is beszélgetni. ¹⁾

De nem csak Ferdinánd császár, hanem ennek sógora
III-ik Zsigmond lengyel király is abban fáradozott, hogy
Bethlennek a brandenburgi családdali összeköttetését meg-
gátolja. Ploczkói püspök *Lubienski Szaniszló* kancellár e
tárgyban a választó fejedelemnek több levelet írt, melyekben
okokkal mutogatja, hogy a Bethlenneli sógorosodás káros és
veszedelmes. 1625-ik évi december hó 13-ról a cancellár
György Vilmos választófejedelemhez írt levelében azt is fel-
említi, hogy a brandenburgi fejedelmek Lengyelország kirá-

---

¹⁾ E levelet másolatban bírom cs. kir. tanácsos és az erdélyi
országismei társaság nagy érdemű és tudós elnöke *Trausch József* úr-
tól, kinek tudományos kutatásim körül tett igen sok szívességét és
előzékenységét ezennel hálás szívvel megemlíteni tartozó kötelessé-
gemnek tartom.

lyának hűbéri esküt tévén le, megigérték, mikép Lengyelország ellenségeinek ők is ellenségei lesznek, és azokkal semmiféle szövetségre nem lépnek; már pedig Bethlen, mint az elmúlt évben *elfogott levelei* bizonyítják, Lengyelországnak titkos ellensége, és ha most a brandenburgi családdal házassági viszonyt köthet, ez által *Gusztáv Adolffal* a svéd királlyal, Lengyelhon legfélelmesebb ellenségével is sógorságba jő, kivel egyesülten Lengyelhont a legnagyobb veszedelembé juttathatják. De egyébiránt is Bethlen török uralom alatt áll; nem maga ura, a vele való sógorság nem dicsőséges, sat. ¹⁾

Mindezen lebeszéléseknek azonban nem lőn semmi sikere. Mind a vá'asztó-fejedelem, mind Katalin adott szavok mellett maradtak; a követség is gazdagon megajándékozattván, visszatért Erdélybe.

Brandenburgi Katalin korának legmíveltebb és legszebb hölgyei közé tartozott. A természet urától jó szívvel, derült kedélylyel, kised és gyenge testalkotással ugyan, de azért *felsőleges természettel és kitünő szépséggel* volt megáldva ²⁾. Ő egy régi híres, most is fénylő és virágzó, a *hohenzollerni* hercegi családnak volt ivadéka, melynek egyik legrégebb tagja *Pharamund*, Krisztus után 430. körül Frankonia királyi trónán ült, később pedig e család Némethon történetében mindig nevezetes szerepet vitt.

Albertet (1471—1486) kortársai hősisége és bölcsesége miatt *német Achillesnek*, *Jánost* pedig (1486—1499) a tudományok pártolásáért, és kitünő szónoki tehetségeért Némethon *Cicerójának* nevezték, és a közönséges történelem is őket e neveken említi.

Katalinnak atyja *János Zsigmond* erélyes és tevékeny férfi volt, ki eszelős bátyja helyett a porosz kormányzást is kezében tartotta. — Anyja *Anna* porosz hercegnő, magát

¹⁾ Kijött e levél „*Stanisłai Lubienski Eppi. Plocensis opera post-huma historica. Antverpiae 1643. in fol.*“ 436. l. Másolatját nekem t. cz. Trausch József úr volt szíves leírni és elküldeni.

²⁾ Istvánfi [folytatója Katalinról ezt írja: „*Statura parva et tenera, sed forma et pulcritudine excellens.*“ Lásd: Jankovich Miklósnak „Szerencsétlen Brandenburgi Katalin hercegnének, Bethlen Gábor hitvesének fejedelmi emlék-könyvéről és életéről.“

mint jó anya és jó nő úgy tüntette ki. Idősb testvérei voltak : *György Vilmos* 1619—1640. választó fejedelem ; *Anna Zsófia*, Frigyes Ulrich braunschweigi herczeg neje ; *Mária Eleonóra*, a nagy svéd király Gusztáv Adolf nagylelkű neje ; öccse *Joachim Zsigmond*, a Johanniták főmestere.

Katalin 1602-ben május hó 28-án született. 1614-ben szüleiével mint 12 éves leányka az ágostairól a helvét hitvallásra lépett át. 1619-ig derék atyja és anyja, azután 1624-ig csak anyja oldala mellett nevedett; anyja halála után pedig egészen bátyja, *György Vilmos* gondviselése alá jutott ¹⁾, ki Katalintól a család bevett szokása szerint lemondási oklevelet vett, melyben Katalin minden atyái és anyai öt illető jogáról nem csak a maga részére, hanem netalán születendő gyermekire nézve is örökre lemond; egyetlen esetet tartván fen : ha a brandenburgi fejedelmi család fiágban kihalna. Egyébiránt mindazon czimeket és czimereket, melyek öt atyja és anyja részéről megilletik, ezután is megtarthatja és használhatja. A választófejedelem is Katalin hűgának a tisztességes kiházásitáson kívül egyszer mindenkorra 50 ezer tallért — 1 tallért 24 jó ezüst garasban számítván — ígért adni.

Ezen oklevelet, mely deák nyelven volt szerkesztve, a választó-fejedelem kívánatára Bethlen Gábor is Fejérvárt, december hó 15-én 1625-ben helybenhagyja, aláírja és megerősíti. ²⁾

Ezen oklevelen kívül Bethlen Gábor egy más okmányt is készítettett, melyben Katalin jövődjő nejeének nászajándékban leköti *Munkács várát*, hová 3 mezőváros és 340 falu tar-

¹⁾ Hübner : Gen eologische Tabellen. 178. tábla.

²⁾ Ezen lemondási oklevélnek eddig másolatban 3 példányát olvastam. Az egyik megvan néhai gróf Kemény József gyűjteményében : Diplomatarii Transilvanici Supplementum IX. 291—293. l.

Ebben 15 ezer tallér áll csak. Ezt a néhai gróf egy 1676-i chilionariumból írta le maga. A második példány megvan a károlyfehérvári Battyániféle könyvtárban, a Dobói Székely Sámu gyűjteményében. Ebben 15 ezer arany for. áll, de az arany át van húzva. A 3. példányt Trausch József úr Szebenben bírja, ki nekem példánya hív másolatát elküldeni szíves volt. Ebben tisztán 50 ezer tallérról van említés. Én a három közül az öszvegre nézve ezt tartom leghitelesebbnek.

tozott, 300 ezer magyar forintban; *Tokajt* és a tokaji uradalmat Zemplén megyében, a híres 7 szőlővel együtt, melynek édes nedvéről már ekkor mondá a lengyel: *non est potus nisi vinum, et non est vinum nisi tokainum!* — Erdélyben pedig *Fogaras várát* és az ahhoz tartozó uradalmat 100,000 forintban. Ezeken kívül megígérte, hogy Katalint maga után erdélyi fejedelemnek választatja, és abban a török császár által is megerősítetteti.

Ezek szerint tisztába levén hozva már az ügy, Bethlen Gábor menyasszonya elhozására számos magyar fő úrból álló, igen fényes küldöttséget indított meg Berlinbe. Ennek feje Felső-vadászi *Rákóczy György*, Rákóczy Zsigmond erdélyi fejedelem fia volt, ekkor borsodi főispán, néhány év múlva pedig ő is erdélyi fejedelem; egy ildomos, komoly, okos, szép külsejű, gazdag, mintegy 30 éves férfi. Ez viselte Bethlen képét, és a mint Kemény János magát kifejezi: „*ő depónálta mind az juramentumot, s mind az matrimoniumnak külső árnyékát véghez vitte: az fejedelem aszszonynyal ágyra kevés ideig leülvén*“ ¹⁾. Rákóczy 2-ik követtársa Nagy-károlyi *Károlyi Mihály* volt, a híres, régi honfoglaló *Kaplyon* nemzetségből, Bethlen Gábornak első neje után sógora, Szathmár megyei főispány és aranysarkantyús vitéz; — a 3-ik volt Hidvégi *Mikó Ferencz* fejedelmi főkomornyik, Csik- Gyergyó és Kászonszék főkapitánya; egy kisdéd szöke, kék szemű, igen értelmes, elmés, tapasztalt, szabadelvű férfi, ki már azelőtt a leánykérésnél is jelen volt, és mint egy nevezetes történelmi munkának ²⁾ írója, a magyar irodalomban is dicséretesen ismeretes. A 4-dik fő követ pedig kolozsvári *Kassai István* volt, erdélyi ítélőmester, a fejedelem belső meghitt embere, és ekkor Erdély legnagyobb jogtudósa.

A követség Berlinbe Katalin után megindulván, a fejedelem is a török udvarhoz, és több külföldi fejedelmekhez leveleket íratott, melyekben őket 1626. évi febr. 22-én Kassán tartandó menyekzőjére meghívja. — Ily levelet írt Fejérvár-

¹⁾ Kemény J. Önéletírása Szalaytól. 78. lap.

²⁾ Erdély országának siralmas változása 1594—1612-ig. Egy részét kiadta Szilágyi Ferencz *Küi* 3. köt. 365—408. l.

ról 1626. január hó 8-ról *III-ik Ferdinándnak* is, melyben nem minden czélzás nélkül öt *sógorának* — affinis — nevezi ¹⁾).

Ezután Bethlen is kiindult Erdélyből Kassára, a főurak és főrendek egész seregével. — Az erdélyi szász nemzetet *Schwartz János* szebenszéki királybíró és *Schaser Ferencz* segesvári főbíró képviselték. ²⁾

Február 18-án 1626. érkezett meg Kassára az oláhországi követ, 150 lovas kísérettel. Másnap Bethlennél kihallgatáson volt, és bemutatta vajdája ajándékát, mely állott két igen szép paripából, gazdagon felszerszámozva.

Február 22-én a *krakkói püspöknek*, a *sbaraschi herczegnek* és a *sandomiri starostának* jött meg a követe, mindenik ajándékot hozván urától a fejedelemnőnek. ³⁾

Ezek után Budáról a török császár követje *Jáhia* pasa érkezett meg, igen nagy és fényes kísérettel, ki elébe Bethlen tulajdon nyílt kocsiját, és 500 kopjást küldött, s kit török divatszerint dob- és síp- lárma közt kísértetett be Kassára. Másnap audientia után a császár ajándékait adta át Bethlennek melyek ezek valának: 2 török ló, egészen aranyos takarókkal, és 13 öszvér, melyek közül 3 aranyos, 3 ezüstös, és a többi 7 bársonyból, selyemből készült finom és drága török szövetekkel és kelmékkal volt terhelve. A fejedelem is a török követet és kíséretét gazdagon vendéglette meg törökös ételekkel, és az asztalfőn maga foglalt helyet. Nagyon feltűnt, hogy Bethlen az egész lakoma alatt, sőt midőn a hatalmas császár egészségéért kupát ürített, akkor sem vette le fővegét — A török követ, a nélkül hogy a lakodalmat, mivel az a Katalin megbetegedése miatt elhalasztatott, megvárta volna, Bethlentől fejedelmileg megajándékoztatván febr. 26-án vissza utazott Budára, mi Bethlennek épen kedve szerint történt mert ez által a két szomszéd császár követjei között az elsőbbégi vitát szerencsésen kikerülé.

E közben a nászküldöttség is Katalinnal együtt Berlinből hatvan, — hat-hat lovas veres bőrből készült kocsival

¹⁾ *Pray : Principat Bethlen Tom. II. p. 47.*

²⁾ *Deutsche-Fundgruben : v. Grafen Jos. Kemény. 2. köt. 111. lap.*

³⁾ *L. Khevenhiller : Annales Ferdinandi. 10. köt. 1279. lap.*

kiindult, melyet 200 veres posztós és ezüst zsinóros lovas kísért. Az örömanyt *Anna Zsófia* braunschweigi hercegnő Katalin első nénye képviselte, ki Katalinnal egy külön vörös bársonyos ezüst himzésű kocsiban ült. Az örömatyát pedig gróf *Schwarzenberg Ádám* a választó-fejedelem első ministere, egy tekintélyes, magas, kevés beszédű, politikailag osztrák érzésű férfi, helyettesítette; kinek minden cselédje és apródja arannyal prémzett fekete bársony köpenyben és nadrágban volt öltözve, — „mellényeik pedig, melyek alól arany-csipkés fodros ingek fordultak ki, fekete aranyozott szövetekből állottak. Magának gróf Schwarzenbergnek öltözete, melyet a lakodalmon viselt, 50 ezer rhénusi forintra becsültetett. — A kíséret között volt még a választó-fejedelemnek udvari főmestere *Borsdorf*, és cáncellárja *Knesebeck*; azután *Miksa* bajor választó fejedelem főkövetje, és igen sok német úri rend.

Útközben Katalin *álhimlőbe*-(varicella)-csett, mely miatt Felső Sziléziában *Teschen* nevű városban a násznépnek megkelle állapotni. — Ezen esemény Bethlent nem kis aggodalomba ejtette, félvén hogy gyönyörű arájának arcját a himlő megrontotta; ez okból Kemény Jánost sietve Katalinhoz küldé megtudni „*ha az betegség valami megvesztegetést ábrázatjában nem csinált-e?*“¹⁾. — A himlő szerencsére nem dühös folyamú, midőn Kemény *Teschenbe* érkezett, Katalin már fenjárt, és arcján a himlőnek semmi jele nem mutatkozott. Ezzel visszatérvén Kemény, a fejedelmet e részben megnyugtatta.²⁾

Nyolcz napi betegeskedés után martius hó 1-én Katalin kíséretével együtt Kassához érkezett, és ettől félmértföldnyire a Hernád vize balpartján megállapodott, melynek jobb partján már Bethlen 600 lovassal, 1500 kék zubbonyos hajdúval, 500 veres és fehér öltönyös muskatályossal, körülvéve fényes kíséretétől, szép sátrak alatt várta szép aráját.

Itt a fejedelmi-pár találkozását egy elsőbségi vita darabig feltartóztatá. A bajor fejedelem főkövete azon okból, hogy ura mint fő-asztalnok — *Erz-Truchsesz* -- a birodalmi tanácsban az 5-dik helyen ül, midőn a brandenburgi választó-

¹⁾ Kemény János. *Önéletírása* 79. lapon.

²⁾ Kemény J. *Önéletírása* 83. lap.

fejedelem mint főkamrás *Erz-Kämmerer* — csak a 7-diket szokta elfoglalni, azt követelte, hogy a Bethlen Gáborrali találkozásnál is őt illesse az elsőség; mire gróf Schwarzenberg helyesen azt válaszolá: hogy itt most nem a birodalmi tanácsban vannak, hol római-császárt kell választani; hanem menyekzöt ünnepelnek, mely ünnepélynél első személy a menyasszony, és annak édes atyja és bátyja. Ő mind a kettőt képviseli, az elsőség tehát őt illeti. — E véleményen volt a római-császár főkövete is.

Ezen pör közmegelegedésre eldöntetvén, Katalin a nász néppel a Hernád vizén át költözött. Ekkor Bethlen is, a deli termetű, magas homlokú 45 éves fejedelem, mosolygó tekintettel ⁽¹⁾ fő lovára ülvén fel, virágoson font ezüstös köntösben, nyusztal bélelt galléros mentében, süvegében egy megbecsülhetetlen drága briliánt bokkrétába szorított lengedező kándiai kócsag-tollal, szép mennyasszonya hintójához lovagolt, hol gyönyörű lován, melynek fején is ezüst fényes kócsag-toll pompázott, valódi lovagi ügyességgel magát meghintáztatván, Katalint daliáson üdvözlette, és a felállított sátrak közé vezette. Itt Bethlen lováról, Katalin kocsijáról szállott le, egymással kezet szorítottak, és dob-, trombita- harsogás, és ágyúdörgés között nyilvánosan megcsókolták egymást. Bethlen ezután balkezét nyújtva Katalinnak, őt egy drága veres bársonnyal bevont sátorba vezette, hová a kíséret főbbjei is be-kisérték. Itt leülve kevés ideig egymással társalogtak.

A sátorból kijöven a fejedelem újból lovára, Katalin pedig Bethlennek ez alkalomra Konstánczinápolyban készített pazarlásig czifra hintójába ült. A hintót belül piros bársony borítá, mely szkófum aranyszálakkal volt kivarrva, s melynek minden vas részei, a legutolsó vas szegig, aranyozott ezüst lemezekkel volt borítva. A lovak hámjait is piros bársony borítá, melyekről aranyfonallal vegyített, bokros selyem rojtok csüngöttek. A kocsisok, felejtárok, kengyelfutók, mind vörös bársony öltönyökben kevélykedtek; még az ostorokat is nyeléstül együtt bíbor fogá körül. A hintóba 6 oroszlány módra

¹⁾ *Lebrecht: Siebenbürgens Fürsten. II. 190. l.*

uszályáig ¹⁾ fehérekre festett igen szép, és nagy török ló volt befogva. A hintó két ablakában Katalintól oldalvást két jól lantozó, czifrán öltözött gyermek ült; az egyik németül, a másik francziául énekelt.

Volt ezen leírt hintón kívül még egy más is, melyet Lengyelországban készítettek. Ez is gazdagon arany fonalakkal volt kivarrva, aranyozott vasszerszámokkal, de az elsónél sokkal kevésbé értékű.

A nászmenet megindulván, a fejedelem loháton azonnal a menyasszony kocsija előtt foglalt helyet, és szép rendben csendes léptekkel Kassa felé indult. Mellette 12 gyönyörű fejedelmi lovat vezettek kötőféken, veres bársony takarókkal; oly gyönyörű, nemes állatokat, melyekhez hasonló szépeket ritka európai udvarnál lehetet látni. — A fejedelem, a menyasszony és a kíséret, estve érkeztek be a fejedelmi udvarba, agyúk durrogása között.

Másnap ú. m. martius hó 2-kán 1626. reggel a követek udvarlottak Bethlennél, és fejedelmeik ajándékait nyújtották át. Legelső volt a római császár, és az új magyar király III-ik Ferdinánd követe: Kis-Sennyei *Sennyei István* ekkor győri püspök és magyar cancellár, kit Bethlen szállásától egész a palota ajtójáig kétfelől felállított fegyveres sor katonaság között fejedelmi pompával kísértetett. A császár ajándéka állott egy gyémántokkal kirakott aranylánczból, mely 10 ezer tallerra becsültetett: az új magyar királyé pedig egy 6 ezer rhén usi forint értékű ékszerből.

Azután jött a bajor fejedelem követje, ki fejedelme nevében egy *aranyos mosdó-medenczét*, mesterségesen készült *szőkő-kúttal* nyújtott át; egyszersmind átadta a kölni választó fejedelem ajándékát is egy *aranyozott ezüst sást*, mesterséges *útő-órával*.

Végre Bethlennél audientián volt gróf Schwa. zenberg, és Bethlennek egy ládácskát kézbesített, mely tele volt *ámbragyantából készült holmikkal, ékszerekkel és ritkaságokkal*.

E nap, délután a fejedelmi palotában valamennyi követ

---

¹⁾ Kemény J. Önéletírása. 87. lapján, így fejezi ki: *uszo'áj azaz farkig.*

jelenlétében történt meg az *esketés*, mit ebéd követett, melyen, mint a német évkönyvíró írja : *Sok magyar étel a német fehérnépet inkább az asztaltól felkelésre, mint evésre ingerelte.* ¹⁾ Egész ebéd alatt az ágyúk, és hangászkarok működésben voltak.

Ezután megkezdődtek a mulatságok, melyek közül kiűnt egy *önmozgású diadalszekér*, mely magára futott. Voltak hangversenyek, ököl-viadalok, kopja-, dárda-, és kelevéz-játékok, melyekben szép deli magyar leventék bámultatták testi erejüket, és ügyességöket. Estve tűz-játékok.

Legtréfásabb része e mulatságoknak *két bolond* egymás elleni fellépése volt. A fejedelem bohócza *Mihály bíró*, egy rút termetű, csúf ábrázatú, de élczes bolond; főlovászmester Viczkei *Balássi Ferencz Cserkesz* nevű bolondjával lépett sorompóba, és miután az első gúnyoros élceivel, a másik pedig bohókás énekeivel egymást, a nézők közkaczaja között, ingerlették, kelevézt ragadva egymásra rohantak, hol Cserkesz éln a győzelem, mint Kemény János írja : *Orra mellett öklenni tanálván Mihály bírót, kivel annál ruttyabb lön azután.* ²⁾

A fejedelmi udvarban ebéd után a német gavallérok spanyol modorban egy szép álarczos táncvigalmat rendeztek, mely különössége miatt, a magyarok előtt, kik még ily neműt nem láttak, igen feltűnt. Az első tánczot a fejedelmi pár járta el, azután a szép fejedelemlét *Sennyei* püspök mint a római császár főkövete tánczoltatá meg; ki pap létére, asszonyi kezét nem tarthatván kezében, egy hófehér zsebkendő egyik végét fogá, míg a kendő másik végét közel a püspök kezéhez a fejedelemlő tartá; — és úgy tánczolásnak.

A lakodalom második napján a fejedelem Katalinnak 200-ezer forint értékű ékszereket, és drágaságokat ajándékozott ³⁾.

A lakadalmi ünnepélyekre, melyek 8 egész napig tartottak — sem a franczia, sem az angol király, sem Velenceze nem küldtek képviselőket, hihetőleg azért, hogy Bethlennel titkos szövetségben levén, titkukat előre elárúlni nem akarták ⁴⁾.

¹⁾ *Khevenhiller-Annales Ferdinandei Tom. X. 1279. sat. lap.*

²⁾ *Kemény J. Önéletírása — Szalaytól. 86. lap.*

³⁾ *Khevenhiller. e. h.*

⁴⁾ *Szalay, Magyarország Története. 20. könyv. 556. lap.*

A spanyol udvartól jött ugyan követ, — *Avantagnio* nevű ezredes, de 5 napi járásra Kassától meghallá, hogy Bethlen nejével már Erdélybe utazott : ő is visszatért, elküldvén egy *Cortes* által Bethlen számára 5-dik Fülöp 10 ezer koronát érő ajándékát.

Legfurcsábban a lengyel király követe járt. III-ik Zsigmond a Jagellók göggyével, azon üdvözlőlevelet, melyet követe által Bethlennek küldött, nem czimeztette úgy, a mint azt a fejedelem méltósága jogoson igényelte. Bethlen is a levelet felbontatlanul a követnek visszaadta, és megengedte, hogy még a lakodalom előtt hazájába urához visszatérjen ¹⁾.

Ezek után a *fejedelmi pár* nagy kísérettel Erdélybe indult, bekisérvén a fejedelemtől annak fenemlített néjje a braunschweigi hercegnő, és a brandenburgi választó fejedelem főkövete gróf Schwarzenberg. Az egész úton pompás vendégeskedések voltak. Erdélyben a vigalom újra elkezdődött, melynek végeztével a násznép részint széteszlott, részint visszatért Németországba, Erdélyben hagyván Katalint két-százig való udvari-népével ²⁾.

Bethlen, hogy szóval tett ígérését beváltsa, 1626-ik évi májushó 24-re Fehérvárra országgyűlést hirdetett, hol a rendek elébe terjesztette : hogy ő *Brandenburgi Katalinnal házassági szövetségre lépven, utódjának a fejedelemségben őt nézte ki.*

A RendeK Istennek hálát adnak hogy : „*ő Felségének (Bethlennek) szívét, elméjét erre fordította*“, „*mi is — így szól az országgyűlési I-ső czikk : „Országúl javaljuk, és sub conditionibus infrascriptis ma egy akarattal, egyenlő értelemmel választjuk fejedelmünknek.*“ — Az 5-ik czikkben pedig beleegyeznek, hogy *Fogaras várát* a fogarasi uradalommal együtt Bethlen, Katalinnak menyasszonyi ajándékuK 1000-ezer magyar forintba átíráthassa.

Azon fen említett *feltételek*, melyek mellett Katalint a RendeK *erdélyi fejedelemnek* — Princeps non Principissa — ³⁾ választják meg, ezek voltak :

¹⁾ *Khevenhüller : Annales Ferdinandi X. köt. 1279. l.*

²⁾ Ezen szertartások leírásánál magamat egészen Khevenhüller, és Kemény János előadásaihoz tartottam.

³⁾ *Ioan : Bethlen Historia. Editio Viennens. 7. lap.*

1-ör Katalint csak addig ismerik el fejedelemnek, míg özvegyen Bethlen Gábor nevét viseli:

2-or Mivel Erdélyt és az ahoz tartozó részeket szabad választás után kapta, ezeket más fejedelemre át nem ruházhatja, és erről se titkon se nyilván ne tanácskozzék.

3-or A nászajándékban kapott javadalmakban megtartatik.

4-er A kormányzó és a tanács tudtán kívül országos ügyeket ne intézzon el.

5-ör Idegen a tanácsba be ne tegyen; várakban idegen várnagyok ne legyenek, idegen őrséget se maga mellett se a várakban ne tartson. Udvari népe lehet külföldi is, de a két százat túl ne haladja.

6-or Ezeknek megtartására a kormányzó köteles felügyelni, kinek e részben teljhatalom adatik.

7-er Külföldi fejedelmektől követeket a kormányzó és tanács híre és tudta nélkül nem fogadhat el; azoknak feleletet magára nem adhat, sem pedig külföldre maga követeket nem küldhet.

8-or A kormányzó halála esetében egy hónap alatt a tanács által más kormányzót választasson. Az alatt a kormányzói hatalmat a tanács bírja.

9-er Ha belzavarok miatt, vagy rokonainak tanácsából, vagy más okokból Katalin Erdélyt elhagyná: Erdélyország jogai az által csorbúlást nem szenvednek, és az ország *új fejedelmet választ.*

10-er Midőn a kormány Katalinra fog szállni, a kormányzó és a tanács által választasson országos kincstárnokot, ki a kincstárt a kormányzó és a tanács által készített útasítás szerint kezelje.

11-er A négy uralkodó vallásban minden rendeket békében tartson meg.

12-er A főrendek, nemesek, városok, székelyek, szászok régi jogaikban, kiváltságaikban, adományozott birtokaikban háborítlanul megmaradjanak.

13-or Mivel Isten után *Erdélynek megmaradása a török*

portától függ, attól el ne szakadjon, sőt inkább annak kedvét keresse. ¹⁾

Miután Katalin ezen feltételeket elfogadta és aláírta, *deák nyelven* az ország előtt azokra az *eskü*t is letette, melyben esküszik, hogy minden rendeket szabadságaik, szokásaik és vallásaikban sértetlenül megtart, mindenkinek igazságot szolgáltat, *András király rendeleteit csonkítatlanul feltartja és feltartatja*. Ezután a rendek is letették Katalinnak a hódolati esküt, és a török portára főkövetnek maros-székely-vásárhelyi *Borsos Tamást*, kitől eddig nyomtatásban már 3 érdekes történelmi naplót bírnak, neveztek ki, hogy ez Katalint a fejedelemségben megerősítse, és arról *Athname-t* hozzon. Végül „*in initio gratulationis novi Principatus*“ kapu számszerint Katalinnak kedveskedésképen 1 forintot ajánlanak, melyhez a székelyek a kapu szám utánin kívül még 2000 forintot tudanak. (Artic. IV.)

Borsos Tamás a portáról az *Athname-t*, mely Konstanczi-nápolyban mártius hó 8-ról 1627. költ, Katalin számára meghozta. Ebben a porta Katalint a fejedelemségben megerősíti, és igéri, hogy midőn Katalin férje halála után a fejedelemséget átveendi, régi szokás szerint zászlót, buzogányt, kaftánt, mint fejedelemségi jelvényeket fog onnan kapni. ²⁾

Ezek szerint Bethlen Gábor mind azon ígérétenek, hogy Katalint erdélyi fejedelemnek választatja, és a török porta által is megerősített, eleget tett; mind pedig a Katalin eleibe szabott 13 feltétel által Erdély jövőbiztonsága felől emberi ész szerint elegendőleg gondoskodott. És valóban, hogy még is halála után Erdély azonnal oly válságra jutott, mely végpusztulással fenyegette: annak nem Bethlen volt oka; hanem hiányzott oly szellem, mely az új szerkezetű kormány-gépet helyesen igazgatni képes lett volna.

Katalin a lakodalom után alig fél évig élvezte Bethlen oldala mellett a házasság örömeit, mert ezt *nemtője* újból csatákra hívta. Bethlent nagyon sértette az, hogy Ferdinánd császár soha sem teljesíti a béke feltételeit, hogy az *opuliai* és

¹⁾ Approb. Const. Regni Trans. Pars II. Tit. Art. IV. 1626.

²⁾ Ezen *Athname* egykorú hiteles fordításban meg van a Károlyfehérvári országos levéltárban.

a rátibori herczegségeket átadni vonakodik; egyébiránt személyes harag is létezőn a császár és a fejedelem között, miután a protestáns fejedelmekkel szoros szövetségre lépett, 1626. aug. hó vége felé 15 ezer emberrel Magyarországra tört, és II-ik Ferdinánd császárnak harmadszor izent háborút. Szeptember 13-án már Debreczenben, sept. 23-án Rima-Szombatban, sept. 25-én Füleknel, sept. 28-án Balassa-Gyarmat mellett Csalomían, sept. 30-án Palánknál táborozott, hol *Murtezán* pasával, a budai fővezérrel egyesült. Egyesülten mily eredménynyel működtek? azt leghitelesebben bizonyítja Bethlen Gábornak saját kezével *Mikó Ferencz* portai követéhez 1627. oct. hó 22-ről írt levele: „csak hat hétig — így ír Bethlen — *forgolódhattunk vala ugy körül, az mint elkezdettük vala, abban az 40 ezer ellenségben 5—6 ezer meg nem maradt volna, éhhel, döggel, hideggel és fegyverrel mind az ebek ették volna meg őket.*“ ¹⁾

Ázsiában a szultán szerencséje a perzsával hanyatlani kezdvén, ez okból a portáról a budai vezér erős parancsolatot kapott, hogy az ellenségeskedéssel felhagyjon, és Ferdinánddal békét kössön. Bethlen is látván, hogy a töröktől elhagyatják, fő szövetségesei is ígéretöket nem teljesítik, nov. 21-én Barsról katonáit téli szállásra bocsátotta, és *Mikó Ferenczet, Kászoni Györgyöt és Lónyai Zsigmondot* Posonyba küldötte, hogy a békét Ferdinánddal megkössék. Mi megtörténvén, azt Bethlen *Löcsén* December 28-án 1626. alá is írta ²⁾. Löcséről Kassára indulván, az úton *Kis-Szebennél* Katalinnal találkozott, ki Erdélyből férje látogatására jött vala. Onnan együtt előbb Kassára mentek, 1627. elején pedig Erdélybe Fehérvárra tértek vissza.

Katalin Erdélyben sem sok családi örömet élvezhetett; mert Bethlent előbb a Komárom és Szöny között *Forró* nevű szigeten kötött béke tartá elfoglalva, hol a német és a török császár közti alkudozásokat *Issa effendi* budai mufti éhletlensége miatt legnagyobb részben ő volt kénytelen Tholdalagi Mihály követe által folytatni; azután pedig őt egy más nagyszerű, magas eszme is lelkesíté és nyugtalanítá; mert ha szintén tévedés is az, a mit Bethlen Gábor magyar Plutarchja ³⁾ és

¹⁾ Gróf Mikó Imre : Erdélyi történelmi adatok. I-ső kötet, 360. l.

²⁾ Katona : *Historia Critica Regum Hungariae*. XXXI. k. 280. l.

³⁾ Uj Plutarch, Bajzától. Pest. 1845. 248. lap.

más honi történetírók mondanak, hogy *Bethlen egy dák királyságról úlmudozott*, mit maga Bethlen fenemlített sajátkezü levelével világosan megczáfol, e tárgyról így nyilatkozván: „*Istenünk bizonyosságunk ebből: az pápa koronás császárral együtt, hogy: in regem creálnak* ¹⁾, *Moldovát, Havasalföldét, Dunán innen való tartományokat Pesten alól, Egerrel, Temesvárral, Szolnokkal, Szegeddel, Bácscsal, Gyulával ígérük, e mellett sok kincséjét; mindazonáltal mi azt árnyéknak tartjuk, és in proposito nostro constanter perseverálni akarunk, csak az porta is viselje igazsággal magát hozzánk, és Erdélylyel nekünk ezután is sok hasznunkat veheti* ²⁾. Az azonban eddig megczáfolatlanul áll: hogy a *lengyel királyság után törekedett*, s ez okból mind a töröknél mind a tatárnál követői által alkudozásokat folytatott, sőt Lengyelországban magának már nagy pártot is szerzett.

Ily viszonyok között *Katalin* férje társaságát vagy épen nem, vagy ha igen, akkor is csak kevés ideig élvezhette; a köz és hazai ügyekben pedig részt venni alkalma nem adatván, kénytelen volt a a vígsághoz szokott fiatal nő udvarnépe körében szerezni magának szórakozást, annyival is inkább, mert a magyar nyelvet nem bírván, az erdélyi főúri nők társaságában is élvezetes részt nem vehetett. Ez okból bizodal-
mát is főleg csak azok bírták, kik a német nyelvben jártasok voltak, ú. m.

1-ör. Zieratin Vladislai, morva főnemes, vallására nézve lutheránus, ki 1627-ben mint politikai menekült jött Erdélybe, és Bethlentől szívesen fogadtatott. Egy tudományos, higgadt, közép idejű férfi. Bethlen őt *Katalin fő lovász-mesterének* nevezte ki, és ily minőségben a fejedelemnél a vadászatokra, melyek örömeiben a legkedvesebb szórakozását tudta találni, rendesen kikísérvén, kitént, hogy Zieratin és Katalin között, mint Kemény János mondja, *alkalmatlanul való familiáritás* létezik. ³⁾

---

¹⁾ Ha t. i. Bethlen a török ellen Európa köz erejével intézendő hadjárat fővezérségét elvállalja.

²⁾ Gróf Mikó: Erdélyi tört. adatok. I. köt. 364. l.

³⁾ Kemény János. 160. l.

Ezen csak gyanún alapúlt viszonyt a fejedelemnek be-
sűgák. Bethlen is Caesarként, hogy a Caesar nevéhez még
gyanúnak sem szabad ragadni, Zieratint udvarából „nem
czégyeres praetextussal ammóválá,” ki azután a Prinyi család-
hoz ment, és ennek jószágaiban hol Ugocsa, hol Szathmár
megyében élt, és Bethlen Gábor halála után is híve maradt
Katalinnak, azt tanácsával éltette, miért Bethlen István kor-
mányzó haragját vonta magára, ki jószágrészt is ígért annak,
ki az alkalmatlan morvát kezébe ejtendi, s végre Prinyiék
felkérte, hogy e veszedelmes embert magoktól távolítsák el,
mi meg is történt. ¹⁾

2-or. Keresztszegi *Csáki István* Kolos megyei főispány,
— fia azon híres *Csáki Istvánnak*, kit az erdélyi rendek
1600-ban a léczfalvi országgyűlésen *haza mentője* nevezettel
tisztelték meg. Egy szép, mívelt, Bécsben nevelt 27—30
éves férfi vallására római katolikus, politikailag osztrák-
párti, ki nem bírta atyja vitézségét, de annál nagyobbra vá-
gyó, ármányos és cselszövő volt. — Nője ez időben Ghymesi
Forgács Éva volt.

3-or. *Szűnyog Gáspár*, előbb főudvarmester, később kö-
vári kapitány, mely hivatalából letétetvén, 1630. elején ki
ment Magyarországra. — Nője: Rhédei Pál özvegye, született
Suta Anna.

4-er. Küpcsenyi *Liszi Ferencz* szamos-újvári kapitány,
kinek neje özvegy Wesselényi Pálné, született *Gyulafi Zsófia*
volt.

5-ör. Buzini *Keglevits Miklós*, ki Bethlen Gábor halála
után azonnal ki ment Erdélyből, és Magyarhonból Katalinnak
titkos levelet irt, melyben tanácsolja, hogy ne engedje magát
a kormányzótól vezetetni, hanem lépjen fel erélyesen, és
kormányozzon maga. Ezen levél elfogatván, írója, mint *oly*
egyén, ki a fejedelemnek rossz tanácsot adni merészelt, az
1630-ki január hó 25-ki fejevári országgyűlés elébe idéz-
tetett ²⁾, de természetesen meg nem jelent. Magyarországon

¹⁾ Kemény János. 161. l.

²⁾ Lásd ezen országgyűlés 6-ik cikkét.

előbb ónodi kapitány, azután neje *Móricz Borbála* családi összeköttetése által tornai főispán lett, és báróságot is nyert.

6-or. *Ráttkai Zsigmond*, Magyarországból Erdélybe jött magyar főúr.

Kemény János és a kormányzó Bethlen István pártja szerint tehát ezen 6 férfi volt azon veszedelmes párt, mely Katalint a r o s s z ö s v é n y e n vezette, azon emberek, kiket Bethlen Gábor hívségökért kegyelt, erdélyi főúri családokkal rokonságba hozott, sőt közölök némelyeknek szép hivatalokat adott, és jószágokat is adományozott.

Az alatt míg Bethlen Gábor nagy terve kivitelén törte elméjét, és a lengyel trónra vágyódva, hadait, melyekkel azt magának megszerezni akará, induló-kész lábba állitá; sőt már útrendjét, és udvari népének mimódoni felruháztatását is elrendezte: fiatalsága óta sok viszontagságot, nyomorúságot kiállott, roncsolt, és sebhelyekkel rakott testében egy *veszedelmes és halálos kórvanyag* lassan ugyan, de annál vésteljesben dúlt, mely eleinte füladozásban mutatkozott, míg végre *általános vízkórságba* tört ki, és Erdély legjelesb fejedelmét 1629. november hó 15-én Fejérvárt sirba vitte.

Bethlen Gábor betegsége gyógyíthatatlanságát jókor belátva, még 1629. évi augusztus hó 31-én *végrendeletet* készített, melyben következőjének a fejedelemségben nejét *Brandenburgi Katalint* nevezi ki, és a már Katalinnak adományozott munkácsi, tokaji és fogarasi várakon és uradalmon kívül, még kész pénzben 50 ezer aranyat, 50 ezer tallért, 50 ezer forintot, igen sok drága ékszert, felette sok ezüst-neműt, férfi és asszonyi pompás ruházatokat, gazdag lószerszámokat sat. 100 ezer tallér áron felül állókat hagyományozott; továbbá jutott még a Katalin kezébe a mindennapi költségre szánt öszvegből 20 ezer arany, és másféle feles mennyiségű pénz, melyek az országtól elkülönítve, a fogarasi fejedelmi magántárházba, *Kemény Boldizsár* fogarasi főkapitány gondviselése alá tétettek le. Végrendeleti biztosoknak öcscsét, *Bethlen Istvánt* a kormányzót, *Kovácsóczi István* cancellárt, és *Mikó Ferencz* főkomornyikát tette, kikhez végrendeletében így szól: „*Az fejedelem asszony ifju ember és idegen nemzet*

lévén, kívántatik az oktatás neki. Ő kegyelme (Bethlen István) semmi alkalmatosságot el ne mulasson, hanem intse ha miben kívántatik: fejedelmi méltóságát megadrán neki mindenekben. Hasonlóképen nagyságos Kovácsóczi István és Mikó Ferencz Uraim! Tudjátok azt: egyiteket gyermekségétől, másikat fejedelemségnek kezdetétől fogva vettem hátam megé, tanítványaim, kréaturáim vagytok! melyről szükség megemlékeznetek: hálaadó voltotokat ez én szerelmes feleségemhez! continue igaz szolgálatatok által megmutatnatok, bizonyítanatok mind az recenseált pontokra, s mind arra nézve, hogy ő neki voltatok első eszközök az brandenburgica házból való kihozásának. Intelek, sőt kérlek jó atyámfiai, udvarból ki ne bucsúzzatok, hanem mellette legyetek, és öcsém uram után igaz hűséggel szolgáljatok. Kíért az Isten testi lelki jókkal áldjon meg mind magatokat, mind maradéktokat. — Egy más pontban ezt is rendeli: „Gubernátor Uram lelkére legyen kötve, hogy férjhez mentéig kezébe ne adja Katalinnak az 50 ezer aranyat, 50 ezer talért és 50 ezer forintot.”

Alig halt meg Bethlen Gábor, Erdélyben a zürzavar azonnal kezdetét vette; mert ha a nemzet nagyobb része Bethlen halálán őszinte bánatkönyeket hullatott is, voltak sokan, kik erőteljes kormányát megúnták, és oly kormány után sóvárogtak, melynek árnyéka alatt a hatalmat ők bitorolhassák. Erre legalkalmasbnak látszék Katalin, egy gyöngye, változékony, az ország gondjaival keveset törődő nő fejedelemsége. E pártnak, melyhez tartoztak a tanács katolikus tagjai, ú. m. Koruis Zsigmond, Haller István, Kovácsóczi István, Erdélyi István, Cserényi Farkas, a főudvarmester Horváth György, és Katalin² fentebb már említett kegyeltjei; vezére *Csáki István*, kitűzött célja pedig az volt, hogy az 1626-ki május hóí fehérvári országgyűlés 13 feltételeit, melyek Katalin fejedelemségét árnyékká tették, és hatalmától s tekintélyétől megfosztották, első alkalommal eltöröltesse, a gubernátori hatalmat megszüntesse, és Katalinnak a kormányzásban szabad kezet szerezzen.

A *másik párt*, melyet a kormányzó pártjának neveztek, rossz szemmel nézte, hogy az erdélyi fejedelmi széken egy kormányzásra alkalmatlan idegen nő ül, és Bethlen Gábornak

vétkül rótta fel, hogy a fejedelemséget nejjének, nem pedig öcscsének Bethlen Istvánnak szerzette meg; azért nem csak az 1626-ki fehérvári 13 feltételeket nem tartá Katalin hatalma fékezésére elégségeseknek, hanem mindent elkövetett, hogy Katalinnal a fejedelemséget megúntatván, lemondásra kényszerítse, és azután Bethlen Istvánt választassa meg fejedelemmé. Ez okból azon ürtügy alatt, hogy Katalint Erdélyre nézve veszedelmes lépéseiben gátolhassa, körülötte titkos kémeket tartatott, kik Katalinnak minden lépéseiről a kormányzót tudósították; külföldről érkező leveleit, még a magánosokat is elfogatta és felbontatta, magánkihallgatásra Katalinhoz csak azokat bocsátotta, kiknek a kormányzó azt megengedte, sőt a férje által hagyományozott roppant kincsből egy ezüst kupáskát is valakinek csak úgy ajándékozhatott, ha a Katalin szolgálatjában ugyan, de a kormányzó hívségén levő felügyelőnek az nem volt ellenére ¹⁾. Ezeket pedig annál könnyebben teheté, mivel e párt kezében volt az anyagi erő is, e párthoz tartozván ifjabb *Bethlen István* váradi főkapitány, és a hajdúság fővezére; *Albisi Zolyomi Dávid* a fizetett hadak főparancsnoka, és háromszéki főkapitány; *Dévai Nagy Pál* a gyalogok főkapitánya; *Macskási Ferencz* udvari alkaptány; *Mikó Ferencz* főkomornyik, Csík-Gyergyó-Kászonszéki főkapitány; *Kemény Boldizsár* fogarasi főkapitány, és Fehér megyei főispán; *Balassi Ferencz* főlovászmester és Udvarhely széki főkapitány, s ezeken kívül még a Bethlen család hívei és tisztelői.

Volt egy *harmadik párt is*, mely Erdélynek Magyarországhoz visszacsatolásán törte fejét. Ennek vezérei Eszterházi Miklós a nádor, és Forgács Miklós felsőmagyarországi főparancsnok, a Csáki István sógora, voltak. Ezen párt még most időelőttinek, és kivihetetlennek tartá a visszacsatoltatást, azért előlegesen beelégedett csak azzal is, ha Erdélyben a kormányt oly egyénnek látja kezében, ki maga is e párthoz tartozik, vagy a kire e párt befolyást gyakorolhat. E párt tagja volt Csáki István.

Ezen pártok Bethlen Gábor életében is megvoltak, de azokat az erőteljes fejedelem még betegségében is annyira

¹⁾ Lásd Kemény János i. h. 184. lap.

féken tudta tartani, hogy azok fejöket felemelni nem merték; és úgy látszik, hogy a *két elsőről* még magának Bethlen fejedelemnek sem volt tudomása, mit abból is lehet gyanítani, hogy midőn ő a legnagyobb fuladozások között is, azért, hogy a 3-ik úgynevezett *osztrák pártnak* terveit — *Erdélyt az osztrák álladalmi szövetségbe kapcsolni*, — megghiúsítsa, szeptember elején magát előbb Nagyváradra, onnan pedig Debreczenbe vitette, hogy ott párthiveivel és régi barátja *Murtezan* budai vezérrel Erdély jövő sorsa és biztossága felett tanácskozzék, akkor a Katalin és a kormányzópárt megszüntetésén és kibékítésén Erdélyben épen semmit nem lendített, sőt öcscsét a kormányzót tevéen meg végrendelete főbiztosának, az által a két párt között a kellemetlen surlódásokra még nagyobb tért nyitott; de biztosoknak is bizonynyal nem oly egyéneket nevezett volna ki, kik közül az egyik, Kovácsóczi István, a fejedelemné, a másik pedig, Mikó Ferencz, a kormányzó pártján állott. Ily ildomtalanságot Bethlen Gáborról feltenni hiba volna.

Még az nap, melyen Bethlen Gábor meghalt, délután a fejedelemné a kormányzóval, és a tanácsosal ülést tartott, melyben köz megegyezéssel ezek határozattak: 1-ör a megboldogult fejedelem hullájának ünnepélyes eltemetése 1630-ik évi január 25-re péntek napra Fejérvárra tétetett, és egyszerűen ekkorra országgyűlés is hirdettetett. 2-ör egy ünnepélyes követség neveztetett ki *Apafi György* tanácsos és *Küküllő* megyei főispán vezérlete alatt, mely a török császárnál Bethlen haláláról jelentést tegyen, és a portától kívánja, hogy ígérete szerint a fejedelmi jelvényeket megküldvén, Katalint a fejedelemségben, Bethlen Istvánt pedig a kormányzóságban erősítse meg. 3-ör *Kemény Jánost* még azon napon estve postán küldték el a német császárhoz a fejedelem halálának hírével, és a császárra visszazálló 7 vármegye átengedésének ajánlásával „*melynek más móddal kellett ugyan és rendesebben lenni, de a köztök való hasonlóság, melyről titkos factio még éltében a fejedelemnek meg volt, nem engedé.*“¹⁾

A pártok surlódása hamar megtermé a maga rossz gyümöl-

¹⁾ Kemény János, Szalaitól. 153. lapon.

csét. Katalin párthiveitől, leginkább pedig Csáki Istvántól, ösztönöztetvén és bátoríttatván, azon volt, hogy a jövő országgyűlésen a kormányzót erővel is megaláztatja, magát a kormányzó befolyása alól felmenti, és a kormányzásban magának több és nagyobb hatályt, tekintélyt, befolyást fog kivívni. Ezen elszánásra nagy befolyást gyakorolt gróf *Dietrichstein Miksa* osztrák főkövetnek Fejérvárra a fejedelemméhez való megérkezése, ki színre azért, hogy a császárnak Bethlen Gábor halála fölötti bánatját Katalinnak szóval is kijelentse, módot talált a fejedelemmel magánosan találkozni, és a császár pártfogását titkos tervei kivitelére felajánlani.

Mihelyt a német követ Fejérvárról haza indult, Katalin Fogarashól egy ládában 40 ezer aranyat hozatott, és kijátszva a kormányzó kémei figyelmét, azt Csáki István kezébe adta, ki kimenvén Magyarországra, ott a Katalin pénzével Kassa környékén és más helyeken is hadat gyűjtött, oly czélból, hogy azzal a fejedelem temetésén jelen legyen, és az akkor tartandó országgyűlésen a fejedelemmé ügyét és kitűzött titkos tervét fegyveres erővel is gyámolítsa, ha pedig a Rendekek *új fejedelmi választást* határoznának, *maga magát választassa meg erdélyi fejedelemnek*; mit a 3-dik t. i. az osztrák párt titokban pártfogolt,

Ez okból Csáki István a fejedelemmé szép arányaival nem csak feles lovas és gyalog hadat gyűjtött maga mellé, hanem az ország rendes, és fizetett katonaságát is maga részére igyekezett csábitani; mi annyiban sikerült is neki, hogy egy *Kovács Péter* nevű mezei gyalog kapitányt, ennek egész parancsnoksága alatti katonáival együtt, maga pártjának megszerzett. Ezen had téli szálláson épen Kővár vidéken feküdt, hol Szúnyog Gáspár — Csáki párti — volt főkapitány. Mint minden fegyelmet-vesztett sereg, úgy e had is a népet kezdé pusztítani, rablani, mi általános ingerültséget okozott. Csáki István ez alatt fogadott katonáival megérkezett Fejérvárra, és a fejedelemmé 200 német gyalogjával seregét megerősítvén, azt Fejérvár körül a falukba szállásoltatá. Azonban a kormányzó titkosan ráparancsolt *Tholdalagi Mihály* maroszéki főkapitányra, *Serédi István* krasznai, és *Gyulafi Sámuel* középszolnoki főispánokra; ezek, nevezetesen pedig Tholdalagi,

éj idején marosszéki székelyeivel véletlenül ráütött a Kovács Péter hitelhagyott seregére, s miután abból egynehányat levágott, a többi Erdélyből diadalmason kiűzte ¹⁾. E sereg maradványa kapitányokkal együtt Kassára menekült, és császári szolgálatba lépett. Később újból Erdély ellen fegyvert fogott, míg 1631-ben Limburgnál Csehországban a szász had által egészen tönkre tétetett. Szűnyog Gáspár is a kövári kapitányságból letétetvén, Magyarhonba vonta magát. Helyébe Katalin által Rátóti *Gyulafi Sámuel* a kormányzó második veje neveztetett ki 1630. aug. 18-án.

Kovács Péter hada szétveretésének hírére Csáki István Fejérvárt annyira megrémült, hogy csak harmadmagával a toroczkói havasok között Kolos vármegyében levő nagyalmási várába futott, és ott magát védelmi állapotba helyezte. Serege is meghallván vezére megszökését, fegyvert, dobot hátra hagyva, szétoszlott.

A polgár háhorú e szerint kikertültetett; de a belbajok azért egymásra növekedtek. A tokaji főkapitány *Abafi Miklós*, *Belényi János* alkaptányyal a tokaji-várat a császárnak első felszólítására átadta, hová azután német őrség helyeztetett; — Munkácsvárával is szinte ez történt, — Kassa városát a 7 vármegyével együtt a császári biztosok ú. m. *Pybér János* egri püspök, — *Bekényi Alaghi Menyhért* országbíró, — *Gilentinczi Ostrosíth István* császári tanácsos, — *Nyári István*, *Ónodi Gáspár*, és *Péchy Zsigmond*, be sem várva az erdélyi biztosokat, Bornemisza Jánostól Bethlen Gábor kassai alkaptányától, még 1629. december 18-án átvették, és a jószágok kiegyenlítésénél oly önkényt követtek el, hogy Katalin 1630. évi febr. 16-ról Pázmáynak levelet volt kénytelen írni, melyben panaszolkodik, hogy a császári biztosok „minden parasztnaknak instantiájokra, és akármi praetensioakra nézve, de plano et simplici restituálták némely jószágokat, nem értvén az mi igaz állapotunkat.“ Azért kéri: hogy hatalmánál fogva ne engedje; hogy mind ő neki, mind némely erdélyi főuraknak ily úton károk történjék. ²⁾

¹⁾ Lásd Tholdalagi „Napló“ gróf Mikótól. I. köt. 240. l.

²⁾ *Pray. „Principatus Bethlen. — „Miller „Epistole Card. Pázmány Tom. II. p. 41.*

E belbajokhoz járult az is, hogy Katalin pártját szaporítandó, hiveit a tékozlásig ajándékozta, csupán a fogarasi nradalomból egy pár hét alatt 200 jobbágyteleknél többet adományozott el; mit látván körülötte levői, ők is a fejedelemlenné javát magok között kezdték felosztani. ¹⁾

És hogy a kormányzó, és a tanácsurak se maradjanak az osztályban hátra, a fiscus jószágait, a Kormányzó és a tanács ajánlatára, Katalin által magoknak adományoztatták. Így kapta *Bethlen Péter*, a kormányzó második fia, *Balázsfalvát*, *Monorát*, és *Vécset*; *Kornis Zsigmond Radnótot*; *Kassai István Nagy- és Kis-Teremét*, *Újfalut*, *Kis-Csergedet*, *Kajántót*, *Tibarczot*, *Egerbegyet*, *Thürét*; *Nagy Pál*, *Buzdat*, és *Lúdast*; *cserényi Farkas Vistát*; *Kovács István* alkincstárnok *Nagy-Baradot*, és *Czikelét*; *Kapi András* tanácsos *Hagy mást*, *Lápost*, *Felső-Fentöst*, és *Aranyost*, — *Gávai Péter* táblai ülnök *Kaczkő* fele részét; *Kovácsoczi Zsuzsánna*, özvegy *Mikola Jánosnő*, a cancellár leánya, *Szász-Lónát*, sat. — Még pedig ezen adományozások mind, *Bethlen Gábor* halálától (1629. nov. 15.) temetéséig (1630. január 25-ig) történtek. ²⁾

Erdély ezek szerint egy pár hét alatt már a közel szegényedés válságpontjához kezdett jutni, mi az előrelátó és jobb hazafiak szívét méltán aggasztá.

Ez okból panaszt tőnek a budai vezérnek, ki azonnal *Muharin* passát a szolnoki béget, egy öreg, ravasz, de különben eszes, és értelmes embert ³⁾, küldé Erdélybe levelekkel.

Muharin passa december 8-án érkezett meg *Fejérvárra*, és már más nap vasárnapon az egyházi beszéd után a fejedelemlennétől audientián fogadtatott, hol *Murtezán* budai vezérnek azon izenetét, hogy Katalint a fejedelemségben *Bethlen Gábornak* tett ígérete szerint kész fegyveres erővel is megtartani, szóval is előadta. Azután kijövé a fejedelemlennétől, a fejedelmi nagy palotában az udvarnál levő fő urakat, és udvari fő embereket összegyűjtötte, és azok előtt előbb a kajmakámnak, azután a budai vezérnek az erdélyi Rendekhez

¹⁾ *L. Kemény J. Szalaiól. 170. l.*

²⁾ *Liber Regius XVI. Fejérvári levéltár.*

³⁾ *Szalárdi János. 70. l.*

irt levelét olvastatta fel, melyekben ezek állanak : a fényes porta Katarina asszonyt az fejedelemségnek bírására méltónak, és illendőnek ítélte ; azért hozzája tökéletes hűséggel, engedelmességgel legyenek , úgy szintén Bethlen István kormányzóhoz is ¹⁾. Azután a kajmakám így ír : *Valamig az lelkiünk testünkben vagyon, akár az mű részünkről, akár penig az fényes porta részéről, hadi segítség és egyéb szükség kívántatnék, minden módon czipönket fel övedzvé, benneteket megoltalmazni iyyekeziünk, csak hogy hatalmas Császárunk köntösét el ne bocsás-sátok.* ²⁾

Ugyan-e tájt érkezett meg Fejérvárra Katalinhoz a Bihar vármegyei követség is, Stepán Ferencz és Literáti Thoroczkai Mihály vezérlete alatt, kik Bihar vármegye részéről a fejedelemlét üdvözlék, és hódolatukat bemutatták. ³⁾

Apafi György fő követ is a portán követségét jól végezvén, a török főkövettel, ki Katalinnak, és Bethlen Istvánnak császári megerősítő leveleket, és fejedelmi jelvényeket hozott, Konstantinápolyból 1629. év vége felé kiindult, és december 27-ről Bukurestből nejét Petki Borbálát tudósítja, hogy eddig szerencsésen járt, és Erdélybe érkezvén a török fő követet a fejedelemléhez ereszti, ő pedig előbb Almakerékre szándékozik, hová január 14-re 1630. reményl megérkezhetni. Apafiné jöjön tehát Almakerékre, és hozza el magával Margit leányát és Bódikát (Boldizsárt) ⁴⁾.

A török követ Fejérvárra érkezvén, mind a fejedelemlének, mind a kormányzónak a császár megerősítő levelét, még a fejérvár országgyűlés előtt kézbesítette ⁵⁾.

Mindezen okok összejövése, közönsön arra hatott, hogy

¹⁾ Katona. Tom. XXXI. 368. l.

²⁾ Trausch József úr gyűjteményéből.

³⁾ A Bihar megyei felhatalmazás költ 1629. december 1-én. Eredetiben megvan a gróf Kemény József gyűjteményében, az erdélyi muzeum könyvtárában.

⁴⁾ Eredeti levél gróf Kemény J. gyűjteményében. Ez annnyival nevezetes okmány, mert e levelen kívül eddig én még más *külfőt* nem ismerek, mely ezen követségről említést tenne.

⁵⁾ Mind a két császári levelet közölte Szilágyi Sándor „*Új Magyar Muzem*“ 1855. IX. füzet. 471. l. — A Gubernátorit már azelőtt közölte a „*Felső magyarországi Minerva* 1828. octoberi 4. száma.

a fejedelemné és a kormányzó pártja között, ha nem is szívből, legalább szinből, kibékülés történjék, és a harmadik párt is meghunnyászkodjék, mindenik párt terve kivitelét más alkalmasb időre halasztván.

De a kormányzó pártjának ezeken kívül még más okai is voltak, melyek a Katalinnal kibékülést *mostan* tanácsolták; átlátta, hogy Katalin lemondása esetében, a fejedelemné pártja a kathólikus urakkal, és a magyarországi párttal szövetkezvén, fejedelemnek nem Bethlen István kormányzót, hanem vagy Csáki Istvánt, vagy Prépostvári Zsigmond közpészolnoki főispányt, és aranygyapjas vitézt, kinek a fő urak között nagy pártja volt, választatja meg. Ehez járult még az is, hogy *György Vilmos* brándenburgi választó fejedelem, a Katalin bátyja, meghallván, hogy Erdélyben belmozgalmak keletkeznek, és, hogy Katalin *fejedelemsége* veszélyben forog, két tanácsosát, *Rospott Jánost*, *Götzen Friggyessel*, és titkárát *Napszen Kristófot*, 1630. januárhó 13-ról Königsberg székvárosából az erdélyi szász nemzethez írt levele kíséretében Erdélybe Katalinhoz követségbe küldötte, melyben felszólítja a szászokat, hogy miután Bethlen Gábor a szászokban mindig jó érzésű alattvalókat birt, reményli, hogy húga irányában is, mint választott fejedelmökhöz, és Bethlen törvényes utódjához, azon hűséggel, és állhatatossággal fognak lenni, és ha szükség kívánná, Katalinnaak a szász városokban menhelyet fognak adni, és neki minden kitelhetőkben segedelmére, szolgálatjára leendenek. ¹⁾

Midőn ezen követek Erdélybe Katalinhoz érkeztek, az ügy már ki volt egyenlítve; mert az országgyűlés Katalint újból, *új feltételek* mellett, a fejedelemségben meghagyta, és neki hódolati esküt is tett. Azonban a követség célját annyiban még is elérte, hogy a szász nemzetet a Katalin hívségére jobban felfokozta, mi a Bethlen pártnak akadályára szolgált. Bekövetkezvén a Bethlen Gábor hullája temetésének, és a fehérvári országgyűlésnek ideje, a temetés a már meghatározott

---

¹⁾ Az *eredeti* megvan a szász nemzet szebeni archivumában 364. szám alatt. Velem másolatban közölni szives volt Trausch József tanácsnok és elnök úr.

napon ú. m. 1630. év januárhó 25-én pénteken nagy pompával ment végbe, melyen a fejedelemné is, beteges lévén, nagy magamegeröltetésével jelen volt.

Ezen betegeskedés okát Kemény János ¹⁾ *egy szerelemgyermek szülésnek* tulajdonítja : de ezen állítás a kritika bonczkését ki nem állván, nem alapos, nem igazságos.

Ugyanis : Kemény János ezen eseményről így ír : „*Az fejedelem halála után az fejedelem asszony dolga kinyilatkozték ; Csáki nem is az palotán az derék grádicson hanem az fejedelem asszony házai felől való kis grádicson, szokott vala feljárni, kit igen örrolva néztünk* ²⁾ ;“ és újból hátrább : „*A fejedelem asszony hogy már szomorúsága, és búsulása miatt betegedvén meg, megfattyazék, és az feredő házról városfelé nyíló kis ajtócskán vitték ki éjjel a leány gyermekét kit szült, az vinczi új-keresztény asszonyok tartására, de nem sokára meghalt. Ezt noha igen titkolták, és közönségesen nem is tudták, de az belső és külső nagy embereknek is értékre volt, és ha semmi veszedelmzésünk nem forgott volna is az dologban, csak az szegyenért is olyan fejedelmet nem örömet szenyvedtünk volna, ki megtetemezett bitangul.*“ ³⁾

Kemény János szerint tehát Katalin büntársa Csáki István volt, *Forgács Évának* egy derék magyar úrhölgynek, Zsigmond nádor leányának, és Ádám országbíró hűgának férje. És így : *kettős házasságtörés !*

Én miután magamra vállaltam, hogy ezen monographiában a legkisebb állításomat is kritikailag adatolom, kötelességemnek tartom Katalint a fen említett véteksúly ellen védeni.

Annálfogva ha felteszszük is azt, hogy Bethlen Gábor, ki tiszta eszmélettel halt meg, halála előtt neje hívtelenségéről és terhességéről mit sem tudott, vagy oly nagylelkű volt, hogy hívtelen nőjén boszút állani nem akart, sőt halála előtt 10 héttel készült végrendeletében róla gyöngéden megemlékezcván, a fejedelemségben nem csak utódjának nevezi ki, hanem roppant

¹⁾ *Önéletírása. Szalaitól. 173. l.*

²⁾ *Önéletírás. Szalaytól. 165. lap.*

³⁾ *Önéletírása. Szalaitól. 173. lap.*

kincset is hagyományozott, azon kérdés merül fel, mi oka lehetett Katalinnak arra, hogy férje halála után gyermeke születését eltitkolja, és magától eltaszítván, anabaptista asszonyok nevelésére bizza? — Erre csak két okot lehet gondolni: vagy azt, mikép Katalin attól félt, hogy férje halála után valaki rá házasságtörést fog bizonyíthatni, mi által egész jövődjé koczkáztatik; vagy hogy gyermeke elsikkasztásával a közvélemény súlyától meg fog menekülni. — De azt kérdem: Bethlen holta után ki lett volna képes Katalinra házasságtörést bizonyítani? — A hazai törvények *törvényes gyermeknek* tartanak minden gyermeket, kinek anyja férje oldala mellett élt, haszinte a *férj öreg és beteges volt is*, mégpedig a férj halálától 10 egész hónapot számítva ¹⁾, a házasságtörés bizonyítására pedig megkivántatik, hogy a *házasságtörés tisztán bizonyos, kifogáson kívüli, azaz: szemmel látott, és hiteles tanúk által legyen bizonyítva.* ²⁾ E szerint Katalinnak, ki bár a nála sokkal korosb, és a bajokban s hadakban korán elbetegesedett, elgyengült férje oldala mellett, kinek mint keserüi *Dajka János* ref. püspök Pare Dávidhoz küldött levelében írja, „*csontjai voltak összetörve, és izmai összezúzva*“ ³⁾, talán reménylett házi boldogságát nem találta is fel, még is mindvégig férje mellett élt, és azt utolsó perczéig nem hagyta el, gyermekét a hazai törvények *törvényesnek* itélték volna, annyival inkább, mert ha ezen állítólagos gyermekszülést Bethlen halálától (1629. november 15-től) annak eltemetéséig (1630. január hó 25.) vesszük megtörténtnek, nem 10 hanem alig csak 2 hónap telt el, és Bethlent is betegsége és kora miatt tehetetlennek senki nem állíhatta volna. Egyébiránt hogy Csáki István egy előkelő férfi, Kolos megyei főispány és a német császári udvar kegyeltje, nem a közönségesen használni szokott nagy lépcsőzeten, hanem a fejedelemnő magán szobái felől levő kis grádicson járt fel Katalinhoz, miért Kemény János, és a hozzá hasonló udvari fiatal urak — a mint

¹⁾ *Verböczi. Pars II. Tit. 62. §. 3.*

²⁾ *Petri Bod. Synopsis Juris Connubialis Tit. XV. Quaest. 177.*

³⁾ *Historiae Ecl. Polít. et Lit. seculi 16 et 17. monumenta selectiora. Francof. ad Moenum 1725. 227—238. l.*

maga írja — orroltak, azaz bosszankodtak, abból legfeljebb is csak némi gyanúra lehet ürügyet találni, de azzal házasságtörést, valamint most, úgy akkor, is bebizonyítani és megállítani senki bizonynyal nem képes. — Ha tehát Katalinnak születendő gyermeke felől a törvényektől nem volt oka legkiseb- bet is félni, és csak inkább a közvélemény súlyát akarta magától eltávolítani: akkor sem volt szüksége gyermeke szü- lését eltitkolni, és magától azt eltaszítani; mert az által épen ő maga adott volna ellenségeinek kezébe, körül levén azok titkos kémei által hálózva, *bűnről leghitelesb bizonyítványt, el- ismerve az által maga is gyermekének törvénytelen állapotját.*

Szükségesnek tartom azt is megemlíteni, hogy Kemény Jánoson kívül sem Tholdalagi Mihály, sem Szalárdi János, sem Bethlen János, vagy más egykorú krónika- és napló-írók, ámbár Katalin hibáit és női gyöngéit kímélet nélkül megró- ják, de házasságtöréssel nem vádolják; sőt *Appel Gáspár* Katalin udvari német lelkésze Fejérvárról 1630-ik évi február hó 26-ról atyjához írt levelében, Katalinnak Kemény János által fen említett betegségéről megemlékezvén, annak okáról ezeket írja: „*A dolgok már úgy el voltak intézve, hogy a feje- delem halála után, annak Felséges Felesége a pápista vallásra térjen át, és az országot az osztrákok vagy az osztrák-pártiak foglalják el; de a midőn már a czélhoz közel voltuk, ime! ő Felsége mind testben mind lélekben beteg lett, lélekismérete magától felébredt, ámitóival felhagyott, és az ellenségnek szégyengyalá- zatjára, annak csalárd tanácsadását ő maga fedeztefel* ¹⁾ sat.

Aztán lehet-e azt is feltenni, hogy *Forgács Éva*, oly ha- talmas család leánya, férje hívtelenségét magába fojtva szen- vedte volna, és annak bátyja is hívtelen sógorán nemhogy boszút álljon, sőt azt vállalataiban segítse? S Csáki István, oly vétek részese, mert volna-e az erdélyi fejedelemségre igényt tartani? és pártja, mely többnyire igen jeles, becsületes, és *erkölcsös* emberekből állott, igyekezett volna-e őt, a ledér há- zasságrontót, fejedelemmé, s ez által maga urává tenni?

Ezen védveimmel a Katalin házasságtörése iránt támasztott vádat megczáfolva lenni hiszem; azonban kötelességem-

¹⁾ Közlötte Kazi. Liber 4-us 265. lap, és Katona: XXXI. k. 437. l.

nek tartom azt is kimondani, hogy ámbár én a Kemény János „*Önéletírását*“ a maga kora ismeretére nézve *megbecsülhetetlen* és *hiteles kútfőnek* ismérem, de azért ő is, mint minden kor-író, a részrehajlás hibájától, fájdalom! nem tudott menten maradni.

Elvégződven Bethlen Gábor pompás temetése, Katalin, hogy az ellenséges közvéleményt maga iránt lecsendesítse, és bébizonyítsa, mikép nincs a kathólikusok vallásán, a temetés utáni első vasárnapon ú. m. január hó 27-én, a fehérvári nagy templomban az oda gyült rendek előtt ünnepélyesen *úrvacsorájával* élt, mi a rendeket kibékíteni is látszott, mert azután csöndesen az országgyűlési tárgyalásokhoz fogtak, melyekben *Csáki István* is hitlevél mellett almási várából meghivatván, részt vett.

Az országgyűlésen legelőbb is a fejedelmi előterjesztvények (propositiones) vétettek elő ú. m. a fejedelemné igéri, hogy a megválasztásakor eleibe szabott 13 feltételt teljesíteni fogja; a Bethlen Gábor által Erdélyországának végrendeletileg hagyományozott kincseket külön tárházban fogja tartani, és azok kezelésére a kormányzó és tanács beleegyezésével kincstárnokot fog kinevezni; igéri azt is, hogy a nagyobb jószágokról csak a kormányzó és tanács hírével adand adományleveleket, és azokat a cancellár által is aláírattja sat. Végül felszólítja ő is a rendeket, hogy ezek letévén az egymás iránti haragról és gyűlölségről, a vallási surlódásokat kerüljék, és igyekezzenek oly módot találni, mi által a haza szabadsága fenmaradjon, és a két szomszéd császárral is a béke fenálljon.

A Karok és Rendek a Fejedelemné ezen előterjesztvényeit köszönettel fogadták, és meghatározták, hogy Katalinnak a hódolati és az egyességi esküt azonnal leteszik a kijelen vannak e gyűlésen; mások pedig házaiknál letenni tartoznak, *nota* büntetés alatt.

Ezen esküben előfordúl, hogy egymás ártalmára a fejedelemnének tanácsot nem adnak, egymás ellen nem árulkodnak; ha pedig valaki azt tenné, *a fejedelemné köteles legyen azon egyént a tanácsnak és az országgyűlésnek feljelenteni, és a rendek Katalinnak csak addig igérnek hűséget, míg ő is az elébe szabott feltételeket és pontokat teljesíti.*

Ezek után 74. törvénycikkelyt hoztak, melyek közül csak azokat említem meg, melyek Katalint érdeklik. u. m.

1-ször. A tanács híre nélkül nem szabad senkinek hadat gyűjteni. Ki ezt tenné, vagy a fejedelemnőnek erre tanácsot ad, *notába* esik. (Articul. 2-us.)

2-or. Az elhalt vagy hivatalaiktól elbúcsúzott tisztviselők helyébe a fejedelemné csak hazafiakat nevezzen ki, azokat is csak a kormányzó és tanács ajánlatára. (Art. 3-us.)

3-or. Minden hivatalos okmányok, a cancellár aláírása nélkül érvénytelenek.

A fejedelemnő nem csak a Bethlen Gábor által Erdélynek hagyományozott kincseire, és az ország jüvedelmei letételére rendeljen biztos és külön tárházat, s ahhoz külön kincstárnokot, hanem a *maga magánkincsét is oda tétesse, s magánjüvedelmét is oda gyűjtse, és az országos kincstárnokkal, kinek az útasítást a kormányzó a tanácscsal fogja készíteni, kezeltesse.* (Art. 4.)

4-er. Keglevics Miklós, ki Erdélyből kimenvén, a fejedelemnőnek rossz tanácsot adni merészelt, és levele is az országgyűlésnek bemutatott, törvény elébe idéztessék. (Art. 6.)

5-ör. A fejedelemnő a maga *német hadát* ne a szászságon tartsa, hanem vagy bocsássa el végképen, vagy pontosítsa össze Fehérvárt. „*Elveszszén még az neve is az Quartirnak.*“ (Art. 15.)

6-or. A nemes nem tartozik a fejedelemnőnek szolgálni. (Art. 21.)

7-er. Fehérvár határán a fejedelemnő szolgálói se ne legettessenek, se ne kaszáljanak. (Art. 28.)

8-or. A váradi szőlőhegyekben pénz nélkül elfoglalt szőlőket, melyeket fejedelmi elődei foglaltak el, a fejedelemnő fizettesse ki. (Art. 42.)

9-er. A portára küldendő kupák számára szükségelt aranyat és ezüstöt készpénzen vásároltassa a fejedelemnő. (Art. 65.)

10-er. A városoktól elfoglalt és elkobzott fegyverek adassanak vissza. (Art. 66.)

11-er. A szászoknak a fejedelemnő magán-ügyeikben is azonnal kihallgatást — audientiát — adjon. (Art. 69.)

Végül a fejedelemnő ajánlására a Rendek *Mogilla Gav-*

rillát, ki Zólyomi Erzsébettel, a Zólyomi Dávid néjével volt házas, és ennek jogán Erdélyben Solyomköt bírta; úgy szintén annak öcsését *Mogilla Jánost* és Schulitzzi *Sculthétus Vaighárdot*, Katalin udvari orvosát, az erdélyi nemesek sorába vették fel.

Katalin kezében a fejedelmi hatalom már a választásakor eleibe szabott 13 feltétel által is árnyképpé tétetett; ezen új czikkek által pedig a kormányzó és tanács kezében ő fejedelmi öltönybe öltöztetett *báb* lett. És mégis kénytelen volt ezekbe is beleegyezni, és 1630. febr. 17-én aláírni. ¹⁾

A hatalomra vergődött ellenpárt, hogy gyöngédtelen győzedelmét még teljesbbé tegye, törvényes formában Katalinnak Fehérvárt 1630. febr. 9-ről kelt aláírása alatt adománylevelet készíttetett, mely által Bethlen István kormányzónak *hazaí érdemeiért* a kövári várt a kövári uradalommal; Királyfalvi *Tarnóczi Sebestyén* fiágon kihalt jószágait: Szent-Léleket a kastélylyal, Petelneket, Velenczét, Kantát, Karantát és Felső-Volált; — végre még Küiküllő megyében Zágort, Dicső-Szentmártont, és Királyfalvát adományoztatja. ²⁾

Ezen gyűlésből *Tholdalagi Mihály* a portára követül küldetett, hogy ott a rendek hódolatát megjelentvén, Katalint a fejedelemségben újból megerősíttesse ³⁾, a fejedelemtől elenei árulkodásai irányában védelmezze, és Erdélynek a német-pártiak általi megtámadása esetére török erőt és segítséget eszközöljön. ⁴⁾

Tholdalagi Mihály ezen követségre 1630. évi mártius 17-én indult meg gelencei udvarházából. Aprillió 8-án Kucsuk-Csekmezére érkezett, hová elfogadására elébe jött Házi János erdélyi ügynök ⁵⁾. Másnap *Szulimán Aga* a

¹⁾ A fehérvári országos levéltárban levő példányból.

²⁾ Kolozsmonostori levéltár. Lib. IX. 28. Lib. XV. 76. l.

³⁾ Tholdalagi jegyzései, gróf Mikótól. I. köt. 241. lap.

⁴⁾ Ezen útasítás meg van eredetiben a Mike Sándor úr gyűjteményében, a kinek részint azért, hogy kutatásinkor ritka becsű gyűjteményét mindig szabad rendelkezésem alá bocsátotta, részint, mivel e „monographia“ előállításánál engem bánulandó emlékező tehetsége által útasított, vezetett és tanított, — midőn ezenuel hálás köszönetem nyilvánítom, azt hiszem, az által csak kötelességemet teljesítem.

⁵⁾ Kapikihá.

császár főcsausz-passája 44 más csauszszal kísérte be Konstantinápolyba az erdélyi követség házához, oly kitüntetéssel, melyet csak idegen nagyhatalmasságok követeinek szoktak megadni. Ápril 13-án szombat napon *Reczep* passa kajmakámnál ¹⁾ tisztekedett, ki köszvényben szenvedvén, ágyban feküdt, és Tholdalagit beteg szobájába hívatván, ott fogadta. Tholdalagi átadta neki a fejedelelnő és a kormányzó leveleit a hozott ajándékokkal együtt, ú. m. 2 ezer aranyat, és egy igen szép medgyszín virágos bársony, könyöknél kivágott és drága nyuszt-bőrrel bélelt subát. — A feleségének pedig — *Gyürek Hár szultanának* — egy gyönyörű, nagy mesterséggel gyantából készült ostáblát, melynek karikái és koczkái is mind gyantából készültek. — A kajmakám Tholdalagit igen jól fogadta, hetedmagával megkáftányozta, és megígérte, hogy a császárnál Tholdalaginak kihallgatást fog eszközölni.

Ez időben a hatalmas ozmán birodalom ura IV. *Ámurrát* volt, egy középtermetű, 25 éves, fekete tüzes szemű, kővér ábrázatú, kurta nyakú, széles vállú, izmos, jeles lovagló, és roppant testi erejű férfi. Indúlatos, gögös, kegyetlenségre hajlandó, és a szépnemet mértéken túl szerető, de egyébiránt helyes ítéletű, jó felfogású, és jó emlékező tehetséggel bíró, korlátlan hatalmú padisah. ²⁾

Tholdalagi a szultán elébe ápril hó 23-án bocsátattott. A kihallgatás a fehér tenger felőli igen szép nyári kioszkban történt.

Tholdalagit csak még egy követtársa kísérhette be, és a főtölmács, Zölfikár aga. A császárt környezte a főlovászmester Czampolat Ogli; a főkertész, bostándzsi passa; és a fekete heréltek főnöke, a kizlár aga. Körülálltak a heréltek, némák és törpék többi főnökei.

Tholdalagi a fejedelelné és az ország nevében a szultánt így üdvözlötte :

¹⁾ Fővezéri helytartó.

²⁾ Strassburg Pál „Napló“-ja : *Historia Eccl. Polit. et. Lit. XVI. et XVII. seculi monumenta selectiora, ac rariora. Pars 2-a pag. 125—226.* Az eredeti kézirat pedig a kasseli könyvtárban. L. Magy. tud. társ. Évkönyv. III. köt. I. szakasz. 1837. 15. lap.

„Kegyelmes uram, győzhetetlen hatalmas császárom!

Az én kegyelmes asszonyom ö Felsége, az erdélyi fejedelem, Hatalmasságnak alázatos híve, az Szent Istentől Hatalmasságnak boldog, jó, szerencsés, hosszú életet, ez széles világon kiterjedett minden országaiban csüdes, békességes, és örökös birodalmat kíván.

Tudván ö Felsége azt, hogy az nagyhatalmú Szent Isten után ez földön való emberek közül, mindenek felett Hatalmasságnak tartozik országával együtt nagyobb, alázatosabb, igaz hűséggel, szolgálattal, hogy nem mint másoknak: Kinek megmutatásának, bizonyos jelének erősségére engemet Hatalmasságnak alázatos hű szolgáját küldött követséggel Hatalmasságnak méltóságos személye eleiben, most fejedelemségének kezdetében.

Alázatosan kéri ö Felsége Hatalmasságnak, hogy Erdély országának Fejedelmével együtt, az jó emlékezetű, paradicsomban boldogul üdvözült Szultán Szulimán császárral, az minémi végzési, kötési volt, melyet az Hatalmasságnak jó emlékezetű össei, és Hatalmasságnak is mineddig szentül megerősített, és tartott, úgy ennekutánna is ö felségét és országát azon szabadságban őrizze és tartsa meg.

Tudja ö Felsége azt is, hogy az Hatalmasságnakhoz való ö Felsége igaz hűségéért, az ö Felsége és országa régi ellenségei, mint az fényes nap, hogy világosságától meg nem válhatik, úgy azok is ö Felsége és országa ellen, ha nyilván való fegyverrel nem is, de sokféle okoskodással ártani meg nem szülnék; kik ellen, hogy Hatalmasságnak ö Felségét és országát megoltalmazza, és hogy ha azféle hamisszók lennének is, hitelt azoknak ne adjon: Hatalmasságnak igen igen alázatosan könyörög országával együtt. Mely Hatalmasságnak kegyelmességéért, szabadságokban megtartásáért, és oltalmazásáért ö Felsége Erdély országával együtt örökkévaló alázatos hűségét, jámbor szolgálatját, és az szokott adónak, ajándéknak annak idejében való beküldését ajánlja.

Ezek után Hatalmasságnak én tölem egy Zorguczot, Kolcsagtollat, és egy levelet küldött ö Felsége; mely Zorguczot az boldogul üdvözült Bethlen Gábor fejedelem ö Felsége, az Hatalmasságnak zászlója alatt ellenségei ellen jó szerencsésen és győzedelmesen viselt, melyet maga méltónak ítelt, hogy Hatalmasságnak küldessék: testamentumában is meghagyta volt.

Kívánja ő Felsége, az én kegyelmes asszonyom, hogy Hatalmasságod sok esztendeig jó szerencsésen viselje. Az szent Isten Hatalmasságodnak minden napjait sok ezerekre tegye, és tartsa meg Hatalmasságodat.“

Azalatt míg Tholdalagi a császár előtt így szónokolt, a császár mindvégig Tholdalagit nézte, és beszédjét figyelmesen hallgatta.

Ezután Tholdalagi Bethlen Gábor megbecsülhetetlen drága, nagy briliántból, és más drágakövekből álló, aranyba foglalt *forgóját* — sorguds — ¹⁾ a *kócsag tollal*, melyeket Bethlen képein és pénzein süvegébe beszurva díszlenni látunk, a fejedelemné levelével együtt Ogli főlovász-mesternek át adván, a császári kihallgatásnak vége lön.

A míg Tholdalagi a császári kihallgatáson ben volt, az alatt kint, hol Tholdalaginak el kelle haladnia, a bostándzsik — császári kertészek, — 9 helyt nagy medencékben sok szép ritka gyümölcsöt és gyönyörű virágbokrétaakat raktak elő.

Tholdalagi a portán a fejedelemné és Erdély ügyét jó karba állítván, Konstantinápolyból Zöl-fikár agával és Muszatafa csauszszal június 3-án indult ki. Június 23-án a török követekkel Brassóba érkezett, hol a kormányzótól igen sürgős levelet kapott, hogy azonnal Fehérvárra siessen. Ez okból Tholdalagi Brassóban hagyván a törököket, előre maga Fejérvárra sietett, hová június 25-én este 11 órakor érkezett meg. — *Ott* — így végzi érdekes, maga kezével irt naplóját, — *sok rít, visszafordult állapottal találtam az állapotot.* ²⁾

Katalin a fejedelemnő, az országgyűlés után Fehérvárt martius hó 14-ig mulatott, innen még gyengélkedő állapottal az algyógyi-fördőre utazott, hol a 24 foknyi meleg fürdőket 10 napig használta. — Martiushó 25-én visszatért Fehérvárra, hol aprílhó 2-ig pihené ki magát. 3-án Fehérvárról kiindul-

¹⁾ Lásd: Decsy Sámuel. Osmanographia. 2-ik rész. 294. l.

²⁾ Tholdalagi Mihálynak ezen *eredeti naplóját* még más igen sok érdekes és nevezetes oklevelekkel együtt 1859. évben én fedeztem fel a károly-fehérvári országos levéltár egyik zugában, hol mint haszontalan iratok félszázadnál tovább pókháló és vastag por között ismeretlenül heverték.

ván Enyeden, 4-én Tordán halt. 5-én Kolozsvárra érkezett a *Quasimodo* vasárnapjára ¹⁾ hirdetett gyűlésre, melyen csupán némely nemes családoktól már régebben a fiscus részére erőhatalommal elfoglalt javak visszaadása és kiegyenlítése tárgyaltatott. Kolozsvárról áprilho 29-én indult ki; 30-án Tordán, májushó 1-én Enyeden pihent, és Fehérvárra 2-án érkezett. Május 10-én Szerdahelyt, 11 és 12-én Szebenben, 13-án pedig Porumbákon nyugodta ki az út fáradalmait. 14-én Fogarasba, legkedvesebb tartózkodási helyére érkezett. — Innen indultak vissza Katalin bátyjának a brandenburgi választó-fejedelemnek fentebb már említett követei is májushó 22-én, azon megnyugtató válaszzsal es hírrel: hogy Katalint az erdélyiek a fejedelemségben meghagyták, és neki hódolati esküt is tettek le, — és hogy Katalin csöndesen, jól, és a ropant jövedelmekből királyi módra él! ²⁾

Ha a brandenburgi követek útazások eredményével, és a Katalin helyezetével talán meg voltak is elégedve: de bezeg a kormányzó párt diadalán duzzogott ám a fejedelemnö pártja, az osztrákpárt, és leginkább Csáki István.

A fehérvári országgyűlés után Csáki István azonnal ki ment Magyarországba, és ott az osztrák párt főnökeivel az erdélyi dolgokról titkoson tanácskozván, abban állapodtak meg, hogy Csáki visszatérvén Erdélybe Katalinhoz, a Rendek között magának szép szóval, igérettel, és adománynyal nagy pártot szerezzen, és a midőn már ezzel bír, akkor a fejedelemnö által országgyűlést hirdettessen, hol a fejedelemnö a fejedelemségről, melyet úgy is már megúnt, és inkább csak Csáki tanácsára folytatott, lemondván, fejedelemnek magát választassa meg, minek jobb sikerülése végett Kassáról is egy hadosztály fog Erdély határához közeledni, mely őt célja elérésében gyámolítsa; addig is pedig, míg ez sikerülhetne,

¹⁾ Áprilho 7-ke.

²⁾ Ekkor ezen követekkel egyszerre indult el a külföldi akadémiaakra *Haller Gábor* is, *Haller István* fejed. tanácsos, és Küküllő megyei főispánynak *Kendi Judittól* fia, ki 1630. elejétől egész 1644. végéig egy *rendes naplót* vitt, mely kivált 1-ső Rákóczy György korára megbecsülhetetlen adatokat tartalmaz. Az *eredeti* meg van a Fehérvári Battyáni féle könyvtárban.

Csáki vegye rá Katalint, hogy ideiglenesen bocsássa a tokaji, és munkácsi várakat kezébe, hogy Erdélyt azokból is fenyegetni lehessen.

Mielőtt Csáki Erdélybe visszatért volna, Bélteken meglátogatta Prépósvári Zsigmondot, és az ármányos férfi a jó öreg úrral elhitette, hogy az ő megválasztatása végett megyen be Erdélybe; s azért pártfogását kérte.

Csáki megérkezvén Fogarasba Katalinhoz, ezt azzal kezdé ijesztgetni, hogy a kormányzó, és a tanács az elmúlt fehérvári országgyűlés 4-dik czikke szerint Katalintól követelni fogja, hogy magán kincseit, és jövedelmeit a köztárba tétesse, és az ország kincstárnoka által kezeltesse. Ezen ürügy alatt Katalinnak majd minden kész pénzét, drágaságait maga kezéhez vette, és azokat előbb Kisvárdába, azután Szent-Márton kastélyába szállíttatá ¹⁾, mely javaknak egy részéből aztán Csáki felesége jogán a szepesvári uradalmat vásárlotta meg.

Csáki magának pártot szerzendő, több befolyással bíró egyénekkel értekezett a fejedelemség felől; egyszer Kemény Jánossal e tárgyról beszélgetvén, így szólott: „*im látja kegyelmed, hogy mint az palástját levetvén adná nyakamban, szinte oly örömet az fejedelemséget transzferálná nekem az fejedelem asszony: — azért legyen jó akarattal hozzám*“ ²⁾. Mire Kemény János nyiltan kimondá, hogy a Csáki megválasztása nem fog megtörténhetni; mert Csáki kathólikus lévén, a más vallásuak ellene vannak, és Bethlen Gábor családját anynyira megerősítette, hogy a Csáki pártja a kormányzó pártjával nem mérközhetik. De azért Csáki nem hagyott fel tervével; ez okból Kassai Istvánt a híres jogtudóst, és ítélőmestert a fejedelelnő Fogarasba hivatván, midőn Csáki vele a fejedelemségről tanácskozott, Kassai így nyilatkozott: *nincsen nagyságos uram, kivületed más arra alkalmasos ember, csak az religió dolgában assécurálj bennünket* ³⁾; mit Csáki meg is ígért, sőt hogy ne láttassék túlbuzgó kathólikusnak, péntekenként nyilvánosan a húst is megette.

¹⁾ Szalárdi. 66, 67. l.

²⁾ Kemény János. Önéletírása. 182. l.

³⁾ Kemény J. „Önéletírása“ 184. l.

Már csak ezen két nyilatkozatból is jól átlátta Csáki, hogy még nem jött el az ideje, hogy Katalinnal a fejedelemségről lemondasson, és magát választás alá bizza. Ez okból a már kicsinált terv szerint az ingadozó elméjű, és könnyen rá beszélhető fejedelemtől Csáki rávette, hogy mindaddig míg maga részére oly pártot alakíthat, melylyel az erdélyi fejedelemségre versenyezvén, annak elnyerésére biztos kilátása lehet, maga Katalin a fejedelemséget tartsa meg; a tokaji, és munkácsi várakat azonban az azokhoz tartozó javadalmak jövedelmeivel együtt bizza az ő kezére, hogy azokkal pártját szaporíthassa, és terve kivitelére módokról gondoskodhassék, és rendelkezhessék.

A tokaji vár már az osztrák párt kezében lévén, ennek átadásával nem sok baj volt; de a munkácsi várat annak erélyes kapitánya nem akarta kezéből kibocsátani. — Csáki a fejedelemtől minden kívánatára rábirta, és a fejedelemtől Kemény Jánost kérte ki, hogy ez Munkácsra menvén, annak mogorva főkapitányát Ghelsei *Bálling Jánost* és annak őrségét rávegye *Munkács-várának* átadására.

Míndezekről Kemény János, ki ámbár a fejedelemtől szolgálatjában volt, de azért a kormányzó pártján állott, értesülvén, még Munkácsra való útazása előtt titkon, régi, öreg, *Székely János* nevű szolgája által Bethlen István kormányzót, ki ekkor *Íllye* ősi várában mulatott, mindenről tudósította; sőt miután Almáson Csáki Istvántól titkos útasítását megkapta, és útazása célját tisztán megértette, Zsomborról, Kolosmegyéből *Sóti István* szolgáját visszaküldvén, az által Csáki István terveiről a kormányzót, és atyját Kemény Boldizsárt értesítette.

Kemény Jánoshoz, Munkács közelében, érkezett Klácsiánói *Horváth Ferencz* Csáki István öcsésének jószág-igazgatója, egy jó szónok, nyájas, udvari, katolikus férfi ¹⁾. *Horváth Ferencz* azt hivén, hogy, Kemény János valósággal Csáki István érdekében működik, bizodalmasan megvallá neki, hogy ő most Bécsből jő, hol a császári titkos tanácsban elvégeztetett „*hogy miglen a fejedelemség succedálhatna Csákinak, addig az erdélyieknek mint sas úgy lenne fejek felett Munkács-*

¹⁾Lásd Szalárdi. 67. l.

ból, Tokajból, és az fejedelemszöveg minden javaiból“ ¹⁾. Ez okból szükség a munkácsi főkapitányságot Csákinak megszerezni.

Ezen terv Kemény Jánosnak nem tetszett; de azért Munkácsvárába bemenvén, Bálling Jánosnak és az őrség főbbjeinek a fejedelemtől parancsolatját, hogy főkapitányul Csáki Istvánt fogadják és ismerjék el, előterjeszté ugyan, azonban módot talált arra is, hogy Bállinggal titkoson négy szemközt beszélgetvén, őt az ügy állásáról felvilágosítsa. Azért midőn Horváth és Bállingnak küldetése czélját szép szavakkal előadta volna, és őt Katalinnak biztosító levele által egész fizetése és jövedelme megtartása mellett az uradalom igazgatóságával megkinálta, Bálling arra így válaszolt: „*Mit tenne. ő Felsége ott olyan nagy udvaru nagy úr kapitánnyal, mint Csáki István? lám ő is igaz híve volna ő Felségének a várral együtt. Neki ő Felsége assecuratiójára nem volna szüksége, ha egy asztalnyi volna is*“ ²⁾. — Azután írásba is kikapta a választ Horváth Ferencz, hogy a várat, és az ahhoz tartozó uradalmat minden jövedelmeivel együtt a fejedelemtől számára megtartják, neki hívei maradnak, de Csáki Istvánt soha Munkács várába be nem bocsátják.

Bethlen István Kemény János által, és hihetőleg másoktól is, a fejedelemtől szándékáról, és Csáki cselszövényeiről biztos tudomást szerezvén magának, június 10-én Íllyéről sietve Fehérvárra jött, és országos tanácsot gyűjtetett össze, hol előadta, hogy Csáki, a Bethlen Gábortól maradt kincsek nagyobb részét a fejedelemtől kezéből kibeszéllette, és most azokból lovas, és gyalog hadat gyűjtet, melylyel és a német császár segítségével magát erdélyi fejedelemmé akarja tételni; addig is pedig míg ezt telyesíthetné, a munkácsi várat, melyhez hasonló erősség kevés van egész Magyarországon, és a lengyel határ mellett fekszik, kezébe akarja venni, hogy azután annál könnyebben mind lengyellel, mind némettel veszedelmes terveket forralhasson Erdély ellen; ezen okokból szükségesnek látja, hogy *Medgyesre* július 10-re

¹⁾ Kemény J. — 186. l.

²⁾ L. Szalárdi 67. l.

országgyűlést hirdessen ¹⁾). Egyszersmind *Ádron Hussáin passíhoz* is követet küldött levéllel, melyben a nem rég Budára Murtezán helyébe érkezett új budai fővezért a dolgok állásáról tudósítván, figyelmezteti : hogy ha Csáki a német császár segítségével az erdélyi fejedelemségbe beülhet, bizonyos lehet a vezér, hogy kevés idő múlva nagy gondot fog e dolog a portának szerezni ; azért úgy intézkedjék a vezér, hogy ha Csákinak a német pártról segítséget adnának, a vezér is Bozniából maga mellé feles hadat központosítván, mindig oly kész állapottal legyen, hogy Bethlen István megkeresésére, azonnal a hová kívántatni fog, elegendő hadat adhasson Erdély megmentésére. Legszükségesebnek látszik pedig most előre az, hogy a vezér a hajdúságot magához édesítse ; mert a mint értesült, ámbár a német császár részéről a hajdúságot tüzzel- vassal fenyegetik ; de azért a hajdúság nem akar a németnek esküt tenni. Ezekre nézve Bethlen 1000 lovasot szállítani Debreczenbe, — a vezér is 2 vagy 3 ezer lovas törököt szállítson Szolnokhoz. Így reményli, hogy célzt fognak érni ²⁾).

Mielőtt a medgyesi országgyűlésnek, melynek ideje ezek alatt bekövetkezett, folyamát és eredményét látnók, szükséges egy *epizodot* is megemlíteni, melyből kitünjék, hogy e boldogtalan kormányzat alatt, a jogosságról és kötelességről fogalom mennyire össze volt zavarva, még pedig nem csak oly fiataloknál, mint Kemény János, ki ámbár Katalin udvari szolgálatában volt, még is úrnője kémjének lenni kötelességének tartotta, hanem komoly, megfontoló, higgadt elméjű férfiaknál is ; és azután lássuk azt is, hogy a párt-düh fel lévén egyszer korbácsolva, mily irtózatossan tudott bosszulni akkor is, midőn már abból céljára semmi eredmény nem mutatkozott.

A kormányzónak nagy szüksége volt egy tekintélyes értelmes, külnyelvekben jártas egyénre, ki a portára bemenvén, a keresztény hatalmasságok követei és ügynökei által a

¹⁾ Tholdalagi M. jegyzései. Gróf Mikótól I. köt. 241. l.

²⁾ Az *eredeti fogalmazás* „memoriale“ alakban megvan a fehérvári országos levéltárban, az általam felfedezett irományok között.

portát figyelmeztesse, hogy az osztrák párt, a fejedelelnő tudtával, mily veszedelmes tervet készített Erdélyre nézve; azért a fejedelelnőt intse meg, hogy az osztrák párttól, nevezetesen pedig Csáki Istvántól, magát egészen vonja vissza, — szükség esetében pedig a budai vezért a porta hatalmazza fel, hogy az ő felszólítására azonnal Erdély segedelmére elegendő hadat adjon.

Ezek kivitelére legalkalmasbnak látszott a Katalin udvari-orvosa, *Sculthetus Vájjhárd*.

Sculthetust mint tudományosan kimivelt orvost, még Bethlen Gábor hozatta be Morvából Erdélybe, és maga udvari orvosává tette, sőt mind végig sok kegyelmével halmozta el. Bethlen halála után Katalin orvossa lett, ez is sok kegyével éltette, és a fehérvári 1630. országgyűlésen az erdélyi nemesek sorába vétette fel. *Sculthetus* a fejedelelnőnek igazán híve is volt; de miután a fejedelelnő, és a kormányzó között a pártviszály kitört, és Bethlen István azon kérését, hogy a portai követséget fogadja el, meghallá, azt hívé hogy neki nagyobb kötelessége régi jótevőjének öcscsét szándékában előmozdítani, mint *hittel köteles* fejedelelnőjének ügyét pártolni. Ez okból a portai követséget elfogadá, és Konstantinápolyba ment, de itt a Katalin ügyének nem sokat ártott; vagy talán nem is akart ártani; annyi bizonyos, hogy a kajmakám *Recep* passa Katalint párfogása alá vette, és ellenségei ellen oltalmát ajánlotta. Miután Katalin a viszonyok hatalmától kényszerítettén a fejedelemségről lemondott, *Sculthetus* is visszatért a portáról, és legelőbb is Katalinnal kívánt találkozni, hihetőleg vagy azért, hogy magát előtte igazolhassa, vagy hogy tőle vétkes lépéséért bocsánatot esdekeljen. Katalin nem levén Fogarasban, *Sculthetus* őrizet alatt Porumbákra a fejedelelnőhöz küldetett, ki a megtértet külsőleg jól fogadta, és esti vacsorán a maga asztalánál vendégelte meg; de alig távozott a szerencsétlen ember éji szállására, Katalin a Csáki pártján levők tanácsára, mint *hítségőt* megfogatta, megkötözteté, és mintha Fogarasba börtönbe vitetné, *Hercz* és *Száráta* helységek között, october hó egyik éjelén, útonállók képében a maga bérenczei és szolgálái által megtámad-

tatá; kik miután testén több halálos sebet ejtettek, végre megkötözék és az Olt vizébe fulaszták. ¹⁾

Bekövetkezvén a kormányzó által hirdetett megyesi országgyűlés ideje, Katalin is, miután *Szárászi Mátyást*, jószág-igazgatóját, 200 fttal, hogy konyhája számára a szükségeseket bevásárolja, előre elküldte ²⁾, maga is Medgyesre ment.

Az erdélyi évkönyvek szerint ezen megyesi gyűlés egyike volt a legzajosb, és legingerültebb országgyűléseknek. Mind a két párt el volt határozva, hogy sikert nem csak a zöld asztal mellett, hanem, ha szükség lesz, karddal is fog magának kivívni.

A vitakozások sorát a kormányzó pártja kezdé meg. Elmondá, hogy Katalin a végrendelet ellenére minden készpénzét, és drágaságokat Fogarasból kivevén, azokat Csáki István kezébe játszotta, ki abból előbb is, most is fegyveres had-erőt gyűjt, hogy azzal magát erővel erdélyi fejedelemnek tétesse meg; hogy Csáki előbb a fejedelemtől a tokaji várkapitányságát, most pedig a munkácsi vár kapitányságát is megnyerte, mit ha végbevihet, akkor Lengyelországban is lengyel és másféle sereget toborzhat, melylyel Erdélyt akarja megtámadni; a mit annyival könnyebben eszközölhet, mert a fejedelemtől átadta Csáki szabad rendelkezése alá a tokaji és munkácsi várhoz tartozó mintegy 6 ezer jobbágy házból álló uradalmak minden jövedelmét; és hogy Csákit tervében, és szándékában a magyarországi osztrák párt is titkoson gyámolítja, azon okból, hogy Erdélyt a német kezébe juttassa; végre, hogy Katalin az ő, és a tanács hire és tudta nélkül, önkényileg adományoz jószágokat, és megnemesít sok jobbágyokat. sat. Ezek szerint a fejedelemtől megsértvén esküjét, a Rendek is adott hitek alól fel vannak mentve, és új fejedelmet választhatnak. sat.

A fejedelemtől pártja pedig a kormányzót ezekkel vádolta: A kormányzó Erdélynek minden szebb, nagyobb, és jövedelmesb jószágait, és hivatalait maga, fiai, és vejai számára foglalja el ³⁾; a fejedelemtől nem adja meg a Bethlen Gá-

¹⁾ Kemény J. 208. lap.

²⁾ Torma Károly úr *eredeti* „számolatja“ szerint.

³⁾ Torma Károly igen tisztelt barátom birtokában levő *eredeti számodat* szerint a kormányzó évi fizetése 10. ezer forint, a vejéé Zo-

bor végrendeletében értett tiszteletet, hanem őt úgy tekinti, mint egy gyámsága alá helyezettett gyermeket; a köz veszedelmet csak a kormányzó nagyítja: hiszen Kornis Zsigmond, és Kapi András a német császártól csak a napokban hoztak biztosító okmányt, melyben a császár Erdélyt biztosítja, hogy azt sem háborgatni, sem háborgattatni senki által nem engedi; Katalin pénzét, drágaságait Csákinak csupán biztosítás végett adta át, mert a kormányzó, és pártja a végrendelet ellenére Fogarásból ki akarta vétetni, a közpénztárba tenni, és az országos kincstárnok által, az ő általa készült útasítás szerint, kezelteni; Tokaj és Munkácsról a fejedelelnő — magán jószágai lévén — szabadon rendelkezhetik. sat.

Ezen szemrehányások, és egymás elleni ingerült kifakadások, melyek talán nem a legildomosban mondattak ki, a kedélyeket annyira felizgatták, korbácsolták, hogy a két párt egymás ellen fegyvert kezdett köszörülni. Az országos elnök *Kemény Boldizsár* a Rendekek között már többé rendet, mérsékletet tartani képes nem volt, és Erdély egy polgárháború széléhez látszott közeledni, midőn a Rendekek közül Tholdalagi Mihály, és Borsos Tamás, kibékítő szerepet vállalva magokra, a két felet ily pontok alatt kibékéltették:

1-ör. A mi idegenség volt a fejedelelnő és a kormányzó között, azok felejtessenek el. — Ha valaki a kormányzó ellen árulkodnék, és ellene írna: a fejedelelnő, az egyezmény megsértése terhe alatt, azt tartozik a kormányzónak és tanácsnak megjelenteni. — Viszont a kormányzó is tartozik azt tenni, különben veszesse el hivatalát. Az árulkodó perpetua infidelitatis nota alá jusson.

2-or. Ha a fejedelelnő a kormányzó személye, élete, hivatala ellen, vagy titkon, vagy nyilván, vagy maga, vagy mások által valamit elkövetne, vagy a fejedelelnő a régi, és mostani feltételek ellen vétene: a kormányzó és a tanács őt előbb intse meg, azután a kormányzó a tanácscsal, a fejedelelnő ellenmondása ellenében is, országgyűlést hirdessen, ott bemu-

---

lyomi Dávidé mint udvari főkapitányé 2 ezer forint volt; mit ha a mostani pénzlábbal összevetünk, az első 100 ezeret, a 2-ik 20 ezeret tenne.

tatván Katalin részéről a feltételek megsértését, — a Rendek azonnal a Katalin hívsége alól fel legyenek mentve, és az ország tartozik a kormányzó mellé állani, és őt védeni. Így legyen a kormányzóval is.

3-or. A fejedelelnő magától senkinek semmit az ország köz jóvedelméből nem adományozhat, nem ajándékozhat és nem adhat; így tisztséget, vagy hivatalt sem. Senkit meg nem nemesíthet. — A miket eddig magára adott, azok érvénytelenek. — A német gyalog kapitány, és a többi német tisztetek kötelezzék magokat, hogy a kormányzónak és pártjának nem ártanak senki parancsolatjára is.

4-er. A kormányzó is magától mit sem tehet, hanem csak a tanácscsal együtt rendelhet, és végezhet. A fejedelelnőnek pedig tartozik az illő tiszteletet megadni.

Ezen 4 pontot az országgyűlés is elfogadta, és törvénycikké íratta ¹⁾, melyet a fejedelelnő Medgyesen júliushó 17-én erősített meg. Ugyanezen napról a főrendek közül harmincegyen egy assecuratoriát is írnak alá és pecsételnek meg, melylyel a német császárt biztosítják, hogy Erdély részéről is a *szövetség és béke* szentül meg fog tartatni. ²⁾

Ezeket a Rendek bevégezvén, a nélkül, hogy az ország más tárgyairól valamit határoztak volna, a medgyesi gyűlésről széteszlottak. A tanács pedig a kormányzó elnöklete alatt összegyűlvén, Csáki Istvánra nézve, ki még a gyűlés előtt Magyarországra ment ki, ezen végzést hozta: 1. Csáki Tokajba és Munkácsba be ne menjen; ha a kapitányságot elfoglalta volna, a fejedelelnő azt vétesse vissza. — 2. Mivel a Csáki jelenléte a fejedelelnőre ártalmas, ezután csak az országgyűlés vagy partialis gyűlés engedelmével jöhet be Erdélybe, és a fejedelelnő udvarába. — 3. Ha a bejövetel megengedtetik is, de katonaságot magával nem hozhat. — 4. Ha Csáki Erdélybe levelet ír, azt a kormányzónak előbb

¹⁾ Medgyesi országgyűlés 1630. júl. 10—17-ig. *Eredetiben* a Donáth Antal-féle gyűjteményben, hiteles másolatban pedig Mike Sándor úrnál.

²⁾ *Eredetiben* gróf Kemény József szerint a kolosvári kormányzók levéltárában Cista Diplomata. 32. — másolatban megvan a fehérvári Battyáni-féle könyvtárban is, de igen hibáson.

be kell mutatni; a posták is Csáki leveleivel előbb a kormányzóhoz menjenek. — 5. Erdélybe bejövén, a fejedelemtől magán kihallgatást nem kérhet, hanem a kormányzó jelenlétében beszélhet a fejedelemmel. — 6. A fejedelemtől is tartozik ezeket megtartani, úgy — 7. Csáki is; különben mint törvénysértő fog bűnhődni. — Medgyes 16. Julii 1630. Kovácsóczy István és Fejértói Sámuel. ¹⁾

Ezen zajongó, a végletig felizgatott és élet-halálra küzdő gyűlésről akkoron valaki egy *mesét* készített, melyet annyival inkább szükségesnek tartok itt megemlíteni, mivel helyes értelmezése az akkori pártok czéljára nagyon tiszta fényt áraszt.

Kemény János „*Önéletírásában*“ ²⁾ ezt így írja le: „*Emlétek erről (a medgyesi országgyűlésről) egy csufos dolgot. Ráskán* ³⁾ *Magyarországban egy ember házánál lakott néhány esztendőig egy ördög, ki csak hogy nem láttatott ugyan, de szavai hallattak, és sok csintalankodási láttattak. Ekkorban eltávozván néhány napok alatt, és azután ismét magát előbbi szokása szerint megjelentvén, kérdetett, hol járt legyen? Azt felelte: Ím az erdélyiek gyűlésére mentem vala én is, kevésben mulék, végbe nem vihetém, hogy egymást le nem vágák; azt azért végben nem vihetvén, útamban egy papot vétkeztetéek az maga leányával.*

E *parabola* elmés készítője ezen mesével kétségkívül azt értette, hogy a magyarországi osztrák párt, mely több év óta ha nem is nyíltan, de azért folytonosan Erdélynek sok nyugtalanságot okozott, a medgyesi gyűlés alkalmával is az ördögöt, *titkos terv, útasítás, ígéret és biztosítás* képében, Erdélybe küldte, hogy ott a legszönyűbb polgári bünt, a polgárháborút megkezdesse, miután pedig e bűnös szándéka meghiúsult, beelögedett azzal is, hogy egy más nagy bünt elkövethetett, t. i. a kormányzót a fejedelemmel annyira összevesztette, hogy köztök többé a kibékülésről szó sem lehetett.

Hogy e mesének akkorban is ilyforma értelmezést adtak, bizonyítja Kemény Jánosnak a fent írt sorok utáni ezen

¹⁾ Másolatban gróf Kemény József gyűjteményében.

²⁾ 189. lap.

³⁾ Ráska Zemplén vármegyei helység. — Zempléni főispán pedig ekkor *Homonnai Drugeth János* volt, az osztrák párt egyik vezére.

előadása : „*Ez is (t. i. a polgári háború) azért nem succedálván, lön más inventiojok : hogy az kassai vice generalis, mint csak kállai, szathmári, fejedelem halála után redeált végházaknak látogatására jljne feles magával, és az többi utánna szivárogván, onnan béjűnének az fejedelem aszszony melé, ki akkorra menne Szamos-újvárra, és így ha kik ellenkezők tanálkoznának, megnyakaztatnának* ¹⁾). De feltenni sem lehet azt, hogy Kemény János egy haszontalan, értelem nélküli meséről 27 év múlva akkor emlékezzék meg, midőn a tatár rabságban élte legnevezetesb dolgait írta meg.

A medgyesi országgyűlés után a fejedelemnő és a kormányzó között az eddigi meghasonlás nyílt ellenségeskedéssé fajult. Katalin a kormányzótól, a kormányzó Katalintól félt, hogy életére törekszik ²⁾). — A kormányzás valóságos közbotrány tárgya lett. És mint Tholdalagi írja : „*sok rút zűrzarvar indula az országban, — ki egyfelé, ki másfelé vonván az dolgot.*“ ³⁾

A fejedelemnő csak kénytelenségből írta alá a medgyesi pontokat, azok megtartására nem érzett magában akaratot, és ezután is egészen Csáki befolyása alatt maradt, ki, a mint már említettett, még a medgyesi gyűlés előtt Magyarországra menekült, és onnét többé Erdélybe visszatérni nem merészelt, de azért semmit nem mulasztott el, hogy a fejedelemnő kincsével, és az osztrák párt segedelmével, feltett célját létesíthesse. Ez okból e párt zászlóvivőinél kieszközlé, hogy Bornemisza János kassai alkapitány azon ürügy alatt, mintha csak a Bethlen halála után visszament kállai és szathmári végházak megvizsgálására menne, feles felső-magyarországi haddal Erdély határaihoz közelítene, hogy szükség esetére a fejedelemnő közelében levén, annak segedelmére lehessen.

A titkos terv szerint a fejedelemnő, hogy a Bornemisza János beütése ellen biztonságban lehessen, Szamos-Új. árba, melynek várnagya *Nagy Miklós* Katalin híve volt ⁴⁾, vonta

¹⁾ Lásd a 190. lapon.

²⁾ Lásd *Kemény J.* 204. l. és *Tholdalagi M.* 241. l.

³⁾ L. Tholdalagi Jegyzését gróf Mikótól. I. köt. 240. l.

⁴⁾ Katalin 1630. mart. 1-én Nagy Miklósnak adományozta Malomát Belső-Szolnokban.

meg magát, hová a kormányzót is behívák oly czélből, hogy országos felkelést ne rendelhessen, és ha tovább is ellenkezik a fejedelemmel, elfogják és megöljék, azután pedig a fejedelemmel a fejedelemséget Prépostvári Zsigmondra ruhazza ¹⁾.

Ezen terv nem marada titokban, mert a kormányzót tudósítá e felől Kemény János.

A Tholdalagi Mihálylyal bejött két török is ú. m. Zölfikár Aga és Musztafa csausz, kik a medgyesi gyűlésen jelen voltak, meggyőződtek arról, hogy Katalin az osztrák-párt kezében eszköz arra nézve, hogy Erdély az ausztriai birodalmi szövetségbe kapcsolassék. Azért mindjárt a medgyesi gyűlés után, miután az első 200, a második 50 tallérral, és 32 forint úti költséggel jutalmaztatott és láttatott el ²⁾, a portára visszatérvén, nem mulaszták el, hogy a kajmakámot e felől ne értesítsék, ki Katalint e tárgyban levele által meg is intette és dorgálta. Erre Katalin 1630. aug. 12-ről Fejérvárról felel, és magát az ellene támasztott vádak ellen védelmezi, és tagadja, hogy ő a portától el akarna szakadni; *erre istent és világot hív bizonyságúl*; sőt erről nem is gondolkozott. Ő jól tudja, hogy Erdély és annak fejedelme csak a porta szárnya alatt lehet csendes; ha attól elpártol, az ország végpusztulásra, a fejedelem pedig nyomorúságra jut; senki félrevezető tanácsa alatt nem áll; Csáky Istvánnak adott egyik Erdélyen kívüli várában kapitányságot, de azt is a kormányzó és a tanács ellenzésére visszavonta. sat. ³⁾

Ezen *egy* levélből is kitűnik, hogy Katalin az osztrák-párt kezében valóságos eszköz volt, és a szegény nő még azt sem tudta tisztán: valósággal mi titkos czé lja van azon pártnak, mely őt körülármányozta és hálózta? mert az akkori diplomatia kedvencz csele, vagy a mint akkor nevezték „*poli ticae stratagemá*“ -ja ⁴⁾ volt, hogy épen azt, kivel valami státuscsinyt szándékoztak végbevinni, leginkább ámitották el és

¹⁾ Lásd: *Tholdalagi, gróf Mikótól* I. köt. 241. l.

²⁾ Torma Károly úrnál levő eredeti jegyzés szerint.

³⁾ Ezen levelet közli Pray; *Princip. Bethlen*. Tom. II. 223. lap. — *Kazi Lib.* 4-us. 226. l. — *Katona* magyar példány után *Tom. XXXI.* 445. lap. — Régi másolatban magyarul megvan Mike Sándor úr gyűjteményében is, hol a kelet ideje aug. 17-ke 1730.

csalták meg ¹⁾). Katalin is az ármányos Csáki hitegetései által tévútra vezetve azon tévedésben élt, hogy az osztrák párt, főleg pedig Csáki, egészen az ő érdekében működik, és a midőn az ő pénze- és kincsével hadat fogadnak, és az erdélyi fejedelemségre Csákit vagy Prépostvárit akarják juttatni, az is csak azért történik, hogy az ő legnagyobb ellenségét, Bethlen István kormányzót és ennek pártját buktassák meg. — E szerint nem csuda, ha a szánakozásra méltó fejedelemnő a kajmakámhoz írt levelében Istenre és lelkére esküszik, hogy ő a portától soha még gondolatában sem akart elszakadni, sem Erdélyt az elpártolás által végpusztulásra juttatni nem szándékozott, és e részben senkitől tanácsot nem is kapott.

Bornemisza Jánosnak Erdély felé közeledését is a fejedelemnő e szempontból tekintette, és azt hitte, hogy ha az haddal bejö Erdélybe és a kormányzót elfogatja és megöleti, azután neki a kormányzatban szabad keze lesz, és így az erdélyi zavarok véget érnek.

A kormányzó Kemény János által figyelmeztetvén, jókor megsejdtette a reá nézve veszedelmes tervet, azért *Szamos-Újvárról* szép ürügy alatt még jókor kimenekült, és pártja tekintélyesb tagjaival tanácskozáván, elhatározottatott, hogy a kormányzó nagyobb fia, kit kortársai hasonnevű atyjától megkülönböztetés végett „grófnak“ neveztek, és Zólyomi Dávid a kormányzó veje, a hajdúság egy részét, és az ország gyalog és lovas katonái közül is, kiket kézügyben találnak, magokhoz vegyék, és Bornemissza János elébe szállván, annak hadát támadják meg, és verjék szét. — „*A két igen elatus és fölfuvalkodott ifjú*“, mint őket a nádor nevezte ²⁾), be sem várva, hogy Bornemisza János az erdélyi határba lépjen hadával, a német császár földterületén Bornemiszát vitézül megtámadta, és hadát egészen szétverte.

A grófnak és Zólyominak ezen tette az osztrák császár és Erdély között fenálló békeszövetségnek valóságos megsértése volt, és az által az osztrák pártnak most már azon

¹⁾ Lásd: *Kemény János* 294. 1.

²⁾ Kassáról mart. 18-án 1631. Eszterházi Miklós levele Sennyei István cancellárhoz. Lásd: *Toldy „Eszterházy Miklós munkái“* 200. lap.

ürügy alatt, hogy Erdélyen ezen lépést megtorolja, elegendő oka volt Erdély ellen nyíltan fellépni. És csakugyan Forgács Miklós kassai főkapitány magyar hadakkal, Homonnai Drugeth János zempléni főispán pedig Lengyelországban fogadott 4 ezer *Soltnnerrel* ¹⁾ készült Erdélybe betörni ²⁾; minthogy pedig a köz béke megsértése leginkább a kormányzót Bethlen Istvánt terhelte, mint ki arra fiának és vejének a parancsot adta, a magyarországi párt dühe főképen ez ellen intéztetett és készült.

A kormányzó ugyan ünnepélyesen tagadja, hogy fia és veje az ő parancsából támadták volna meg Bornemisza hadát, sőt késznek nyilatkozott azokra haddal rámenni, őket lecsendesíteni, és törvényes büntetés alá vonni ³⁾: de a fejedelelnő és a tanács azon része, mely Szamos-Újvárra vonta magát, tanácsosnak ítélte, ha az ország hada vezérletét *Kapi Andrásra*, a Prédostvári Zsigmond vejére bizza. Ennélfogva elrendelte, hogy Kapi András az ország hadával még 1630. évi sept. hó közepe táján Kolosvár körül gyűljön össze, hova sept. hó 21-ére országgyűlés volt hirdetve.

A kolozsvári országgyűlés kezdete előtt Bethlen István — a kormányzó — kinek becsületességét és hazafiságát az egykorú írók egyaránt dicsérik, belátván Erdély válságos állapotját, hogy a sok zűrzavart lecsendesíthesse, és Erdélyt a veszedelemtől megmenthesse, de attól is tartván, hogy a pártok fel lévén oszolva, erdélyi fejedelemnek majd tán Csáki vagy Prépostvári, vagy más kathólikus, családjának és személyének ellensége választathatik meg, — István fiát és Zólyomi Dávidot Sáros-Patakra küldte, hogy *Rákóczy Györgyöt* az Erdélyi fejedelemséggel kínálják meg.

Zólyomi 500 lovassal gróf Bethlen pedig 350 gyaloggal érkezett Sáros-Patakra, ennek hatalmas urához.

Bákóczy György, mint borsodi főispán, esze, ügyessége, és dúsgazdagsága által nagy tekintélyben állott a köznemesek, magyar reformátusok és a hajdúk előtt, s mint Zsigmondnak a néhai erdélyi fejedelemnek fia, a fejedelemségre méltónak

¹⁾ Német gyalog puskás.

²⁾ Eredeti oklevél szerint.

³⁾ Tholdalagi M. 241. l.

tartatott, annyival inkább, mivel Erdélynek tett hasznos szolgálataiért, még Bethlen Gábor, mielőtt Katalinnal házasságra lépett, őt nézte ki és ajánlotta utódjának.

Rákóczy a küldöttséget valóban nem minden kétely és aggály nélkül fogadta. Ő mint körültekintő és törvénytudó előre belátta, hogy neki mint osztrák alattvalónak és tisztviselőnek a császár beleegyezése nélkül sem a fejedelemséget elfogadni, sem katonákat toborzani fej- és vagyonvesztés bűn terhe alatt, nem szabad; belátta azt is, hogy Erdélyben *szabad fejedelmi választás* lévén, a fejedelemséget sem egyes ember, sem egész párt előre fel nem ajánlhatja: annál fogva nehogy vállalkozása nem sikerülése esetében, a köz szégyenen kívül, magát és családját mint *pártütő* veszedelemnek tegye ki, az ajánlást elfogadni vonakodott; de miután gróf Bethlen mint váradi kapitány erős hitlevelet adott Rákóczynak, hogy addig is, míg fejedelemnek választatik, Váradot egészen rendelkezése alá bocsájtsa, Zólyomi pedig megesküdt, hogy mint székelyek fővezére a székelységgel Rákóczy pártjára áll, és maga a kormányzó is Rákóczynak *Thordai* főszolgája által biztosító levelet küldött, melyben magát kötelezi, hogy őt útjában sem maga háborgatni nem fogja, sem mások által háborgatni nem engedi, — Rákóczy is kinyitotta kincstárát, és fejenként 10 és 16 tallért adván foglalóban, egy pár nap alatt 600 lovast, 500 kék gyalogot gyűjtött össze, maga saját jószágaiból pedig 300 puskást állított elő. ¹⁾

A míg ezek Sáros-Patakon történtek, az alatt Erdélyben a rendek a kolosvári országgyűlésre gyűltek, hol a haza lelkesebbjei egymás között higgadt elmével és kebellet tanácskozáskorán, megfontolták, hogy Erdélynek ily válságos ponton erőteljes kormányra van szüksége, melyben a rendet fentartsa, a törököt ne ingerelje, a némettel ugyan békében éljen, de annak Erdélyre befolyást gyakorolni ne engedjen, mert ez — a mint mondák — soha azzal a mit bír, be nem éri, hanem többet-többet kíván, úgyannyira, hogy végre uralma kiállhatatlanabb a törökénél. Katalin pedig mint „*aszszony ember, s nem is szinte hanyatlott idejű, ingadozó elméjű,*

¹⁾ *Eredeti* okirat után a károlyfehérvári levéltárban az általam felfedezett irományok közt.

s világi gyönyörűségekre is hajlandó, s kellettnél nagyobb pompát is üző“¹⁾ arra nem alkalmas, annyival inkább, mert nemzet- és nyelvrokonsága miatt is inkább Ausztria felé hajlik, és oly emberek tanácsára hallgat, kik az osztrák párthoz szítanak. Ennélfogva 3 főelvben állapodtak meg :

1-ör. Katalin bírassék arra, hogy a fejedelemségről maga önként mondjon le.

2-or. A megválasztandó fejedelem reformált helvét választ kövessen, és

3-or. Oly férfi legyen, kiben a porta megnyugodjék, és a ki, ha Bécsben választatása érvényessége kérdés alá vétetnék, maga erejével is annak érvényt szerezni képes lehessen.

A rendek tehát magok közül egy küldöttséget neveztek ki, mely Katalint a leküszönésre rábeszélje, és szónokává *Fekete Lőrinczet* tették, kinek ezen szolgálatjáért jószágot is ígértek. Fekete Lőrincz rendkívül magas, termetes, értelmes és bátor férfiú, még Bethlen Gábor életében jött be Lengyelországból Erdélybe, és valamint Bethlennel, úgy Katalinnal is igaz híve volt. E mellett a német nyelvben is jártas lévén, Katalinnal bizodalmit bírta.²⁾

A küldöttség Katalin előtt megjelenvén, annak szónoka német nyelven tiszteletteljesen ugyan, de azért nyíltan kimondá, hogy ő az osztrák párt kezében csak vak eszköz, és Erdély az ő kormányzata alatt nagy veszedelem szélére jutott. A török már is morog, hogy Erdélyt a német felé hajlani látja. A török hatalmas nemzet, és nem fogja tűrni, hogy Erdély a némethez pártoljon, vagy oly fejedelem legyen, ki osztrák befolyásos hatalom alatt áll. De az erdélyiek nagyobb részeis inkább tűri a török mérsékelt jármát, mint a németnek minden hazai intézményeket fenekestül felfogatni szerető kormányát.

Ezen okokból ajánlá Katalinnak, hogy miután boldogult férje után 3 nagy és szép uradalmit bír, sőt ha önként a fejedelemségről lemond, a rendek *Alvinczet* is neki felajánlják, tegye meg új hazájaért ezen áldozatot, és a fejedelemséget bocsássa választás alá. A fejedelemség úgy is Katalinnak csak

¹⁾ Szalárdi 66. l.

²⁾ Kemény János 54, 55. l.

teher. — A képzelgésre hajlandó fejedelelnő előtt különösen felemlíté azt is, mely csendesesen, királyi módra élhet váraiban, sőt ha kedve fogja tartani, lakását Bécsbe is átteheti, és ott mint a nagy Bethlen Gábor özvegye, és fényes hercegi család ivadéka, fejedelmi hódolatok és kitüntetések között kedve szerint élheti élte hátralevő napjait. sat.

Fekete Lőrincz tanácsa, mely nem csak az észre, hanem a szívre is hatott, a különben is változékonny természetű fejedelelnőt a fejedelemségről lemondásra bírta. Szeptember hó 28-án szombat napon Katalin az ország rendeit *Kovácsóczy* cancellár által maga udvarába hivatta, kik közé személyesen megjelenvén kinyilatkoztatá, hogy miután gondosan megfontolta, mily nagy fáradságot és gondos vigyázást kíván az erdélyi fejedelemség, annyira, hogy férfinak is igen terhes és fáradságos lenne, annál fogva maga szabad akaratjából, senkitől arra nem kényszerítette, *a fejedelemségről ezennel lemond*, és a rendeket s az országot minden neki tartozó hit alól felszabadítja. ¹⁾

Lemondván e szerint Katalin a fejedelemségről, a rendek Katalin udvarából egyenesen az úr házába mentek, és a mint az ezen országgyűlés végzéseinek előszavában áll: „*legelőbbben is Istennek szent nevét segítségül híván, és magok előtt viselvén, minéműl veszedelmes és káros dolog volna fő nélkül lenni akármi kevés ideig is, és ez miatt minéműl veszedelmes állapotok következhetnének*“ annál fogva „*az régi szabadságnak módja és rendi szerént egy szívvel és egyenlő egy akaratból és szabad választásból az Tekintetes Nagyságos Bethlen István aramat az előbbeni Gubernátort Erdély fejedelmének és urának választották meg.* — Másnap vasárnapon, szeptember hó 29-kén újból összegyűlvén, a török császárnak, a kajmakámnak és a divánnak leveleket irtanak, melyekben kéri a portát, hogy Bethlent az erdélyi fejedelemségben erősítse meg, és a császár kegyelme jeléül küldjön neki fejedelmi pálczát és zászlót, végre a budai fővezérnek Adzem Husszáin pasának és a többi végvárok bégjeinek parancsolat adassék, hogy ha Erdély és ennek új fejedelme valamely rész-

¹⁾ Lásd a kolosvári országgyűlés végzéseit *Mike Sándor* úr gyűjteményében.

ről megtámadtatnék, azok késelem nélkül segédelmet adni tartozzanak.

Bethlen István mihelyt fejedelemnek megválasztatott, azonnal tudatá azt fiával és vejével, s megírta, hogy Rákóczyt Sáros-Patakról ki ne mozdítsák ; de az már késő volt, mert Rákóczy october 1-én onnan megindult, vele lévén neje, 3 fia, és minden kincse ; 2-án Debreczenbe érkezett, honnan az erdélyiekhez körlevelet intézett. October 3-án pedig már Váradot, Erdély legerősebb végvárát, hatalmába vette. ¹⁾

Katalin, mintán az erdélyi fejedelemséget 10 hónapig és 13 napig viselte és Erdélyt szerencsétlen változékonysága, és a mellé rendelt főemberek önzése s viszályai miatt nagy veszedelem örvényéhez vezette, fejedelemségrőli lemondása után Kolosvárról Fogarasba indult, hova őt az ország részéről ki-nevezett főbiztos, Alsó-Balásfalvi *Cserényi Farkas* tanácsos és belső-szolnoki főispán, mint Katalinnak egyébiránt is hív és kedves embere, kísérte ; az úton mindenütt nagy kitüntetéssel fogadtatott.

Katalin mint erdélyi fejedelem, az oklevelek kiadásában — ámbár rövidítve — ezen czímetet használta :

Catharina Dei Gratia nata Marchionissa Brandenburgica, *Sacri Romani Imperii et Transsilvaniae Princeps*, Frussiae, Juliae, Cliviae, moncium, Sedunorum, Pomeranorum, Cassabiorum, Vandalorum, nec non Silesiae, Crosneae, Carnoviae-que Ducissa ; Margravia Norinbergensis, — Rugiae Princeps, — Comitissa Mariae, Rauenspergii ; — *Siculorum Comes*, et Rauensteinii Domina.

Fejedelemségrőli lemondása után pedig ezt : Catharina etc. Serenissimi quondam Principis Gabrielis, alias : Sacri Romani Imperii, et Transsilvaniae Principis etc. etc. etc. Relicta vidua etc. etc.

Czímere, melyet országos pecsétein használt, és érmeire is ráveretett, állott egy hat részre osztott kerek koronás paizsból, melynek első és 2-ik udvarában az erdélyi jelvények, nap, hold, sas, hét vár ; a 3-ikban egy két hátulsó lábán álló orosz lány — Jülich ; a 4-ikben egy koronás sas — Branden-

¹⁾ Eredeti okmányok szerint.

burg; az 5-ikben egy griff — Pomeránia; a 6-ikban 4 koczka — a hohenzollerni család czímere. A paizs közepén pedig a hat udvar között 2 szemközt álló hattyú, nyakaikon egy nyilal általlöve, az Iktári Bethlen család czímere látszik.

Katalin lemondásával és Bethlen István fejedelemmé választásával Erdély sorsa koránt sem jobbult, sőt a zavar épen ez által érte el tetőpontját, mely egy terjedelmes és nagyobb munkám tárgyát képezi. Most Katalinról még ezeket tartom szükségesnek elmondani:

Katalin fogarasi várában egész királyi udvart és asztalt kezdett tartani, és a mint Kemény János írja, udvara „*egy kis porta*“ volt. A fényüzést oly tékozlással üzte, hogy midőn 1631. év közepén Erdélyt végkép elhagyá, azon roppant pénzüsszeg, melyet férje halálakor egész Európa megbámult, annyira összement, hogy úti költségül 5 ezer forintot volt kénytelen Rákóczy Györgytől — melyet ennek fejedelemmé választásakor kölcsönzött volt — felvenni ¹⁾. — Erdélyből kiköltözvén, Tokaj várába ment, hol Csáki István öt ármányaival újból körülhálózá, és kieszközlé, hogy Katalin 1631. évi novemberhó 12-ről Tokajban költ végrendeletében, melyet a leleszi conventbe adott be, őt nevezze ki halála után általános örökösének ²⁾. 1632. évben Szombathelyt a kathólíka hitre — melyre már rég vágyódott — lépett át, *Sennyei István* győri püspök által vezetve be a római kathólíkus egyház hívei közé, midőn ez alkalommal két fiatal török keresztelésén a keresztanyai kötelességet is teljesítette ³⁾. — Később *Hainburgba* Bécs mellé költözött, hol *Ferencz Károly* szászlauenburgi herczeggel megismerkedvén, 1639-ben ezzel házasságra lépett ⁴⁾. 1640-ben, miután Rákóczy Györgytől a még hátralevő 16 ezer forint adósságát megkapta, és Tokajt a császárnak eladta, férjével *Pomerániába* ⁵⁾ költözött, hol 1649. aug. 27-én halt meg. ⁶⁾

¹⁾ Lásd : Kemény János 217. l.

²⁾ Ezen végrendelet töredéke hiteles másolatban találtatik a Mike Sándor úr gyűjteményében.

³⁾ Kazi. Liber 4-us. 271,272. lap.

⁴⁾ Hübner : Genealogische Tabellen. I. Th. — 153. táb.

⁵⁾ Ferdinándnak Bécsből 1640. évi april 29-ről Rákóczyhoz írt levele szerint. Eredetiben megvan a Mike Sándor úr gyűjteményében.

⁶⁾ Hübner : Geneal. Tabellen. 178. tábla.

Rövid fejedelemségéről a történet- és élet-író méltán kérheti: *melyik volt sajnálandóbb: Erdély-e az ő kormányzata alatt, vagy pedig ő az erdélyi kormányon?*

OKMÁNYOS TOLDALÉK.

I.

*Dr. Scultetus levele Bethlen Gáborhoz. Berlin 1625.
aug. 13.*

Illustrissime Princeps, dne dne clementissime, benignissime. Ut nuperius jam perscripseram literis, res hic nostra felici progressu Diis faventibus vadit, assentiente et Serenissimo electore et Serenissima Ducissa, superest tamen adhuc, ut Serenitas tua suos denominet a legatque legatos tantae functioni ac utriusque Serenitatis honori condignos, viros graves et conspicuos, qui more in talibus usitato nomineque Serenitatis Vestrae quam primum pacta conventa consumabuntur, sponsalia hic quam sollemnissime contrahant. Nec videtur mihi res haec differenda, aut in longum protrahenda, nam ex ore ipsius Serenissimi Electoris innotuit mihi, clam a parte Caesaris agi, ut haec Serenitatis Vestrae conjunctio in fumum eat, perinde ac Neostadiensis, ubi nuper una cum dno Cancellario et reliquis post consumtas in mane tres hebdomadas, nihil aliud obtigit praeter Repulsam non quidem clare enunciatam, per nos tamen sat superque intellectam, nam licet nobis denegata minori, major Caesaris filia, quam nec provectior aetas, nec forma, nec exterior commendabat effigies (sub reserva tamen tacitae incertitudinis) appromissa nobis fuisset, tamen nec illa data certe fuisset, vel ex unico discrepantis Religionis motivo, Quid Caesar nunc, dum serenitas Vestra et Religionis paritatem in conjunctione quaerit, sibi velit? vix intelligere possum, nisi metu a potentia Serenitatis Vestrae per hoc auctura Caesarem excusatum velim. Fortuna mihi etiam obtigit, hac de re plura cum Sereniss. Joanne Christiano Duce a Lignez Serenitatis Vestrae amantissimo quam confidentissime colloqui, nec desum

in peragendo quam conscientissime eo, quod Serenitatis Vestrae utilitatem emolumentumque quaqua ratione ferire posset. Nec est cur plura nunc scribam, nam viarum incertitudo literarum missionibus hac bellorum aetate inimice prohibet, plus chartae confidere. Interim allator praesentium omnia oretenus Serenitati Vestrae revelabit, cui tuto fides adhibenda erit cum Serenitati Vestrae plurimis devinctus habeatur. Berolini d. 13. Augusti 1625.

Serenitatis V.

ad cuncta officiorum genera paratissimus Servitor
Weighardus Sculthetus m. p.

II.

Lubiensky Szaniszló levele a Brandenburgi Katalin bátyjához 1625. dec. 13.

Cur S. R. Mattas dominus noster clementissimus, cur Ordines regni minus probent hanc Serenitatis Vestrae, vel potius Serenissimi ducis cum Bethlenio Serenitate Vestra assentiente, conjunctionem, paucis ego nomine a Serenitate Vestra interpellatus explicabo, ratus meam libertatem vel candorem potius in optimam partem acceptum iri. Eo animo S. R. Mattas dominus noster clementissimus ac T. Regni Poloniae Magnique ducatus Lithvaniae Ordines Sereniss. domum Brandenburgicam sanguinis arctioris nexu Regibus Poloniae dudum abstrictam, novissimi beneficii accessione obligandam putarunt, ut contra omnes hostes amicorum illustriorum incremento pacatiores tutioresque essent, sed praecipua cura R. Matti fuit de recuperando Regno Svetiae, quod injuste interceptum propinquus quidem agnatus, sed idem juratus hostis detinet. Ad id efficiendum quid Sereniss. Serenitatis Vestrae avus, quid deinceps Sereniss. parens se allaturos, quae auxilia conciliaturos promiserint, recens est memoria, sed illis fortasse deesse poterat occasio bene in hoc negotio de Sacra R. Matre merendi. Serenitas Vestra statim ac principatus possessionem adiit, multa quoque imprimis signa dedit suae erga R. Matrem optimae voluntatis, quae tamen mox collocata in Matrimonium R. Mattis hosti sorore sua in dubium vocare potuisset, nisi

Serenitas Vestra constanti asseveratione se inscio id factum fuisse testata esset. Non ignotae erant Serenitati Vestrae R. Mattis de minus sincera Bethlenii erga R. Mattem Regnumque Poloniae voluntate, gravissimae suspiciones inde ortae, quod cum Turcis contra exercitus nostros steterit, quod saepius ad vastandas regiones nostras Tartaros incitaverit, quod suscipiendi belli contra nos Osmanno Turcarum Imp. auctor praecipuus fuerit. Ista quidem ab homine turcicae servituti obnoxio profecta minus nos afficiebant, caeterum clandestinae ipsius cum hoste Sueco in perniciem Reipublicae Polonae et R. Mattis conspirationes, interceptis a superioribus literis deprehensae, affectataque sub hoc praetextu affinitas, quo ille esset erga nos animo et quid hac nova conjunctione peteret, luculenter declararunt et Serenitas Vestra hoc nomine per Internuncium R. Mattis interpellata ac de pernicioso Bethlenii tentamento edocta, quum alieno esset ab ineunda cum hoste affinitate animo palam ostendit. Nunc mutatae suae voluntatis nullam aliam Serenitas Vestra offert rationem, nisi quod licuerit semper familiae suae suo arbitratu affinitatem contrahere, facile quidem id concesserim, nisi ea fides, qua *R. Matti et reipublicae Serenitas Vestra obstricta est*, intercessisset, nisi *Serenitas Vestra feudoligio devincta* se hostibus Reipublicae hostem fore spondisset, nisi seria et plane paterna R. Mattis cohortatione, ne hominem male erga R. Mattem animatum novo cum hoste Sveco affinitate conjungi pateretur Serenitas Vestra admonita esset, nisi denique Sereniss. sororem hosti Reipublicae nunquam se desponsaturum promississet. Quae cum ita sint facile Serenitas Vestra statuere potest, quid et S. R. Mattas, quid Amplissimi Ordines de serenitatis Vestrae sincera propensione sint deinceps opinaturi et quas rationes, ne quid detrimenti Respublica per eam occasionem capiat inituri. Illustraturumne per hoc matrimonium splendorem domus Brandenburgicae in dei manu situm est, verum enimvero terrent nos superiorum temporum exempla, vel tristissima potius ejusmodi affinitatis experimenta. Sigismundus I. Pol. Rex, cujus filia Seren. Serenitatis Vestrae avi mater fuit, Isabellam filiam Joanni Zapolia tunc quidem Regnum Hung. Budamque ipsam tenenti in matrimonium colloca-

verat, sed eo mox vita functo infausti nominis regina armis turcicis, quorum praesidio maritus nitebatur, Regno cum filio exuta nisi in Polonia receptum habuisset, mendicata stipe victus ei quaerendus fuisset. Nuper Sigismundo Bathoreo, cui si nil domestici splendoris inesset, satis illustris Stephano Rege Poloniae Patruo existimari poterat magna spe nuptam vidimus Sereniss. Archiducem Austriae, sed quam tristi exitu, ne commemorare quidem licet. Bethlenio an bene cum R. Matte conveniat, nobis non satis constat. Erga nos certe qua ille sit voluntate? communicatis cum Sveco hoste in perniciem R. Majestatis et Reipublicae nostrae consiliis ipse se prodidit. Ex usu quidem Reipublicae nostrae nunquam fuit, ut foedus cum iis pacisceremur, qui sub alieno vivunt imperio. Ad me quod attinet, cum probe norim, quam propensa voluntate S. R. Majests Sereniss. domu i Brandenburgicae semper faverit, ego quoque et fausta quaeque Serenitati Vestrae voveo et illud imprimis opto, ut de Serenitate Vestra quam optime mereri possim. Allatae quoque erant ad Seren. Ppem dn. Joannem Albertum Serenitatis Vestrae literae, sed cum eum titulum, qui Regum filiis iudicio orbis universi debetur (errore forte scribentis) non prae se ferrent, ad eas nullum responsum dare visum. Humillima mea obsequia Serenitati Vestrae defero. Ciermierniciis d. 13. Decembr. anno dni 1625.

III.

Brandenburgi Katalin lemondása ösi és atyai javairól
1625. dec. 15.

Nos Dei Gratia *Catharina*, nata Marchionissa ex electorali prosapia *Brandenburgica in Borussia*, Juliae, Cliviae, Montium, Ledicii, Pomeraniae, Cassobiorum, Vandalorum, et in Silesia Crosniae, Carnoviaeque Ducissa, Burggravia Norinbergensis, Principissa Rugiae, Comitissa marchiae et Ravensburgiae Domina etc. etc.

Notum facimus pro nobis et omnibus haeredibus nostris, nunc et in futurum publice, tenore praesentium: Quum Serenissimus princeps Dominus *Vilhelmus Brandenburgicus* S. R. Imperii *Arch-Camerarius* et *Electo*r dilectus *Dominus Frater*

noster, — Nobis, et Serenissimo Principi *Gabrieli* S. R. Imperii, et *Tranniae Principi*, Siculorum comiti, Opuliae, Ratiboriaeque Duci 15,000 *Imperiales*, singulos pro 24 grossis bonae moneetae imperialis numerando, in dotem pollicitus sit ac promiserit, *juxta tenorem literarum* hac super re scriptarum. Idcirco nos supradicta *Catharina* marchionissa Brandenburgica deliberato consilio, volentes, scientes spontaneo compulsu avitis nostrae familiae possessorii haereditariis, quorum auctor, et sator fuit elector *Albertus*, dictus *Achilles Germanicus* laudatissimae memoriae, erga supra dictum Dominum fratrem marchionem *Georgium Vilhelmum* Electorem, ejusque Electoris haeredes, seu fundatores masculos ex ipso progenitos omnimodo, et totaliter nos abdicavimus, et renunciavimus, etiam sincere, et irrefragabiliter vigore harum literarum cum consensu, et voluntate dilectissimi Domini et *Mariti nostri Gabrielis* Principis Tranniae nos abdicamus, et renunciamus universae, et singulae quam paternae, quam fraternae haereditati, regionibus, subditis, bonis mobilibus, et immobilibus, sive ea sint propria, sive fundatitia, sive sint ecclesiastica, seu secularia, sive sint oppignorata, sive secus se habeant, ac quocunque nomine appellari, vel indigitari queant, nullis exceptis, totaliter, et finaliter, tam pro nobis ipsis, quam pro haeredibus ex conjugio nostro procreatis, nunc et in posterum, pollicemur etiam, et recipimus bona fide, qua nobis chara est principalis dignitas nostra, neque nos, neque haeredes nostros unquam, nec alium quamvis nostro nomine in posterum perpetuis temporibus quidquam istorum bonorum petituros ullo vel canonico, vel civili jure, aut praeterea ulla alia ratione, aut via, ac etiam si nos, et haeredes nostri, aut alius quispiam nostro nomine huic contrarium quidpiam faceremus, aut moliremur, quocunque jure, aut praetextu juris id fiat, id omnino nullius valoris, cassum viribus, et ubivis irritum, nec ipsis fraudi erit: nisi forte accadat, ut saepe nominatus Dominus noster dilectissimus frater, ejusque dilectionis fundatarii haeredes masculini ab ejus dilectione progeniti, ut et caeteri omnino marchiones Brandenburgici hujus prosapiae, et lineae absque haeredibus fundatariis masculinis (quem casum Deus elementer avertat) fatis concedent, *tunc demum, et non citius haereditatem adire*

*aggre- diemur, perinde ut et aliae filiae, et Dominae Domus Do-
mus Brandenburgicae pro consuetudine istius Regionis. Quo casu interveniente, nulla re nostra abdicimus, sed modo dictum nostrum jus, quod tunc pro tenore juris, et aequitatis nobis debebitur, nobis, nostrisque haeredibus masculinis et foeminei sexus integrum reservamus. Caeteroquin nos, quoad dilectus snmus Dnus Frater Elector, ejusque Dilectionis posteri, et haeredes in linea masculina descendentes, in vivis erunt, in Borussiae, Juliae, Cliviae et Montium, atque istis incorporatis Regionibus nullum jus nobis praetendimus; verum post ejus Dilectionis, illiusque posteritatis obitum (quem Deus clementer avertat) nobis, nostrisque haeredibus, et posteris, a nobis natis nostram praetensionem, et jus nostrum integrum reservamus. In cujus rei majorem fidem, nos hanc *renunciationem* non solum *juramento corporali*, eo modo quo supra dictum est *confirmavimus*, sed et saepe dictus dilectissimus Dominus, et *maritus* Princeps Tranniae sui dilectionis *sigillum* his literis, utriusque nostrum manu subscriptis appendi curavit.*

Et nos Gabriel Princeps Trannie pro nobis, nostrisque haeredibus, ceu supradictae dilectissimae nostrae conjugis maritus fatemur: istam *renunciationem* nobis scientibus, volentibus, et consentientibus factam esse: Quare pro nobis, et nostris haeredibus pollicemur, et recipimus. Nos eam in suo vigore, et valore sartam tectam relicturos, nec contra eam ulla ratione aut via quidquam ausuros, aut incepturos, eoquo ipso rata habemus etiam omnia, bona et integra fide, et sub verbo veritatis. Datae *Albae Juliae* in Trannia die 15-a Decembris A. D. 1625.

Gróf Kemény József másolatából: „Diplomatarii Transsilvanici Supplementum“ IX. 291—293. l. — melyet ő az 1676-i Stilionariumból írt le.

IV.

Brandenburgi Katalin esküje az erdélyi Rendek előtt.

Nos Catharina d. gr. Princeps Tranniae etc. Juramus per Deum vivum, patrem, filium etspiritum sanctam, sanctum et individuum trinitatem, quod Nos omnes hujus Regni Tranniae

et Partium eidem adnexarum trium Nationum Magnates, Nobiles, Ecclesiasticos et Seculares, caeterosque omnes Status et Ordines, omnesque Regnicolas in receptis eorum Religionibus, immunitatibus et libertatibus, Juribus, Privilegiis, ac in antiquis et approbatis consuetudinibus conservabimus, omnibusque justitiam faciemus, serenissimi quondam Andreae Regis Decreta, Conditionesque eas, quae Nobis a Statibus hoc tempore praesentatae sunt, sancte et illibate observabimus, et per alios omnes Nobis Subditos observari curabimus, omniaque alia, quaecunque pro bono publico, honore et incremento omnium Statuum et totius hujus Regni juste facere poterimus, faciemus. Ita nos Deus adjuvet et individua Trinitas etc.

V.

Brandenburgi Katalinnak Murat császártól adott hitlevél.

Én ki Szultán *Murát Kám* vagyok, Szultán *Ámmet Chám* fia, ki volt Szultán *Mehemeth* fia; ez Szultán *Murát Chánnak* fia etc.

Az mi boldog Eleinknek idejektől fogva Erdélynek Országa egyéb birodalminkhoz hasonló lévén, annak lakossái is *egyéb adó fizetőim* közül lévén, eleitől fogva az Erdélyi Fejedelmek mindenkor fényes portámhoz engedelmes hűséggel lévén: ahoz képest ha halál által, avagy egyéb mód által az Erdélyi Fejedelemségnek *ujjítása volt*, az egész fejedelmeknek maradékjokból, gyermeki közül, atyafiai közül, rokonsági közül, ki az fejedelemségre illendő, és az, ki az alázatosságnak funtamentumát erősítvén, és az ki császári parancsolatunk szerint járván; kit az Erdélyi urak, az három nemzetből álló főrendekkel, és az községgel együtt *Fejedelmeknek választanak*, az *ollyant mi is fényes portánk tetszéséből Fejedelemnek rendeljük*, és *jovalljuk*, arról való császári leveleinket és Diplománkat kezekben adván az Canon szerint. — Az mostani Erdélyi Fejedelem, az Messias vallásán való *Bethlen Gábor* (kinek Isten dolgait szerencséltesse) az *maga részéről*, és Erdély Országban levő három nemzetnek jovallá-

sából *Kapikiát* rendelvén az Ország főrendi közül, *Borsos Tamással* küldött leveleket Tekintetes Vezérink által megfordítottattuk, értelmében alázatosan jelentette: hogy *maradékja, gyermeki nem lévén, az Erdély Országának birása törvény szerént az három nemzetnek egyező értelméből maga után az maga feleségét, az Szent Jézus vallásán való Brandeburgi Catharina asszonyt* (kinek Isten dolgait szerencséltesse) *lenni kívánták*, az meg nevezett három nemzetek, tetszések szerént illendőnek itélték, és választották, ezen dolgot valóságosan meglátván, maga után Erdély Országának Fejedelmévé rendelték; Mi is *fényes portánkról engedelmet adván könyörgések szerént megerősítettük*; kihez sokféle császári kegyelmességünk származik; az meg nevezett *három nemzetnek tetszéséből törvényjek szerént, maga után az Erdélyi birodalmat* az megnevezett *Brandeburgi Catharina Asszonynak* (kit Isten dolgaiban áldjon meg) kegyelmességünkől *neki adtuk*, az mi Szent Profétánknak *Mahomet Musztáfának* (kin az Istennek kegyelme) ki az két világnak fényes napja, az ő születésétől fogva Ezer harmincz hat esztendőben, Rezep havának nyolczadik napján, és az Szent Jézusnak (kin az Istennek üdvözítése legyen) születésétől fogva Ezer hat száz huszonhat (1626) esztendőtől fogva Márcziusnak nyolczadik napja szerént számálván, — ezen császári *Athnámémot* adtam, és az szerént parancsoltam, hogy az megnevezett *Brandeburgi Catharina Asszony, Bethlen Gábor* után Erdély Országának Fejedelme legyen, és azt birja annak előtte adatott Athnámek szerint. Ennek utánna, ha az Erdélyi Fejedelmeknek változások halál által avagy más mód által *ujjítások szükséges volna*, fényes parancsolatom szerént az Erdélyi fejedelmek maradékjokból, avagy közöttök fel nevededett, és fejedelni dajkálkodással feltétetett (?) legyen, olyant pedig kit az Erdélyi urak, és az három nemzetből álló főrendek kedvelnének, az olyant tudósítván; — Császári méltóságom részéről mi is *helybe hadjuk*; — de ha *kik pedig olyak volnának, kik* az Fejedelemséget *erővel magokhoz vindicalnák*, az olyanokhoz nem engedjük. — Azért valameddig az megnevezett Fejedelem-Fő-Rendek az hűségben állandók, barátimnak baráti, ellenségemnek ellenségi lesznek, az környüllöttök való Begler-bé-

geim Sancsak-bégjeim és egyéb hadakozó vitézlő rendeim, sem titkon sem nyilván Erdély Ország határainak kárt nem tesznek, az szegénységet nem rabolják, javakban marhájokban nem prédálják, pusztítják. — Az mely rabokat penig annak előtte el . . . . (kiszakadt: *vettünk?*) ha törökké nem lettenek, hanem az magok valláso . . . . (kiszakadt *kon meg marad*) tanak, az olyanokat vissza adjuk; az két részr . . . . (kiszakadt *ül tett*) szent békesség ellen és az szövetség ellen támad . . . . (kiszakadt *ást tesznek*) az olyanok megbüntetődnek. — *Szolnoki, Gyulai, Jenei, L. . . . .* (kiszakadt *Lippai*) és *Tömösvári Végekben Báthori Sigmond elpártolásáig, Szolnokhoz, Gyulához, Jenőhöz, Lippához, és Tömösvárhoz kik egyszer adót adtanak, és Császári részünkre hodolt falúk, Városok, és Szolnokhoz tartozó Diószeg város is, Erdély elpártolásáig adóját meg adta, Császári akaratom tartja: hogy az szokás szerint való adóját megadja; azt Erdély részről senki meg ne bántsa; — Azok penig kik ez ideig nem hódoltanak, és erre az részre adót nem adtanak az Végeknek fejedelmi, és egyéb gondviselők azokat semmi úton meg ne háborgassák.*

Ennek előtte fényes birodalmunknak falaiból, az mely *adó-fizető szegénység* felkölt, és Erdélybe ment; vissza, helyére küldjétek, köztetek el ne rejtsétek.

Nándor Fejérvárról és egyéb birodalmunkból, ha kereskedő-rend, avagy Rab oda futna, menne — be ne vegyék, hanem vissza adják.

Az szokás szerint eleitől fogva rendelt *adójokat, ajándékjokat* üdöjében esztendőnként éppen egészszen megadván, fényes portámra beküldjék.

Ha penig valami *fondorlók*, valami támadást, és háborúságot indítanának, és az Erdélyi Fejedelemeire panaszolnának, avagy *pecsétet metszván csalárd leveleket csinálnának*, avagy egyéb úton módon leveleket formálnának; az Ország népének egyező akaratjából az olyanokat felkeressék, és ha az *panasznak valósága ki nem tetszik*, és *csalárdságba találtatnak*, császári parancsolatom szerint, érdemek szerint megbüntetődjenek.

Ha az *Havasali, és Moldovai Vajdák* fényes portámhoz

tökélletes igazsággal lévén, mindenikkel az jó akaratot, szomszédságot, szövetséget böcsületben tartásák, és ha valahonnt ellenség támadna, kár és ártalomra igyekeznek, annak oltalmazása szükséges lévén, maga személye szerint menjenek, avagy elegendő hadat küldvén, az mint az szükség és az alkalmatosság kívánja, meg segítsék. — Az Erdélyi urak pedig és Fejedelmek, Fő Rendeik, és az hadak mikor az segítségért embert küldenek, és hadat kérnek, kész állapottal legyenek, az által járó kelő hidakat, helyeket, utakat meg építvén úgy kérjétek fényes hadainkat : hogy a mikor oda mennek, fogyatozást ne lássanak ; hasonlóképpen fényes birodalmimnak ha melyik Végházunkban az szolgálát kívántatik, az Végekben levő Gondviselőink az meg nevezett Fejedelmet tudósítván, Az, tökéletes hűség szerént Erdélyi és magyar úrakkal egy értelemmel lévén, maga személye szerént menjen el ; hadat, pénzt, fegyvert, és élést küldvén, ahogy az alkalmatosság, és az szükség hozza, meg segítsék, és szolgáljanak.

Az erdélyi Fejedelmek az *Némettel* minemű szövetséget, kötést tartottanak, és magok között minemű hit levelet szoktanak adni, határikat mint szokták rendelni ; ezután is az szerint az török birodalmon kívül, váraknak, Városoknak, faluknak, tartományoknak bántodások ne legyen, hanem Erdélyhez bírják. Az magyar urakat, kik az erdélyi Fejedelemehez tartnak, azokat senki ne ellenze, az mi fényes birodalmunknak fejedelmi és gondviselői közül az mi Diplománk ellen senki ne cselekedjék. — Az *nyughatatlan elméjüeket* fényes pontánkról erőssen megfenyítjük ; — az ide bójáró *követéknek, és kapikiháknak rendelt prebendájok* az kanon szerint meg adatik. — Az lengyel havaseli és Moldovai vajdák közül, ha kik Erdélyben várat akarnának venni, *ne engedjétek* ; hanem az Várak maradjanak az előbbeni urokra ; ha pedig az Havaseli és Moldovai Vajdák közül elpártolván, hadainkat reá küldenénk, ha Erdélybe menne, *be ne fogadjátok*, más felé menni is ne engedjétek, hanem fényes portámra béküldjétek. — Erdély Országában valamennyi *török rab vagyon*, mind azokat *pénz nélkül* elbocsássátok. Végezetre :

Valameddig az mostani Erdélyi Fejedelem *Bethlen Gábor* után az megnevezett *Brandenburgi Catharina* Asszony Fe-

jedelem, és utánna jövendő Fejedelmek, egyéb urak, Fő Rendeik, az három nemzetnek elei az községgel együtt ezen szövetségemet becsületben tartják, és orczájokat el nem fordítják, Én is ezen szövetségem szerént erőss hittel meg esküszöm az mennyet, földöt teremtő Istennek igasságára, és az mi Szent Profétánknak *Mahomet Musztáfának* tiszta vallására, hogy ezen szövetségemet, kötésemet igazán megtartom, ellene is nem cselekszem. Szükség azért, hogy az Erdélyi Fejedelmek ezen császári Diplomámat megbecsüljék, az alázatos hűségben állandók legyenek, az mi császári kegyelmességünkért háladatosságot mutassanak. Mikor az Erdélyi Fejedelemség meg újjíttatik szokás szerint, Zászló, bot, káftán és egyéb ahhoz való is megadatik. — Iratott az mi kedves lakó helyünkben *Constanczinápolyban* Rezep havának utolyán, Ezer harminczhatodik esztendejében Mahomet születése után.

Egykorú hűteles másolatból, mely a fejedelmi irodában készült, és a mely találtatik a károlyfehérvári káptalani levéltárban, az én általam fölfödözött irományok között.

VI.

A török kajmakám levele az erdélyiekhez.

Az szent Jesus hitin lévő nemzetségnek tekintetése és az Messiás vallásán való Uraknak betsületési egészen Erdélyi Országának Fő Rendei és Lakóssi Isten életeket hozabitsa, és jó akarattal való alázatos hűségteket nevellye. Mivel hatalmas győzhetetlen Tsászárunknak igazi vattok, ahoz az igazsághoz illendő köszönetünket és tökéletes szomszédtságunkhoz való jó akaratunkat ajánljuk szeretetből és jó szomszédásznak igaz indulatjából jelentjük. Nekünk jó akaróink nyilván nagyon nállatok, hogy eleitől fogvást az Erdélynek fő és alacson Rendei hatalmas Aly Osmán Császárunk folyamodó Székéhez mindenkoron igaz hűséget és alázatosságot mutatának, mellyet ez ideig meg is bizonyittanak mind ez ideig az Erdélynek Fő Rendei és Lakóssi hatalmas Császárunk kegyelmes szárnya alatt, tsendességben és szép nyugodalomban voltak. Így lévén az dolog, az szent Istennek rendelé-

séből, hogy az Istenben elnyugott és Paradicsomban megdicsőült szerelmes Atyánkfia ez világból kiköltözvén. Mivel még életében az Méltóságos Catharina Asszonynak hadta az Fejedelemséget és hatalmas Császárunk is confirmálta az Ns Ország jóvallása és tetszése szerént, az mint az ország hitivel is nagy erőssen megerősíteti, mely az fényes Portának értésére lévén, nagy erős hittel hatalmas Császárunk is az fényes Portának Fő Rendivel együtt helybenhagyott, és ötöt *Catharina Asszonyt az Fejedelemségnek bíráására méltónak és illendőnek ítélt lenni.* Azért szükség, hogy az megnevezett Catharina Asszonynak, kinek Isten életét hosszabítsa, igaz hűséggel és tökéletes állhatatossággal legyetek, és mindenekben hozzája igaz engedelmességet mutassatok; hatalmas *Császárunknál nyilván vagyon, hogy az Erdélyi fejedelmeket zászlóval és bottal fel kell ékesíteni és állapotjokban megerősíteni.* Azért intjük és Kérjük az Erdélyi nemzetet, hogy az előbenni igaz hűségen kívül ne lépjenek minnyájan az országnak javára és oltalmazására igyekezzenek, akar az megnevezett Fejedelem Asszonynak, akár penigh a boldog emlékezetű fenlő Király kedves Atyánkfiának szerelmes *ötsének*, mostauság Erdélynek Gubernátorának az Tks *Bethlen István* jóakarónknak engedelmesek és mindenben hivek legyetek, valamедdig hatalmas Császárunk köntösét erőssen tartjátok, és ahoz igazán ragaszkodtok, hatalmas Császárunk Kegyelmességében meg nem fogyatkoztok, sőt szárnyai alatt tsendeségben nyugasztok, mind ez ideig hatalmas Császárunk Kegyelmes szárnyai alatt az Erdélyi Fejedelmek szép tsendeségben voltak és Istennek hálákat adtanak ennekelőtte, kik hatalmas Császárunk ellen rugodoztanak, egy napig való nyugodalmat magoknak nem találtak, az mint az Erdélyi nemzetnek nyilván vagyon, mivel az jó emlékezetű szerelmes Atyánkfiával, ki az Erdély Országának oltalmazója volt, nekünk velle szép egyeségünk és értelmünk lévén, valamig az lelkünk testünkben vagyon, akár az mű részünkről, akár penigh az fényes Porta részéről, *hadi segítség és egyéb szükség kívántatnék, minden módon Czipönköt felövedezvén,* benneteket megoltalmazni igyekezünk, tsak hogy hatalmas Császárunk köntösét el ne bortsássatok, valamint ez ideig az igaz alázatosságot

megbizonyítottok, ezután is azt mindenben megerősítetek, az mint az boldog emlékezetű Sultan Suleiman Chan ideitől fogva szép állapotba laktatok, ezután is abban lenni, lakni ne kételkedjétek; hatalmas Császáruk mindenek ellen meg akar oltalmazni. Kedves Joakaróink az mit tselekezzék, jól meg gondolyatok, mű nektek igaz kívánoitok ez Levelünket csak Intés képpen küldöttük, hogy az szerént tselekedjétek, az Ngos *Muharren Passát*, ki az végekben látott hallott ember hozzátok tanácskozáásra botsatottuk, velle beszélgésetek és hozzánk Leveletekkel Embereteket bocsásatok, minden dolgokat meg izennyetek és irjatok.

VII.

A brandenburgi választó fejdelem az erdélyi szászokhoz, Königsberg, 1630. jan. 13.

Denen Ehrenvesten Unseren lieben, besonderen Königsrichtern, Bürgermeistern, Rathmannen u. gesamnten Gemeinen der sächsischen Städte des Fürstenthums Siebenbürgen.

Von Gottes Gnaden Georg Wilhelm Marggraf zu Brandenburg des heil. Röm. Reichs Erzkämmerer u. Churfürst, in Preussen, zu Jülich, Cleve, Berg, Stettin, Pomern, den Casuben, Wenden, auch in Schlesien zu Croszen u. Jägerndorf, Herzog, Burggraf zu Nürnberg, Fürst zu Rügen, Graf zu der Mark und Ravensperg, Herzog zu Rauenstein. etc. Unsern gnädigen Gruss zuvor! Ehrenfeste, Ehrbare Liebe besondere. Nachdem uns der unverhoffte tödtliche Abgang des weiland durchlauchtigsten Fürsten Herrn Gabriels des h. röm. Reichs und in 7bürgen Fürsten etc., unsers geliebten Schwagers und Bruders, von seiner Liebden hinterlassenen fürstlichen Wittwe, unserer freundlich vielgeliebten Schwester, vor weniger Zeit zu wissen gethan worden, so ist uns derselbe nicht allein an sich selbst sehr nahe und beweglich zu Herzen gegangen, indem wir seiner Liebden als einen Löblichen vornehmen Fürsten, da es vor Gott Fürbitten gestanden, ab vom Herzen ein länger Leben und dero Fürstenthum und Lande bei jetzigen beschwerlichen allenthalben vorgehenden Un-

ruhen noch lange Zeit in gutem Fried u. Wohlstand unter seiner Liebden löblichen Regiment, inmaszen nun durch die Gnade Gottes bei Seiner Liebden Lebetagen eine geraume Zeit hero geschehen, ferner conservirt u. erhalten werden möchte, gewünschet, sondern wir haben zuvörderst auch dabei um unsere Schwester, der Fürstin Liebden Zustand sorgfältig u. bekümmert zu sein, nicht unterlaszen können, auch unserer brüderlichen Verwandnisz u. Pflicht gemäsz erachtet. *Ihrer Liebden zur Assistenz* unsere sonderbare Gesandte dero Oerter hinzusenden u. sie beides am ofthochgemeldeten Ihre Liebden, als auch die *gesamnten Stände des Fürstenthums löbl. 7bürgen mit Werbung abzuordnen*. Dieweil uns denn nun unwissend, dasz das nunmehr in Gott ruhenden *Fürsten Liebden allstets insonderheit getreue u. wohlaffectionirte Unterthanen an der Sächs. Nation gehabt*, so haben wir billig Ursache, auch anjetzo insonderheit *das gute Vertrauen zu Euch zu faszen*, Ihr werdet auch bei gegenwärtigem Zustande davon nicht laszen, oder absetzen, sondern nachdem dem gütigen Gott gefallen, es auf solche Wege zu richten, hinführo gegen hochgedachte *unsere Schwester Liebden*, als der nunmehr erwählten Regentin, *dieselbige Treue u. Standhaftigkeit* wie bisher gegen das christseligen Fürsten Liebden geschehen, erweisen u. Ihrer Liebden in allen billigen dingen u. Begehren getreulich zur Hand gehen, *insonderheit aber, da einige unverhoffte motus oder Unruhen, welches doch Gott gnädiglich verhüten wolle, sich hervorthun u. erregen wollten, alsodann vornehmlich bei derselben fest u. beständig halten*, bei Ihrer Liebden heben u. legen u. getreulich umtreten, auch wenn es die Noth, oder Ihrer *Liebden Sicherheit u. Bestes erfordern wird*, sie *insonderheit bei Euch in Eure Städte aufnehmen* u. Ihrer Liebden darin *eine sichere Retraite verstatten*, Gestalt wir denn daran ganz u. zumal keinen Zweifel tragen, dahingegen auch wohl versichert sind, es werde Unsere Schwester Liebden als *eine gütige Fürstin u. Regentin des Landes*, es hinwiede rum in allen *Gnaden u. Gutem um Euch* u. die Eurigen zu erwiedern unvergeszcn bleiben. Wir selbst werden auch nichts weniger uns angelegen sein laszen, ob uns Jemand der Eurigen vorkäme, demselben ebenmässig alle Gnad u. Förderung zu erweisen, wie wir den un-

sere abgeschickten Gesandten, die Feste u. Wohlgelehrte unsere Rätthe Secretarium u. Lieben Getreuen Johann von Roszpott, Friedr. v. Götzen u. Christoph Napsen Gnädigst befiehlt haben, Euch dessen mit mehreren an unserer Statt zu versichern, auch der Sachen Nothdurft ferner vorzutragen, die Ihr diese nach von ihnen zu vernehmen, auch ihnen hierunter als uns selbst Glauben zu zustatten unbeschwert sein wollet. Das sind wir neben unserem ganzen Hause zu aller Begebenheit mit Gnaden u. geneigten Willen zu erkennen anerböthig, damit Wir Euch jederzeit wohl zugethan u. gewogen bleiben. Geben auf unserem Residenzhause Königsberg in Preussen am 13. Januarii, anno 1630.

Georg Wilhelm Churfürst m. p.

(Uhrschrift im Sächsischen National-Archiv Nro 364.)

VIII.

Instructio pro Generoso Michaele Tholdalagi Sedis Siculicalis Marus Supremo Judice Regio, ac ad potentiss. Imperatoris Turcarum Aulam hoc tempore expedito Legato nostro.

Bizonyos és nagy szügséges dolgok állván előttünk, melyekért mostani üdőben kelletett ő kegyelmét az Fényes Portára bé bocsátanunk, noha sokszori experentiájában, és elégséges állapotában bizonyosok vagyunk hozzánk, és hazájához való igaz hűségében is pedig semmit nem kételkedünk, mind az által, hogy ez mostani reá bizott Commissionkban ez alatt az megirt módok szerént procedálljon, tölle kegyelmesen kívánnjuk.

1) El bocsíttatván azért töllünk, útjában semmit ne késsék, hanem azon igyekezzék, hogy mentől hamarébb, az hová kívántatik, oda el érkezhessék, és Istennek szent áldásával Constánczinápoly felé jutván Kapi Kihánknak útjából menéssét értésére adja, és általa az Kaymechamot is arról tudósítani el ne mulassa.

2) Constánczinápolyban érkezvén, minden mostani ott való állapotoknak jól végére mennjen, és miben legyenek dol-

gaink Kapikihántól az felől igen szorgalmason tudakozzék ; hogy mindenekhez annál hasznosban és illendöbben tudhasson mind kezdeni, mind pedig reá bizott dolgainknak véghez vitelében fáradni.

3) Informatus lévén azért mindenekből, azon igyekezzék, hogy az Kaymechamtól mentől hamarébb audientiát kérvén, velle szemben lehessen. Mely megadatván, mi nevünket illendőképpen köszöntse, és az mi igaz jó akaratunkat neki ajánlván, Istentől ő Nagyságának minden szerencsés előmenetelt és kedves áldásokat kívánnjon. Annak utánna néki küldött ajándékinkat is praesentalván : jelentse, hogy tudván az mi üdvezüilt szerelmes urunknak életében az ő Nagysága atyafiságos jó akaratjában való nagy bizodalmat, Isten ez világból kiszóllítván, leg első gondunk is mindyarást azon volt, hogy mi azon jó indulatunkat viselvén ő Nagyságához, teljes bizodalmat is helyeztessünk jó akaratjában, és minden dolgaink felől megtanálván, noha meg is tapasztaltuk hozzánk való atyai indulatját ; mind az által ő kegyelme által is azon szeretettel kérjük, hogy ez után is azon atyai kedveskedő jó akaratját töllünk meg ne vonja, hanem Hatalmas Császárunk előtt mindenekből igyekezzen dolgainkat úgy elő vinni, hogy mi is méltó hálaadással vehessük eszünkbe azon atyai jó indulatjának hasznos nivoltát.

4) Minemü szivvel vegye az Kaymecham mind köszönésünket, mind pedig ajándékunkat eszében veszi, és jól tudván az ott való állapotokat megláthatja, miképpen kelessék tovább minden dolgainkban procedálni, és azokat hasznoson elő vinni.

5) Hogy ha ugyanazon első szemben lételben illendőnek véli, kérni kell az vezért, hogy Császárral is szemben juttatni ne neheztelje, hanem legyen azon, hogy mentől hamarébb ő Hatalmasságának eleiben bocsáttatván, kívánságunkat megmondhassa.

6) Hogy ha az Vezér abból jó indulatját mutatja, és Császártól szemben lételt szerez, eliben vitetvén annak módja szerint ott illendőképpen szolgáljon, és az mi igaz hűségünket országunkal együtt ajánlván, könyörögjön azon, hogy az minemü kegyelmességet ő Hatalmasságának elei, boldogem lé-

kezetű hatalmas Császárink országunkhoz, és előttünk való Fejedelmekhez mindenkor mutattak ; Ő Hatalmassága is azon kegyelmességét hozzánk, és országunkhoz mutatni méltóztatásék ; és hogy mentől hamarébb kedves válaszszal hozzánk nagyságos vezérének vissza bocsátani parancsolja ; melyért mi is igaz engedelmes hűségünket ő Hatalmasságához minden időben mutatni el nem mullatjuk. — Annak felette az ajánlékot is bé mutatván, declarálja azt, hogy az mi boldog emlékezetű szerelmes urunk ő Hatalmasságának igaz hive, az ki minemű hasznoson és tökéletességgel szolgált legyen egész életében ő Hatalmasságának, és az Ozmánli nemzetnek, mindeneknél nyilván vagyon, — *ez világból kimulásakor is nem akarván el feletkezni ő Hatalmasságához való igaz indulatjáról, annak jeleit megmutatta ; melyeket mi ő Hatalmasságának bizonyos követünktől, úgy mint általa akarván megküldeni, könyörgünk azon, hogy az mi boldog emlékezetű szerelmes urunknak is igaz hűségét és hasznos szolgálatját kegyelmesen meggondolván, mutassa hozzánk és országunkhoz mindentől kegyelmes oltalmát és Császári gondja viselését.*

7) Ezeket elvégezvén ezen közben Zölfikár Agával és egyebekkel is az kikkel illik, annak módja szerént igen szorgalmason beszélvén, igyekezzék azon minden módon, hogy annak végére mehessen : *ha valami új tractája nem volt-e mostan az Római Császár Agensének Erdély ellen ? vagy pedig az magunk személyünknek ellene ?* — És mind annak és egyéb oly dolgoknak is végére mennjen, azután ahoz alkalmaztassa is magát mindenekből mentől hasznosban és illendőbbben lenni itélheti, és az állapotokhoz képest tudhatja.

8) Az mikor pedig az Kaymechammal derekasan akar dolgunk felől beszélni, proponálja ezeket neki, illendő ratiokkal eleiben adván, tudni illik : hogy nyilván itéljük lenni ő Nágánál : mi oltától fogva Erdély országa, János király fija ideitől fogva az boldog emlékezetű Szultán Szulimán Császárnak oltalmához folyamodván, ő Hatalmasságok köntösséhez ragaszkodott, mind azoltától fogva is minemű sok igyekezetek és practikák voltak, és néha nyilván való fegyver is következett Erdélynek, ő Hatalmasságoktól és az Fényes portától való elszakasztásáért ; mellyet mennyi munkával, fáradsággal,

költséggel és derék hadaknak sokszori küldésekkel oltalmazták legyen Hatalmas Császárink, tudjuk azt is, hogy nyilván nagyon mindenek előtt; főképpen pedig minémü szorgalmatossággal vigyázott az Fényes Porta Erdélynek megmaradására, holott akár mely derekas békesség között is, valamikor Erdélynek valami hántása, avagy háborgatása történt, az ő Hatalmassága birodalmi is békességes állapotban nem lehetek: Ez után is valamely időben Erdélynek Hatalmas Császáruk, és az Fényes Porta oltalma alatt, ez mostani szabados állapotja valakiktől megháborittatik, — nem lehet, hogy az ő Hatalmassága birodalmira is romlás és veszedelem ne következék. Ezeket sok elme fárasztással nem lévén szükség meg mutatni, elég bizonyságok erre, az elmúlt időkbeli állapotok, holott *Zsigmond Fejedelmet sok mesterséges ígéretekkel alszakasztván az Fényes portától, és magát is azután kitudván az országból*, micsoda romlások és szörnyű hadakozások következének utánna az *Német Directio-ja* alatt az egy Isten tudhatja, és vége is annak mi lött volna, hogy ha az jó emlékezetű *Bocskai István* Fejedelem, nemzetsége szabadságáért fegyvert ne fogjon, — csak az nagy Istennek bölcs ítéletében lehet. Mind ezekre nézve illik ez után is ő Nagyságoknak igen előttök viselni, és jól meg gondolni azokat az elmúlt állapotokat, hogy azokból jó okossággal bizonyos ítéletet vehetvén távoztathassanak el minden veszedelmes állapotoknak jövődre való háborusági és azoknak félelmi. — Ez pedig jobban nem lehet, mint ha ő Nágok úgy vigyáznak Erdélyre, és ennek mostani szabadságos, és békességes megmaradására, hogy semmit az ellen senkinek cselekedni ne engedjenek; mert meg lehet az, hogy talán valakik és valamely felől oly mesterséges okokat keresnek fel erre, melyekkel láttassanak valami szint az dolognak adni, és az Fényes Portát, az itt való mostani állapotnak felháborításának engedelve felől megtalálni, és ebben talán igen sok ígéretekkel is élni nem szünnék; de jól eszekben vegyék ő Nágok, és ebben oly okoson cselekedjenek, hogy nagyobb romlás és veszedelem, egy végzetlen hadakozás is mind országunkra, és innét az ő Hatalmassága birodalmára is ne következék; mivel az országunk szabadságának meg romlása nélkül nem is lehetne. *Mélynek*

oltalmazására az *fényes Portát kötelesnek lenni ismérjük*. Mi azért ö Nágát mindenek felett azon kérjük, hogy bizonyoson meg nyugodván az mi Hatalmas Császárunkhoz, és az Fényes Portához való engedelmes hűségünkben, legyen azon, hogy ha valakik ellenkezőink találkoznának is, vegyen oltalmába az fényes Porta mindenek ellen bennünket, ö Hatalmassága nekünk adott Athname levele szerént. — És ha valakik ellenünk valami vádlással élnének, addig semmit ö Nágok azoknak ne feleljenek, hanem értsék meg elsőbben az mi igazságunkat, és azután az mi az közönséges igazságnak útja, azt is kövessék. Melyet hogy az Fényes Porta cselekedjék, arra köteles is. Elsőbben országunknak ö Hatalmasságokhoz eleitől fogva való igaz hűségéért; az után az nekünk adott, és Athname levelében tött Császári ígéréteért; végezetre az ö Hatalmassága birodalminak javakért és megmaradásokért. — Igy lévén azért mind ezek, az mint hogy Hatalmas Császárunk után, az ö Nága oltalmában helyeztettük minden bizodalmutkat, abban hogy meg nem fogyatkozunk, bizonyos reménységtől is viseltetünk. Főképpen hogy Istennek kegyelmességéből mostan *Országunknak minden Rendei nagy egyességben lévén, mi is, Gubernátor urammal, és Tanácsinkal mindenben egy értelemről úgy akarunk gondot viselni*, hogy mind az ö Hatalmasságához és Fényes Portájához való hűségünknek, mind pedig országunk szabadsági és régi törvényi őrzésének fogyatkozás nélkül megfelelhessünk. Noha azért elhittük, hogy ö Nága nekünk való írása szerént, az mostan kibocsátott Nagyságos Budai vezérnek ezekről elégséges tanulságot adott, mind azon által kívántatik, hogy mind ö Nágának, és az több végbéli Nágos Passáknak és Bégeknek még is *oly parancsolatokat küldjön*, hogy az szorgalmatos vigyázásban és gondviselésben semmit hátra nem hagyván, *mind minket, mind pedig ö Hatalmasságának egyéb birodalmit valami véletlen romlástól és veszedelemtől oltalmazzanak*. Azon képpen az *Tatár Khánnak* is irasson ö Nága még is, hogy ha kívántatnék, és meg fogjuk találni, *bizonyos tatár hadakat mellénk késedelem nélkül küldeni ne halaszssa*. Ezek után az *Oczi Begler-bégnek*, és *Moldovai, Havaseli Vajdáknak* is az szerént parancsolni ne nehezteljen. — Mely jó vigyázásának ö Nága, mind hatal-

mas Császáruink birodalmira, és mi reánk való gondviselésének megfelelően, hozzánk való igaz indulatjának is eleget teszen.

9) Ez szerént ezeket, avagy az mint illendőbben itélheti eleibe adván, mit feleljen mind ezekre? meglátja; és hozzánk való indulatját eszében veszi, melyből ezt igen elméjében tartsa, hogy *leg főbb célja mostani követségének nem egyéb, hanem az mi állapotunknak az portán mindenek ellen oltalmazása, és ha kik ellenkezőink valamely felől találkoznának, azok ellen állapotunknak őrzése, és ha mikor kívántatnék, az Portának foggyatkozás nélkül való segítsége.* Melyből mint kellessék procedálni, és mi móddal ezeket tractálni, az üdő és ott való állapotok megtanítják; csak hogy ezen kell minden úton igyekezni, hogy elsőbben az Kaymechamnak kedvét hozzánk ennél is inkább kötelezze, és az után minden Rendek előtt személyünket kedvessé is tegye, úgy hogy ha kik valami idegenséggel volnának is, azokat jó akaronká csinálja.

10) Az Kaymechámmal menyiszer és mint kellessék tractálni, innét mi arról Instructiot nem adhatunk, hanem maga jó ítéletin állván, az alkalmazhatóságokhoz szabhatja ebből magát, értvén immár mind célját követségének, mind pedig az ott való állapotokban igen tudós, és elégséges próbával lévén; hanem az után az kikkel itéli illendőnek és szükségesnek, az vezérek közül mindenikkel szemben legyen, és azoknak is hozzánk való jó akaratjokat igyekezze megszerezni; azon képpen az Mufftinak, Kislár Agának és egyéb első rendeknek is, kikhez elegendő levelünk lévén nálla, az melyiknek kívántatik megadhatja, és az mellett dolgainkat tractálhatja is.

11) Az keresztény Oratorokkal is szemben legyen, és mi nevünkkel köszöntvén, mindeniknek hozzánk való jó akaratját az mint illendő és szükséges, az szerént igyekezővén kötelezni, azon installjon, hogy ők is, az miben kívántatik dolgainknak promotiójában az portán jó indulatjokat hozzánk megmutatni ne nehezteljék.

12) Minden dolgok felől bennünket, ha főképpen valami kényes késedelme találkozik ott lenni, tudósítani el ne mullassa; főképpen az melyeket szükségeseknek itél lenni, annak

idején értésünkre adja, hogy mi is mindenekre mind gondot viselni, mind pedig dolgainkra illendőképpen és hasznosón tudjunk vigyázni.

13) Ezt is az többi között az vezérnek igen serio proponálni el ne mulassa, hogy az miképpen eleitől fogva az Fényes Portán az mi Kapi-Kiháinknak szokott élések megadatott, — most az mint értjük, csak felényire sem adatik. Azért instáljon igen szorgalmatosan azon, hogy az ország tekintetéért azt a kevés élést ne szakaszszák el, tessék meg, hogy vagyon annyi tekinteti igaz hűségünknek, és országunk böcsületének ő Nágok előtt. Ez dolgot pedig csak könnyen ne hadja, hanem minden úton azon legyen, hogy ugyan mostan ott létében az előbbi állapot szerént helyre állassa. Sőt azt az egész Divánban is kell proponálni ugyan valami expostulatioval is, hogy ha az mi obligatiókat az Fényes Porta megkívánja, mi is méltán megkívánhatjuk országunk böcsületit.

14) Ott benn levő Kapi-Kiháinknak minden dolgokat maga is jól eleiben adjon, és instrualja ugy, hogy igen szorgalmatosan vigyázzon mindenre, főképpen ha mit érthet valahonnat, hogy ellenünk való volna, azt annak idején értésünkre adja, és minden tehetségével rollunk el is fordítani igyekezze.

Egyéb minden dolgokat az maga jó industriájára és itéletére hagyunk, ugy hogy valamit nekünk böcsületünkre, hasznunkra, és országunknak megmaradására illendőnek itél lenni, mindenből azt kövesse, melyért magához való kegyelmességünket minden időben érdemelhesse.

Catharina

Mpp.

(P. H.)

Kivülről ezen utasítás összehajtásánál ezen jegyzés áll:
„1630. Esztendőbeli Legatiomra való Instructióm. Tholdalagi Mihály m. p.“

Mike Sándor úr eredetijéből.

IX.

Tholdalagi Mihály követségi naplója.

Anno Domini 1630. 17-a die Martii.

Indultam az én kegyelmes Asszonyom ő Felsege (Brán-

denburgi Katalin) parancsolatjából Konstánczinápolyba követségre Gelenczei házamtól.

20-a Martii Rosnyóról jöttem Rukatra, az Havasalföldi határban, Juszuf Agával és Mustafa Csauszal együtt.

21-a Rosnyóról jöttem Tergovistjára.

22-a Sztenstre.

23-a Bukurestre.

24 a Bukuresten szemben voltam Leon Vajdával.

25-a Az Argis mellé jöttem Czokánestre.

26-a Jöttem Szerpetestre.

27-a die Martii költöztem által az Dunán Giergiónál. Szállottam ki az Boztán Bogárnál, és jöttem hálni Pibiniczre.

28-a die jöttem Rácscrádra.

29-a Drágoykére jöttem.

30-a Csálikovára az Novák Havassa között való faluba jöttem.

31-a Bargantira.

1-a die Aprilis jöttem Karabunarra.

2-a Fákirra jöttem.

3-a Erekbire jöttem egy török faluba.

4-a Janiára jöttem.

5-a die Száráira.

6-a Inceszre.

7-a Kucsuk-Csekmezére jöttem.

8-a die Ott voltam. Hári János uram oda jött ki hozzám.

9-a die Aprilis Kedden jöttem bé Konstánczinápolyba. Szulimán Aga az Császári Fő Csász Passája jött ki előmbe az szokott helyre az Cseczméhez 44-ed magával, Császár Csauszszaival, és nagy böcsülettel kísért az szállásomra.

Adtam magának 24 talléron vött lábas kupácskát, és az vele való Csauszoknak mindeniknek egy egy tallért. Talleros Nro 44.

Ugyanez nap sálutáltattak mind az keresztyén követek.

10 die Én is sálutáltattam mindeniket.

12-a die hozá az Gubernátor uram ő Nága levelét az Brassai szolgál, Szabó János.

13-a die Aprilis voltam szemben az Kajmekámmal Re-czep Passával ő Ngával, ki köszvényben vató betegsége miatt

ágyából nem kelhetett fel, hanem oda az ágyas házába hívott bé, és ott adtam meg neki az asszonyunk ő Felsege és Gubernátor uram ő Nága leveleit, és ő Felsege ajándékát.

Az ajándékok ezek voltak: magának az Vezérnek két ezer vert arany; egy igen szép megyszin virágas veres bársony, könyökben vágott, nyusztal igen szépel béllelt suba. — Az feleségének való ajándék — Gyürek Han Szultánnak ez volt: Egy igen igen szép, igen nagy mesterséggel mind mérőben: karikástól, koczkástól gyantából csinált ostable. — Heted magammal kaftányozott meg az Vezér maga. Adtam az Kapuján való Embereknek talleros numero 16.

15-a die Aprilis voltam Terczhámban szemben az kapitány Házán passával; ki nagy böcsülettel látott, sokáig beszélgetett velem, és a mikor el akartam tőle jönni, az akkor csinált Gályát látni küldte. Egy fő ember, Rizmány Aga nevű szolgáját bocsátván el velem.

18-a die lóvakon az szárazon által menvén Galátába, voltam szemben az keresztény Oratorokkal, és adtam meg nekik az asszonyunk ő Felsege és Gubernátor uram ő Nága leveleit.

19-a die bocsátottam Erdélybe vissza Szabó Jánost, az brassai szolgát.

23-a die Aprilis, kedd napon voltam szemben Hatalmas Szultán Hán Császárunkkal, az Jeni-Szarai mellett való kertében, az fejér tenger felől való Szinán Passa csináltatta igen szép nyári házában nagy kioskban. Harmad magammal bocsátottak bé eleiben Hatalmas Császárunknak, az Tolmácsal Zölfikár Agával együtt. Ki által rövideden az itt való szokás szerint az asszonyunk ő Felsege és Erdély felől így oráltam; mely rövid orátiomat — mind reám nézván Hatalmas Császár — attente megis hallgatta. — Volt jelen Császárral az Fő lovász mester Czampolát Ogli; Az Bosztándzsi Passa, és az Kizlár Aga, az több sok herélt agákkal, némákkal, és törpékkal együtt.

(A beszédet l. felebb a 188, 189. l.)

Az Oratiomat így elvégezvén megtérék, és hát míg én oda bé voltam, hátam megett az Bosztándzsiak az mely felé be mentem vala, és ki is ott kellett jönnem, medenczékben sok

szép gyümölcsöt és virágokat kilencz helyt raktanak. Kiknek az kapu őrzőkkel együtt adtam talleros Nro 20.

25-a die Aprilis. Hogy az Isten Hatalmas Császár hadainak mindenütt, de kiváltképpen Perzsiában az Kazulok ellen jó szerencsét adjon, Császárral és minden egyéb Rendekkel együtt az Vezérek Okmidnára mentek vala ki imádkozni.

27-a die Adá Császár az Moldovai Vajdaságot *Mogilla Moyses* Vajdának Szombat napon.

1-a die Maji. Voltam szemben az Kizlár Agával Császár Szarájában. Másod magammal káftányozott meg.

Ugyan azon nap visitáltam meg Moyses Vajdát. Az is megkáftányozott csak magamat.

2-a May Bocsáta az kapitány Passa tíz Gállját öreget, és aprót egy néhányat vigyázni az fekete tengeren, kik hogy jó szerencsével járjanak Császár az Vezérekkel együtt Szent Jánosba ment vala imádkozni.

5-a May. Voltam szemben az Kajmekámmal ő Ngával, és mindenekről concludáltam ő Ngával, hogy micsoda válaszszaal bocsásson; — És hogy vissza indulék onnan az vezér kapujáról, egy szoros utczában, csak harmad magával jöven arczaal reánk, Császárt elől talállok. Senki több nálamnál meg nem isméré mi közüllünk. Maga sokáig néze bennünket. Más törökök is, kik megesmérték, mondák: hogy mikor távol látszott, kérlette: ha én vagyok az Moldovai Vajda? — amazok mondották: hogy nem, — hanem magyar követ vagyok. — Az mely Musztafa Csásusz velem vala, és előttem megyen vala, attól meg utat kért: hogy jól adsza, jól adsza! — azt mondá.

23-a May Visitáltam meg az Angliai és Hollandiai követet, és maradtam ebéden az Hollandiai követnél.

24-a May Visitáltam meg az francziai és Velencei követeket. Azok is igen jó szívvél láttak.

25-a May. Bucsuztam el az Kajmekám Reczep Passától. Másod magammal káftányozott meg.

30-a May. Vevé el *Mogilla Mojszin* Vajda az Michne Ráduly Vajda leányát. Az Pátriarcha kuminálá öszszve őket; de nem szinte jó kedvéből, szeretetből vevé; hanem féltévből az Vajda, mert mást akar vala venni.

2-a Junii. Visitáltam meg az Moldovai Mojszin Vajdát ö Nágát. Böcsülettel látott.

3-a Junii. Indultam ki Konstánczinápolyból, és jöttem Kucsuk-Csekmecsére.

4-a die jöttem Inczeszre.

5-a die jöttem Száráira.

6-a die jöttem Jánniára, és ott lopák el Musztafa Csasz-nak minden marháját, lován kívül.

7-a die jöttem Kirkkliszerre.

8-a die jöttem az Kuja révéhez csak közel, egy bolgár faluba.

9 a die jöttem Kárábunárra.

10-a die jöttem Komáronárra.

11-a die jöttem Csálikovárra, az Novák havassa közé.

12-a die jöttem az Zülfikar Aga falujába.

13-a jöttem Ráczgrádra.

14-a die Bisszniközre.

15 a die által költöztem az Dunán és jöttem Serpetestre.

16-a az Argis mellé.

17-a Bukurestre az Vajdához.

18-a Szemben voltam vele, és jöttem mind azon éjjel.

19-a Érkeztem Tergovistiára.

20-a jöttem Csetecenre.

21-a Rukárra.

22-a Jöttem által az havason Rosnyóra, és az feleségemmel ott voltam szemben.

23-a die Brassóba érkeztem, és azon nap együtt lévén feleségemmel, hozák az Gubernátor uram parancsolatját, hogy hamar sietve menjek Fejérvárra.

24-a Megindultam Brassóból Zülfikar agát ott hagytam. Magam úgy mentem, hogy 25-a napján estve 11 óraker Fejérvárra érkeztem. Ott sok rut, vissza fordult állapottal találtam az állapotot.

Kivülről ez áll írva: „1630. esztendőbeli portára való követségemnek úton való járásombéli rövid Jegyzésim. Thol. M. m. p.“

Az *eredetiből*, mely találtatik a károlyfejérvári országos levéltárban.

X.

Bethlen István idősb Memoriáléja.

1) Mivel az idvezült Fejedelem halála után, az mely veszedelmes tűz égni kezdett vala, azt az megoltott tüzet, egy Bécsben neveltetett nyughatatlan elméjű Iffíú, ismét újlag kezdette gerjeszteni.

Ugy vagyom: hogy akkor azt mi Isten segítségéből lecsendesítvén, sem az fényes portának, sem akkori Nágos Budai Vezérnek nem akartuk azzal fejét fájlalni, de most egyéb nem lehetett benne, hanem ő Nágának értésére kellett adnom, azért: hogy ha ő Nágát valami hamis követséggel az a nyughatatlan elméjű iffiú megtalálja, ő Nága értse idején; és semmi szép szín alatt ő Nágát el ne altathassa; kinek állapotja ebben vagyom, hogy ugyan igazán úgy írjam meg ő Ngának, az mint az szügség kívánja, s az mint az dolog vagyom.

2) Az a nyughatatlan elméjű személy, nem elégedvén meg az maga állapotjával, most csudállatos okoskodással akarván kibeszélleni a Fejedelem asszonyt ő Felségét fejedelemségéből, erre vötte: hogy az idvezült Fejedelem kincseinek több részét ki beszéllette az Fejedelem asszony kezéből egyéb szépségekkel együtt.

3) Az mi ennél is nagyobb, erre is vötte ő Felségét, hogy Munkácsi várát, kihez hasonló Erösség kevés vagyom Magyar-országban, ahoz való szép jószágokkal, az Tokai jószágokkal együtt kezéhez vegye, Gondviselésnek színe alatt. Az mely jószágokból jó gondviseléssel lehetett volna ő Felségének több jövedelme, hogy sem mint minden Erdély jószágiból, mert az két helyhez vala *hat Ezer ház jobbágya ő Felségének.*

4) Most immár az a Személy lóvast gyalogot gyűjt az idvezült Fejedelem kincseiből, és ha Munkácsi várában bé férkezhetik, mivel az az erős vár Lengyelek szomszédságában vagyom, mind Lengyellel, némettel szabadon forralhat minden ellenkező veszedelmes dolgokat. Ugy is vehetjük eszünkben, maga viseléséből, hogy az Fejedelemségre vágyo-

dik ; kit ha végben vihetne, nem kevés veszedelem következ-
nék belőle.

5) Ugy vagyunk : Mi is azon vagyunk, az Tanácsi Rende-
del, és az Ország népével együtt, hogy az ellen mentől hama-
rébb viselhessünk gondot. — De kívántatik : ő Nága is ugy
vigyázzon : hogy ha ez mellé német Császár részéről hadat
kezdenének adni, olyan állapotban, ha ő Nágát mi is megta-
láljuk, tehát legyen elegendő köz-hada ő Nágának maga mel-
lett, hogy az mi segítségünkre, az hová kívántatik, oda bo-
csássá hadát.

6) Mert ha ez nyughatatlan Személy dolgában elő me-
hetne, s az Erdélyi Fejedelemségben az Német Császár se-
gítségével be ülhetne, azt el hidje ő Nága bizonyosan, hogy
hamar időn nagy gondot adna Hatalmas Császárunknak.

7) Azért ezeket el nem akartam én titkolni ő Nagától,
hanem idején akartam értésére adni, hogy ő Naga az dolgot
igy értvén, tudja ő Nága is ehez tartani magát idején.

8) Legszükségesbnek most ezt látom, hogy ő Nága az
Hajduságot édesítse hozzá, ki hogy jobb móddal lehessen, ez
pár szerént, kit levelében csináltam be ő Nágának, most küldje
meg ő Nága közönségesen.

Az mint penig mi szinte most hozzák : mivel az Hajdu-
ság nem akarna német Császár számára megeskünni ; tüzzel,
vassal rajtok akarna lenni. — Kire nézvén mi is *Ezer lóvas*
szállitunk Debreczenbe ; Ő Nága is szállitson 2 vagy 3 Ezer
lóvas törököt Szolnokhoz ; kit ha cselekedik ő Nága, igen
hiszem, hogy azok is megcsökkennek ellenek való ügyekeze-
tésben, ezt felette igen kell sollicitálni.

Erőt hogy maga mellé mind Boznából, s mind másun-
nat derekas hadat hozzon ő Nága, felette kívántatik, sőt ugyan
tudva kell előtte lenni, hogy mi oka ne legyünk : ha mi ve-
szedelmes állapot az miá következnik az Hatalmas Császár
országára, im mi idején értésére adjuk ő Nágának.

XI.

Kajmekám Reczeb Passahoz Katalin Fejdelemasszony levele.

Méltóságos Vezér. Ngodnak Istentül Hatalmas Császárunk szolgálatjára hosszú életet kívánunk.

Minap hozzánk jött Ngod leveliből értjük, hogy az *Végbeliek* egyszer is, másszor is minémü alkalmatlan felöllünk való hírekkel terhelvén Ngod füleit, kéntelenítettett volna azokra nézve Ngod is minket levelével értetni. Mi is azért Ngod intő levelét igen nagy böcsülettel vevén, minden Contientiáit megértettük. — Isten Ngodat jó szándékiért meg áldja ; — *jó intése nállunk igen kedves* ; de meg valljuk : alig tudjuk, *csudálkozzunk-e, vagy szomorkodjunk inkább némely dolgoknak Nágod leveléből való hallásán ?* Nem is tudjuk : mi csoda orczával sughattak Ngod fülébe olyan dolgokat, az melyeknek eddig soha még hallói sem voltunk, nem hogy cselekedői lettünk volna ; hogy t. i. *Mi Hatalmas Császárunktól elhajolván más útra léptünk.* — Eféléket kik koholhattak, és mondhattak holmi moeskos szókat Ngodnak felöllünk : — ki nem gondolhatjuk. — Mely vádak alatt nem is tudjuk Ngod előtt ily hirtelen mivel mentenünk magunkat egyébbel, hanem *Istent és az Világát híjuk bizonyságul : Sem hírünk, sem tanácsunk az említett dolgokban.* — Holott mi penig Ngodnak mind idvezült király *Bethlen Gábor* urannak életében is, holta után is sok rendbeli jó akaratjával éltünk ; ha mi azért *háládatlansággal fizetünk : Istentül várhatnók méltó bitntetésünket.*

Azonban Erdély országának három nemzetből álló lakosi is, — minekünk még idvezült uram életében *hittel tött ígérést adott volt, hogy valamig életben leszünk, az Hatalmas Császárhoz tartozó hűségünket megtartjuk, soha elméjeket rajtunk kívül másra nem fordítják ;* avagy csak ez szép conditio ellen mi is hogy exorbitáltunk volna : — contra rationem vagyon. — Ez iránt való scrupulussát Nágod elméjérül csak le tegyen, mert sem Hatalmas Császárunk kegyelnessége, sem Nágod

hozzánk való apai jussa nállunk felejdékenységben nincsen; sőt azok elcítül fogva minemü nagy mértékben accedaltak hozzánk, — arrul szüntelen elmélkedünk. Mind ezek iránt irásunk szerént való magunk viselését Nágod is concipiálhatja; azt mi is tudjuk, hogy *valamikor Erdély Hatalmas Császár köntöséhez ragaszkodott, jó békességben élt; — de valamikor eszetlen uroknak, Fejedelmeknek értetlen ductusokon jártak, egyéb hasznok — romlásnál nem volt, — melynek jelei ma is fenn állanak.*

Mind ezek mi előttünk tanító példák levén, hiszszük Istent, Soha az mi időnkben olyan dolog szerint való busulás Hatalmas Császárunkat nem éri. — Ne gondolkodjék Nágod mi felöllünk ugy; mert *Senki Seductioja mi nállunk nem fog; hitelt Nágod senki suttogásának ne adjon. Igaz dolog: Csáki István úrfinak Kapitányságot adtunk volt Erdélyen kívül levő némely várunkban; de az aránt is Gubernátorunkkal és Tanácsainkkal discourálván, tetszett hogy az megirt urfiat tisztítul priválljuk; és el is követtük; Ez után is velek egyetértő tetszésből ugy igyekezem az dolgokat folytatni: hogy Hatalmas Császárunk Országának lakóssi nyughassanak. Kérem azért Ngodat, mind maga holtig való hűségünkben nyugodjék meg, mind Hatalmas Császárunk elméjét reficialni méltoztassék, mert valamig élek, hűségnél egyebet bennem az Porta nem tapasztal. — Zulfikár Agának ezekről bővebben irtam, tölle is Nágod megértheti. — Az Adó és egyéb requisitumok az ő idejében bé küldetnek. — Isten Ngodat éltesse.*

Datum Albae Juliae 17-a Augusti 1630.

Chatharina m. p.

Egy akkori másolathól a Mike Sándor úr gyűjteményében.

Ezen levelet közlötö deákul csak ugyan egy másolathól Pray György: „Gabrielis Bethlenii Principatus Transsilvaniae Tom. II. 223. l.

Közli Katona is „Historia Critica Rerum Hungariae“ Tom. XII. p: 445—448. melyet ő a kalocsai és egri magyar példányból fordított diákra; de az a fenebbitől sokban eltér, és a kelet idejét is augusztushó 12-re teszi.

XII.

*Az erdélyi országos Rendek levele a Portai Fővezérhez.
1630. Septemb. 29.*

Tekintetes és Nagyságos Vezér, nekünk becsülettel való jó úrunk. — Isten Ngodat hatalmas Császár szolgálatjában minden szerencsés áldásokkal látogatván, napjait ez földön sokítsa.

Tudván Hatalmas Császárunkhoz való igaz hűségünk, és Fényes Portájához való kötelességünk töllünk mit kívánnjon: elmullatni nem akartuk, hogy Ngodat állapotunk felől bizonyosan ne tudósítsuk. El hívén azt, hogy a mint eddig, ugy ezután is minden időben hozzáuk való jó akaratjában és gondviselésében fogyatkozást nem tapasztalunk. Itéljük azért, hogy Nágodnak is némü némü részből lehetett értésére, minémü állapotunk lött légyen egész országul, mind azoltától fogva is, az miolta az szent Isten az ő bölc s ítéletéből, az mi boldog emlékezetü kegyelmes urunkat, Fejedelmünket (Bethlen Gábert) ez világból kivévé. Tudni illik: nem egyéb, hanem mind közöttünk való sok egyenetlenségek, mind pedig körülöttünk való országokból sok féle rettegések, félelmek és bizonytalan állapotok ugy annyira: hogy az oltától fogva majd semmi idő el nem mult, melyben ezektől akár mely részből is üresek lehattünk volna. — Noha pedig ő Felségének előbbi kegyelmes asszonyunknak és Fejedelmünknek (Brandenburgi Katalinnak) gondviselése alá kellvén magunkat hagynunk, mivel ő Hatalmasságának és Fényes Portájának kegyelmes akaratja is az volt, hogy ő Felségét *szabad választásunk után Fejedelmünknek ismerjük*; mind az által hogy Ngodnak igasságot kellessék írunk, mindazoltától fogva is abban *Országunknak* semmi egyéb állapotját nem tapasztaltuk, hanem csak *romlását, fogyatkozását, és jövőendőbeli veszedelmünknek reánk óránként való várását*, és attól való szüntelen rettegésünket; holott Ő Felsege noha olyan nagy Fejedelmek nemzetségéből való; mindazonáltal *gyarló asszony-álati állapottal* viseltetvén, és némely dolgokban *nem jó emhereknek tanácsoktól is hordoztat-*

ván, immár közel annyira juttatta volt Országunknak állapotját, hogy semmit nem egyebet, hanem *csak nagy veszedelmet várhattunk magunkra*. És a mi mindennél legnagyobb: azt nyilván eszünkbe vettük, és valóságosan tapasztaltuk, hogy *Hatalmas Császáruk hűsége alól is bennünket némely titkos practicái által elvenni igyekeznek*, melyet mi minden úton úgy elakarván távoztatni, hogy az mi igaz hűségünkben soha Ő Hatalmassága és Fényes Portája fogyatkozást ne tapasztalhasson: minéműjrettegéstől viseltettünk, csak — annak félelme miatt is; Ngodnak eléggé meg nem irhatjuk: félvén attól, hogy ha a dolog tovább megyen, mi is telyességgel elveszünk; Hatalmas Császáruk is ilyen országa romlása, és veszedelme miatt mennyi sok költséget, és számos hadainak fáradságos munkáit fogja ezért rendelni, mely dolognak okainak mi méltán mondhatnánk, hogy ha annak elejét idején venni nem igyekeztünk volna. Mivelhogy azért mostan is látván az *egész Hajduságnak felkelését*, hogy magunkra gondot ne viseljünk, el nem mullathattuk; hanem *egész Országul ide Kolosvári város mellé Táborba szállván, s Ő Felségét elébbi kegyelmes asszonyunkat* az reánk való gondviselés és elébb megírt veszedelmeknek eltávoztatása felől *meztalálván*: mikor ő Felsége a maga állapotját jól eszébe vette volna, meg gondolván azt is okosan, minémű nagy fáradságot és gondos vigyázást kívánjon az Országunkra való gondviselés; annyira, hogy *férfiúi állapotban való okos, és vigyázó fejedelmeknek is elég terhes, és fáradságos nyughatatlanságok lehetne ez miatt: tovább Országunknak Fejedelemségét viselni nem akarnán, tegnapi napon* (az az Sept. 28-án Szombat napon) *bennünket minden Rendeket maga Udvarába felhivatván, és zemélye szerint közinkbe ki jövéen, maga szabad, ingyen való jó akaratjából, és tetszéséből, senkitől arra nem kéntelenítettvén, sem szorgalmaztatván — Fejedelemségét letevé: Minket mindyájan, kicsinytől fogva nagyig hitünkötől, kötelességünkötől felszabadítván*. Melyet mi mikor láttunk volna, előttünk viselvén: minémű veszedelmes, és káros dolog volna, *Fő nélkül lennünk akármi kevés ideig is*, és az miatt minémű veszedelmes állapotok következhetnek úgy annyira, hogy Hatalmas Császáruknak és Fényes Portájának is nagy gondot hozhatnánk, ez miatt azt akarván

minden úton eltávoztatni. *Azon napon* közönséges gyűlésünkben minden Rendek egyenlőképpen bégyülvén, és legelsőben Istennek szent nevét segítségül híván, az mi régi szabadságunknak módja és rendi szerint *egy szívvel*, és egyenlő egy akaratral, és szabad választásunkból az mi Kegyelmes Urunkat Fejedelmünket, az Tekintetes Nagyságos *Bethlen István* Urunkat, és előbbeni Gubernátorunkat *Fejedelmünké és urunkká választottuk*; tudván azt, hogy ő Nága Istentől erre az hivatalra elégségas állapottal felruháztatott, és ismervén ő Ngának mindenek felett Hatalmas Császárunkhoz, és fényes Portájához igaz tökéletes hűségét, annak felette azt is előttünk viselvén, hogy ő Nága az mi Hazánknek igaz tös gyökeres tagja, és remélvén az ő Nága fejedelemsége, és gondviselése alatt Országunknak csendességes és békességes megmaradását. — Mely dolgok felől hogy Ngodat mindyárt ne tudosítsuk, el mullatni nem akartuk; reménylvén azt: hogy Nágod maga bölcs itéleti szerint mind ezeket az elő számlált dolgokat okoson meggondolván, és az mi Hazánknek megmaradását és az Hatalmas Császárunknak javát és hasznát szemei előtt viselvén, ez dologból magában semmi itéletet nem veszen; hanem a mi régi Hatalmas Császárinktól megerősítettet szabadságinkat helyén tartani, és oltalmazni igyekezik, és ő Nágához is az mi kegyelmes urunkhoz Fejedelmünkhez minden atyafiságos jó akaratját fogja mutatni: Meggondolván azt is élete fogytáig minémü igaz tökéletes hűséggel viselte legyen az mi boldog emlékezetü kegyelmes urunk ő Hatalmasságához, és fényes Portájához magát, melynél egyebet ő Nágától is ő Hatalmassága, és Nagyságtok nem várhat, hanem azon egy igaz tökéletes hűséget. — Melyre nézve illik Nágodnak azon lenni, hogy ő Hatalmasságának kegyelmességének jele, úgy mint: *Botya, Zászlója mentől hamarébb megküldessék*. Annak felette azt is Ngodnak igen méltó szeme eleibe venni, hogy egész Országul a mi egyenlő akaratunknak tekintetinek, szükség Nágod és a Fényes Porta előtt helyesnek hitelesnek lenni, és ha kik ez ellen másképpen adnák az mi állapotunkat Ngodnak eleibe, azoknak szavaknak hitelt semmi részeiben ne adjon; sőt *igen erős parancsolatokat adjon ide ki az Ngos Budai Vezérnek, és Végbeli Passáknak, túl Bégeknek*, hogy ha kik az mi

keglmes urunk és Országunk ellen valami gonosz szándéktól viseltetnének, Hatalmas Császárunk hadait oly készen tartsák, hogy minden késedelem nélkül segítségünkre bocsáthassák. Melyből az Nágod reánk való gondviselését megtapasztalván, mi is Nágodhoz méltó hálaadó voltunkat, Hatalmas Cszárunkhoz is, és fényes Portájához igaz tökéletes hűségünket minden időben mutathassuk.

Ajánlván ezzel Ngodnak minden időbeli szolgálatunkat, és kedveskedő jó akaratunkat. Istentől boldog szerencsés hosszú életet kívánunk Nágodnak. Iratott Kolozsvári városban Szent Mihály havának 29-ik napján 1630. esztendőben.

Az nemes Erdélyi Országnak nemzeteiből úgy mint: uri, nemes, Székelységből, Szászságból és kerített városokból álló *minden Rendjei*.

Másolatból saját gyűjteményemben. Ez pedig leiratott hasonlólag egy más másolatból, mely meg volt Nagy-Enyeden a Benkő József gyűjteményében ily cím alatt: Collectanea ad res Transsilvanicas facientia. Tom. XIV. in 4-o pag. 376.

Kiadta *Döbrentei Gábor* „Felső-Magyarországi Minerva. 1828. December füzet. 5. szám alatt. 1986. lapon.

XIII.

Brandenburgi Katalin végrendeletének töredéke. Tokaj 1631. novemb. 12.

Gratias ago Deo meo, quod meam mortalitatem ut agnoscerem, fecit, et ad horam mortis continue me paratam servat; et quia in hoc mundo nihil etiam habeo, ideo a Deo meo hoc solum exopto, quod quandocunque Divina Majestas me evocare voluerit ex hoc mundo, tantum spatium concedat vitae meae; in quo (quia neque pecuniam, neque ulla bona tanti aestimo, quam hoc, ut pro eorum commodis adhuc ad aliquod tempus vivam, qui hucusque fideles consanguinei, et Servitores mei fuerunt, et reciproce iis grata sim) pro declarata erga me fidelitate, et fraterna voluntate, quod in vita dedi et post mortem legatura sum suis Dominationibus, ea ordine consignando scripta mea sigillo etiam roborem.

Eo pacto illud etiam quod mecum attuli, et quae de meo

marito ad me devoluta sunt consignari possim, quo in futurum ea, quibus cuique ego legare voluero, ab aliis ii ne possint vexari, ac si ego non ex bona voluntate dedissem suis Dominationibus, sed tantum a me ii abalienata caesse voluissent.

Secundo : Quoniam a Principe Tranniac *Georgio Rákoczy* omnem fidelitatem, et fraternitatem juxta ipsius promissa expectaram ; quo respectu etiam ego me ipsam eidem commendando ; Si Deus in vita me conservarit, omne quodcunque ego illi dono dedi, e contrario ipse etiam quicquid contra jus, et aequitatem abalienavit ; denique illud etiam, quod eidem mutuo dedi, quo juxta ipsius mihi datum scriptum mihi debitor est, omnia consignabo, et describam.

Tertio : Uti inprimis etiam de eo mentionem feci, quod spatium vitae tantum ea de causa, et solum eo usque exopto, dum iis quos probari fideles, et fidelissimos erga me, propter eorum fidelitatem passa maxima damna iis refundere possint, et cum gratitudine in integrum restituere : ideo necessario debeo, et neque scio cum magnis, et maestissimis ad Deum querelis aliud fateri, quam quod in modernis ingentibus meis anxietatibus, et tribulationibus, *neque sanguine juncti, neque alterius Conditionis Consanguinei fuerunt, qui tali fidelitate, et servitiis meo lateri adherendo, et in magnis meis necessitatibus sublevando, probabiliter sua erga me obsequia ita demonstrassent uti Magnificus Dominus Stephanus Csáki ; Cui merito dedi haec sequentia mea bona, — Videlicet : Duos fasces pennarum ex Ardeis ; Omnia vestimenta virilia, quae in arce munkaciensi sunt ; — Unum fascem pennarum cum adamantibus ; Tres sortes sibilorum cum adamantibus et Rubinis pro vestimentis ; Oppidum Tarczal cum omnibus allodiaturis et promontoriis, et post mortem meam Thokaiensia et Kereszturiensia bona, ac arcem Munkaciensem et Fogarasiensem cum omnibus ad eas pertinentibus bonis, sylvis, allodiaturis, et promontoriis ; Insuper cum omnibus viventibus, et morituris animalibus, quae reperiri poterunt, Suae Dominationi lego. Denique omnia mea preciosa ornamenta, et Clenodia, atque universam auream, et argenteam supellectilem ; In summa comprehendendo, quid quid post mortem relictura sum, omnino et omnia Dnus Stephanus Csáki habeat, et Suae Dominationi*

remaneant. *Quibus ita utatur, ac si a parentibus suis relicta habuisset.* — Quid quid autem *Georgius Rákoczi nunc etiam contra jus manibus retinet, illud jure acquirat, quod ego etiam factura sum, si Deus vitam conservaverit; Si autem vivens illud in scriptis dare non possem etc. etc.*

Postremo sit obstrictus Dnus *Csáki* ad hoc; quod post mortem meam juxta statum meum Principalem, condigno modo *spacio unius mensis me sepelliri curabit, et juxta meam ordinationem pro me unum etiam Epitaphium fieri faciet.* — Si autem nationis germanicae *famuli, et famulae meae praesentes eo tempore erunt; tunc teneatur eos Dnus Csáki Eperjesium transmittere, et ibi eos alere, quod Sua Dominatio faciat, quoniam omnia bona mobilia, et immobilia Suae Dominationi legamus.* In cujus rei majus robur, et quod hoc nunquam cupio mutare, invoco Sacro Sanctam Trinitatem unum verum Deum *pro testimonio Salutem animae meae, et Divinam ad hoc gratiam atque auxilium.* Datum in *Tokaj* 12-a novembr. 1631. Nominis nostri Subscriptione, et sigillo proprio roborando.

Quicumque autem hanc modernam voluntatem ultimam meam non expleret, *Eum ego ad Tribunal Dei cito, et maledictus sit is, aut ii, cum omnibus posteritatibus suis, qui haec non facerent.*

Akkori másolatból, melyet I. Rákóczy György Oxenstern svéd canczellárhoz írt levele mellé mellékelt. Mike Sándor úr gyűjteményéből.

XIV.

III. Ferdinánd levele I. Rákóczy Györgyhez Brandenburgi Katalin magán ügyében.

Ferdinandus 3-us Dei Gratia Electus Romanorum Imperator, semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae Bohemiae etc. Rex.

Illustrissime Princeps, nobis honorande. Serenissima Principissa domina *Catharina*, Nata Marchionissa Brandeburgica, nobis representari caravit. Restare sibi adhuc apud Sinceritatem Vestram ex suis justis praetensionibus in sortem bonorum suorum liquido *Sedecim Millia florenorum.* Quam

Summam ut eo citius consequatur, nostras etiam benignas Commendatitias expetiit. Cum autem praefata Principissa brevi hinc in partes *Pomeraniae* discedendi propositum habeat, ac prius negotia sua disponere, et accomodare intendat. Syn-
ceritatem Vestram pro ea clementer requirendam esse duximus. Velit eo favore, ac benevolentiae suae declaratione praetensionem ejusdem promotam esse, ut ipsa contentationem suam
quantocyus consequi valeat. Factura in eo Syn-
ceritas Vestra rem nobis quoque gratam, et acceptam. Cui in reliquo firmam valetudinem ac prosperos rerum successus comprecamur. Datum in Civitate nostra *Vienna*, die 29-a mensis aprilis Anno Dni 1640.

Ferdinandus m. p.

Georgius Lippay m. p.

Eppus Agriensis.

Georgius Orozy m. p.

Az eredetiből, mely találtatik Mike S. úr gyűjteményében.

A LÉLEKNEK

A SZERVES TEST FELETTI HATALMÁRÓL.

ELÉADÁ

PURGSTALLER JÓZSEF, RT.

Szándékom levén a léleknek a szerves test feletti hatalmát tüntetni ki, okszerűnek tartom, hogy mindenek előtt a szóban levő hatalomnak sajátságát hozzam tisztába.

Két évvel ezelőtt a fejlődés eszméjéről értekezvén, arra figyelmeztettem, hogy a tevékenység minden jelenetnek és eseménynek kútfeje; hogy e tevékenység az önálló egyes lényekben sajátságos módon van meghatározva, s hogy e sajátság teszi a létezőknek önállóságát, jellemét, föladatát; minélfogva értelmünk a lényegileg megkülönböztetett önálló lényeknek sajátságos működésmódot azaz törvényt s tevékenységök elé tűzött sajátságos czélt tulajdonít.

De a létezők e sajátságon kívül némely közös tulajdonságokkal vannak fölruházva, és pedig a végett, hogy e tulajdonságok eszközlésével egyesüljenek s közlekedjenek egy-